

Мистецтво

Назаренко Н. В., Чен Н. В., Галегова Д. О

«Мистецтво»

підручник для 8 класу загальноосвітніх
навчальних закладів

Мистецтво як вид діяльності

Мистецтво — творча художня діяльність у сферах архітектури, скульптури, живопису, графіки, музики, театру та інших видів діяльності людини. Мистецтво збагачує людину знаннями про світ, дає можливість співпереживати і відчувати естетичну насолоду. Особливість мистецтва, його відмінність від усіх інших видів людської діяльності полягає в тому, що воно відображає дійсність у формі *художніх образів*.

Художній образ — це специфічна для мистецтва форма освоєння, тлумачення і перетворення дійсності, яка здійснює естетичний і виховний вплив на людину. Художнім образом є як твір у цілому (наприклад, музична композиція, картина, вистава тощо), так і окремі елементи твору мистецтва. Він концентрує в собі духовну енергію певної культурно-історичної епохи і людини, яка його створила.

Мистецтво універсальне та надзвичайно різноманітне. Воно постійно розвивається і реалізується у різних **видах і жанрах, стилях і напрямках**.

Поділ мистецтва на *види* пов'язаний із особливостями людського сприйняття світу. Види мистецтва, твори яких можна побачити, називаються **візуальним**. Це *архітектура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, скульптура*.

Театр, естрадне і кіномистецтво, цирк, телебачення належать до **синтетичних** видів мистецтва. Твори цих видів мистецтва сприймаються декількома органами чуттів людини одночасно. Найабстрактніше з усіх видів мистецтва — *музика* — сприймається за допомогою слуху.

Сукупність *прийомів і способів* мистецької діяльності митця, за допомогою яких він зображає художній світ і

виражає своє ставлення до нього, називається **засобами художньої виразності**. Їх використання залежить від індивідуальної майстерності митця і визначає своєрідність будь-якого твору. Наприклад, у живопису — *колір, насиченість, світлотінь*, у скульптурі — *об'єм* тощо.

Різні види мистецтва мають деякі спільні риси, наприклад, архітектура зі скульптурою і музикою. Вивчення особливостей мистецтва хвилювало науковців з давніх часів. Перші спроби виділити види мистецтва зробили мудреці Стародавньої Греції.

Стилі та напрями мистецтва

Поміркуємо разом. Чи відображають стилі мистецтва історичний характер епохи?

Стиль (лат. — спосіб вираження) — це сукупність стійких ознак, що характеризують твори мистецтва певної культурно-історичної епохи або індивідуальну манеру митця.

Стилі в мистецтві не мають чітких меж, вони переходять один в інший і перебувають у безперервному розвитку, поєднанні та протиставленні одне одному. У середині одного художнього стилю завжди зароджується новий, а той, у свою чергу, переходить у наступний. Багато стилів співіснують одночасно. Майже в кожному творі певного стилю завжди перебувають елементи й риси інших стилів. Традиційно виділяють так звані **стилі епох** — певні етапи в історії художньої культури, коли складалася цілісна художня система, що охоплювала різні види мистецтва.

Античний стиль

Античний стиль — це, насамперед, гармонія і краса, еталон для наслідування.

Ніна Іванцова, історик

Поміркуємо разом. Чи завжди присутні національні та індивідуальні особливості у творах авторів?

Античний стиль поєднує в собі культуру Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. **Антична культура** належить до західного типу культури. Поняття «античність» уперше з'явилося в епоху Відродження як назва греко-римської культури. Основу античної культури складають естетичні поняття **міри, гармонії та краси**. Найбільшого поширення античний стиль отримав в архітектурі й скульптурі.

Стародавня Греція — це період процвітання найрізноманітніших видів мистецтва: архітектури, скульптури, живопису, вазопису. Усе давньогрецьке мистецтво пронизане пластикою. Зокрема, скульптура, музика, драма, навіть архітектура. Основу всього складає **пластика людського тіла**.

Архітектура

Архітектура — виразник моралі.

Оноре де Бальзак, французький письменник

Поміркуємо разом. Чи відображають архітектурні стилі історичний характер епохи?

Архітектура (грец. — будівництво) — це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси.

? Які вимоги вважаються основними для архітектури?

Для допитливих

Архітектура поділяється на величезну розмаїтість стилів (**стили епох, національні стилі**), які обов'язково

відображаються в *індивідуальних стилях митців*). Давньоримський архітектор Витрувій, який написав трактат «Десять книг про архітектуру», вважав, що архітектура ґрунтується на трьох початках: **міцність, користь і краса** та лежить у певному гармонійному відношенні до пропорцій людського тіла. В XV ст. італійський архітектор епохи Відродження *Альберті* додав четвертий — **доцільність**.

? Як ви вважаєте, чому саме ці вимоги стали основними для архітектури?

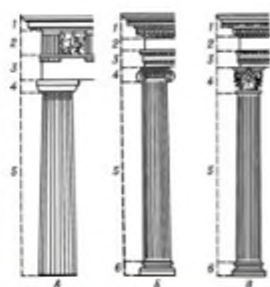
*Архітектура стародавніх греків з'єднувала в собі простоту і вишуканість, продуманість і художність, геометрію ліній, симетричність і пропорційність при повній відсутності зайвих деталей. Вона була настільки гармонійною і цілісною, що згодом сприймалася пізнішими стилями мистецтва як *еталон для наслідування*. Велике значення в античності надавалося **орнаменту**. *Характерний орнамент* — спіральна і хвиляста лінія, фігурні й рослинні, геометричні та архітектурні елементи. Основними матеріалами для споруд були дорогі породи дерева, мармур, бронза, золото, слонова кістка, глина.*

Під час будівництва **храмів** використовувалися міри довжини, які були *запозичені від пропорцій людського тіла*: долоня, стопа, лікоть тощо. У давньогрецькій архітектурі була розроблена цілісна художньо осмислена система, що пізніше отримала назву **ордеру**.

Архітектурний ордер (лат. — лад, порядок) — конструктивна система, що виросла з доведеної до вищого ступеня досконалості стійко-балкової конструкції. Ордер включає в себе систему пропорцій, склад і форму елементів, а також їх розташування.

У Стародавній Греції розрізняли три ордери: **доричний, іонічний, коринфський**. Кожен ордер складався з трьох основних частин: *колони, її підніжжя*

і *п'єдесталу*. Конструкція колони з усіма своїми деталями, а також частини, що розміщені над колонами та під ними становили гармонійну цілісність, що підпорядковувалася єдиному *правилу*, яке давньоримські архітектори називали латинським словом *ordo*, що означає *порядок*.



Ордери архітектурні: А — доричний; Б — іонічний; В — коринфський; 1 — карниз; 2 — фриз; 3 — архітрав; 4 — капітель; 5 — стовбур колони; 6 — база.



Храм Зевса в Афінах. Греція



Доричний храм Сегеста у Сіцилії. Італія

Колони грецького ордеру порівнювали з людиною. Наприклад, **доричний** ордер, завдяки лаконічності та монументальності, вважався *«чоловічим»*, а **іонічний**, завдяки витонченості та прикрасам, — *«жіночим»*.

Славу монументального мистецтва Греції складали *комплекс Акрополя в Афінах, храм Артеміди в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі та багато інших.*

Досконалість давньогрецької архітектури — **Акрополь в Афінах**. «Акрополь» грецькою мовою означає «найвище місце в місті». Важливе оборонне значення акрополя зробило його центром усього навколишнього поселення.



Храм Артеміди в Ефесі. (Реконструкція) Сельчук, Туреччина
Мавзолей в Галікарнасі. (Реконструкція) Бодрум, Туреччина

Храм Артеміди перебував у грецькому місті Ефесі на узбережжі Малої Азії (у даний час місто Сельчук, Туреччина). Ширина храму була 52 м, довжина — 105 м, висота колон — 18 м, дах храму підтримували 127 колон, встановлені у вісім рядів.

Мавзолей в Галікарнасі (сучасний Бодрум, Туреччина) — надгробний пам'ятник царя Мавсола, споруджений у середині IV ст. до н. е. В архітектурі мавзолею вперше знайшли відображення всі три види знаменитих ордерів. Нижній поверх підтримувався 15 доричними колонами, внутрішні колони верхнього поверху були коринфськими, а зовнішні — іонічними.

Робота у групах

? Розгляньте зображені архітектурні споруди стародавніх греків. Які почуття і настрої вони у вас викликають?

Стародавні римляни високо оцінили науку, літературу, театр, архітектуру і скульптуру Стародавньої Греції. Вони не тільки повністю сприйняли спадщину греків, але й поліпшили її. Наприклад, *доповнили ордерну систему*, поєднавши грецький ордер, італійську арку і циліндричний звід (у греків не було ні того, ні іншого). Римські майстри створили **тріумфальну арку**, а також експериментували з такою приголомшливо красивою формою, як **купол**. Саме завдяки римським архітекторам, до IV ст. сформувалися основні типи християнського храму — **базиліка і центрально-**

купольна будова. Римляни будували дороги, мости і водопроводи, створили особливу систему споруди великих громадських будівель, завдяки застосуванню в будівництві арок, склепінь і бетону. Важливе місце в давньоримському будівництві займали **базиліки**, що включали в себе кілька архітектурних елементів, одними з яких були **нефи**.

Базиліка (давньогрец. — «дім царя») — особливий тип споруди, прямокутний в плані. Він складається з непарної кількості нефів різної висоти. У цих громадських будівлях проводили судові процеси, вирішували фінансові питання, торгували.



Неф (лат. — корабель) — витягнуте приміщення або поперечна частина простору монументальної споруди (зазвичай в будівлях типу базиліки), що розташоване між рядами колон, стовпів, арок, яке дуже нагадує за формою судно, символізуючи тим самим довгий шлях віруючих до порятунку.



У будинках римлян підлогу покривали мозаїкою, стелю доповнювали рельєфними зображеннями, наносили настінний живопис; в інтер'єрі використовували різні прикраси: великі вази з малюнками, маленькі теракотові статуєтки тощо.



Базиліка Максенція і Костянтина. Рим, Італія



Реконструкція західної апсиди базиліки

Робота у групах

? Розгляньте на ілюстраціях споруди стародавніх римлян. Проаналізуйте схожість і відмінність давньоримських і давньогрецьких споруд.

Базиліка Максенція і Костянтина — одна з найбільших базилік Риму. Площа нефа перевищувала 4000 кв. м, висота склепінь становила 39 м. У західній *апсиді* базиліки була встановлена колосальна статуя імператора Максенція, яка після його смерті замінена гігантською статуєю з мармуру і бронзи імператора Костянтина. У середині стіни базиліки були прикрашені мармуровими плитами, підлога вкрита кольоровим мармуром. У базиліці не тільки поклонялися богам, але і призначали ділові зустрічі; тут же засідала міська рада.



Античний театр й триумфальна арка у Лептіс-Магне. Тріполі, Лівія

Лептіс-Магна — перлина античного світу, давньоримське місто на африканському узбережжі Середземного моря, що розташовано в 130 км від столиці Лівії, Тріполі.



Апсида — (грец. — склепіння) — виступ будівлі, здебільшого півкруглий в плані (зовні іноді багатокутний або квадратний), перекритий півкуполом або замкнутим напівсклепінням. Уперше апсиди з'явилися у давньоримських базиліках. У християнських церквах *апсида* — вітарна частина, яка орієнтована зазвичай на схід.



Колізей (реконструкція)



Колізей. Рим, Італія

Колізей — символ величі й могутності імператорського Риму, найбільший амфітеатр античного світу. По периметру арени були зведені 80 великих арок, на них — більш дрібні. Арени оточує стіна в 3 яруси. Зовні Колізей був оброблений мармуром, по його периметру розташовувалися прекрасні статуї. Тривалий час споруда була для жителів Рима і приїжджих головним місцем розважальних видовищ, зокрема боїв гладіаторів, звіриних цькувань, морських битв.

Скульптура

Нескладно писати фарбами повітряні хмари чи пухнасте хутро і легке мереживо, а от перетворити мармур у хмари чи хутро — це тріумф художника, для якого немає нічого неможливого.

Ніна Дмитрієва, мистецтвознавець

Поміркуємо разом. Який внесок у розвиток світового мистецтва, особливо скульптури, внесла Стародавня Греція?

Чому мистецтво античної скульптури привертало увагу митців наступних поколінь?

Скульптура (лат. — вирізаю, висікаю) — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму й виконуються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини та ін.).

Скульптура *об'ємна, тривимірна, пластична*. Її можна сприймати на дотик. Подібно до архітектури, скульптура здатна організовувати простір, тому

важливе значення для неї має вибір ракурсу, освітлення. За розташуванням по відношенню до тла види скульптури поділяють на **круглу скульптуру** та **рельєф**.

Для допитливих

Кругла скульптура вільно розміщується у просторі. До неї належать *статуї* (фігура на повний зріст), *скульптурні групи* (декілька фігур, що створюють єдину композицію), *статуетки* (фігура до 1-го м), *торс* (зображення тулуба людини), *бюст* (погрудне зображення людини) тощо.

Рельєф — скульптурне зображення на площині, яке частково виступає над нею. Він може бути досить різноманітним за своїм призначенням і розташуванням. Рельєф буває у вигляді фризу, плафону або фронтальної композиції.

Робота у групах

? Які світові шедеври одного з найцікавіших видів образотворчого мистецтва — скульптури — ви знаєте? (статуї, скульптурні групи, бюсти тощо). Які емоції викликають у вас ці твори?

Скульптура була одним з улюблених видів мистецтва стародавніх греків. Майстри вивчали будову людського тіла, пластику рухів. У своїх творіннях вони намагалися правдиво розкрити внутрішній світ гармонійно розвиненої людини-громадянина, воїна й патріота, передати її моральну чистоту, могутню енергію і духовне багатство. Поряд зі статуями богів, воїнів, переможців Олімпійських ігор, великих драматургів у мистецтві цього часу відзначається й захоплення багатофігурними композиціями і колосальними розмірами статуй. Скульптурами прикрашали приватні будинки, громадські будівлі, площі, паркові зони.

Для допитливих

Мистецтвознавці поділяють історію розвитку античної скульптури на *архаїчний*, *класичний* та *елліністичний* періоди.

В **архаїчний період** (з VII ст. до н. е. до початку V ст. до н. е.) для скульптур характерна деяка схематичність, непропорційність. Але на початку VI ст. скульптури почали набувати гармонійності та пропорційності. У цей період панували два типи скульптури: оголена чоловіча фігура — **курос** і задрапірована жіноча — **кора**. Фігури зображувалися у довільних, природних позах.

У **класичний період** (V—IV ст. до н. е.) скульптори почали підкреслювати гармонійне поєднання у людині фізичного та духовного, зображати не тільки тіло в русі, а й порухи душі. Найбільш видатними скульпторами цієї доби були **Мирон**, **Фідій** і **Пракситель**. Але їхня творчість відома лише за малюнками та римськими копіями.

Античне мистецтво **елліністичного періоду** (IV—I ст. до н. е.) — період пізнання психології людини. Твори мистецтва набувають інших об'ємів і засобів виразності — з'являються гігантоманія та скульптурна мініатюра (боротьба богів, скульптурні групи, жанрові сюжети). Найбільш відомі твори цього періоду — **Родоський «Колос»** скульптора **Хереса**, мармурова скульптура **Ніки Самофракійської** роботи **Піфократа**, скульптурна група **«Лаокоон»** скульпторів **Агесандара**, **Полідора** та **Афінадора**. Але своєрідним символом цієї епохи є **«Венера Мілоська»** (**Афродіта з острова Мілос**).



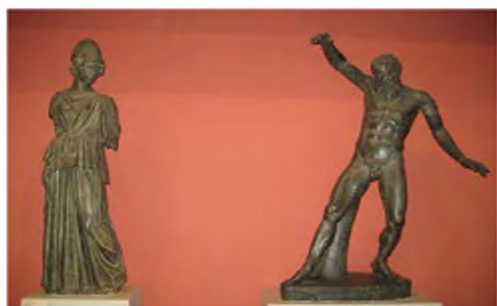
«Курос з Пірея» «Кора Антенора», «Богиня з гранатом» «Кора у пеплосі»

Одним з геніальніших скульпторів класичного періоду був **Мирон**, найвідомішими творами якого є скульптури **«Дискобол»** та **«Афіна і Марсій»**.

Скульптор чудово володів пластикою та добре знав анатомію. Він точно передав свободу рухів у знаменитій скульптурі **«Дискобол»**. Цей твір і



досі вважається однією з найбільш прославлених статуй античності, першою класичною скульптурою, що зображає людину в русі. Тіло статуї нагадує пружину, яка у будь-яку мить готова розпрямитися. Оригінал «Дискобола» — статуя з бронзи — не зберігся, але є численні копії римського періоду.



Не менш відомою є скульптура «**Афіна і Марсій**», задум якої виник на основі сюжету міфу про богиню мудрості та справедливості Афіну — одну з головних богинь Стародавньої Греції —

володарку неба, хмар і блискавок.

Афіна винайшла флейту, але, побачивши, яким некрасивим стало її обличчя під час гри на ній, у гніві кинула музичний інструмент, проклявши кожного, хто стане грати на ньому. Одного разу, прогулюючись, Афіна почула шум та озирнулася. Вона побачила Марсія, який підкрадався до флейти. Він злякався погляду Афіни і відсахнувся. Саме цей момент зобразив Мирон у своїй скульптурі, показавши контраст двох начал: стриманого спокою Афіни і зухвалості та нестримності Марсія.

Розквіт грецького класичного мистецтва пов'язаний також з ім'ям **Фідія**. Найвизначнішими його роботами є *статуї Афіни Парфенос* і *Зевса* в Олімпійському храмі, зроблені з дерева, золота і слонової кістки. Ці твори вже назавжди втрачені, збереглися лише зменшені римські копії.

Дванадцятиметрова дерев'яна статуя *Афіни Парфенос* стояла в храмі Парфенону. Тіло богині було вкрите пласкими шматками слонової кістки, одяг та озброєння із золота важили близько двох тисяч кілограмів. Усі золоті частини знімалися, і кожні чотири роки їх зважували, бо вони складали золотий фонд держави. Щит і постамент були прикрашені рельєфами, на яких Фідій зобразив себе та Перикла в бою проти амазонок, через що митця звинуватили у святотатстві й засудили до в'язниці, де незабаром він помер.



Найбільшим шедевром Фідія вважається *статуя Зевса* в Олімпії (заввишки 14 м) — верховного грецького бога, царя і батька богів та людей із богинею Нікою в руці. Статуя Зевса вважається одним із семи чудес світу.

Не менш цікавою була й дев'ятиметрова відлита з трофейної перської зброї, захопленої в битві при Марафоні, бронзова статуя *Афіни Промахос* (Афіни-войовниці). Вона вражала сучасників своїми грандіозними розмірами і була видна здалеку, з моря. Фідій створив образ богині Афіни — грізної і суворої захисниці, яка втілювала військову могутність Афіні.



Одним із відомих майстрів, які працювали в Афінах, був **Пракситель**. З його творів в оригіналі збереглася тільки *статуя Гермеса* з Олімпії, інші роботи скульптора відомі за римськими копіями. Героїв своїх творів він зображував ліричними, мрійливими, земними людьми і на перший план ставив красу їхнього тіла. Скульптор не показував фігури в русі, він завжди зображував їх спокійними або під час відпочинку, зануреними у власні думки й почуття, наприклад, *«Відпочивальник сатур»*, *«Афродіта Кнідська»*, *«Гермес із немовлям Діонісом»*, *«Аполлон, що вбиває ящірку»* та інші.

Робота у парах

? **Уважно розгляньте зображення скульптур Праксителя. Що є характерним для творів скульптора?**

Одним з найпопулярніших творів Праксителя є статуя *Афродіти Кнідської*, яку він створив разом зі скульптором Скопасом. Це була вже не статична статуя. Афродіту зобразили оголеною під час приготування до купання. Твір став зразком для безлічі скульптурних рішень майстрів багатьох поколінь.



Найповніше передати рух людських тіл у камінні вдалося Праксителю у статуї *Гермеса з немовлям Діонісом*. Фігура Гермеса пропорційна, обличчя сповнене життям. Скульптури Праксителя стояли в храмах або відкритих святилищах і були культовими.



В елліністичний період найвищого рівня розвитку досягла *монументальна скульптура*. Динамічні та драматичні скульптури відображали в основному сюжети міфів. Одним з найкращих прикладів є скульптурна група **Агесандра, Полідора й Атенодора «Лаокоон та його сини»**. Автори зобразили момент смертельної боротьби Лаокоона та його синів зі зміями. Оригінал був зроблений у бронзі 200 р. до н. е. і не зберігся. Скульптура роботи

Гегесандроса та Атанадороса з Родоса є лише мармуровою копією другої половини I ст. до н. е.

Історична довідка

Лаокоон був троянським жерцем Аполлона і застерігав земляків від того, щоб вони ввозили до Трої дерев'яного коня,

спорудженого греками. За Вергілієм, Лаокоону належить вислів: «Боюся данайців навіть тоді, коли вони приносять дари».

? Уважно розгляньте зображення Лаокоона та його синів. Що хотіли передати автори даною скульптурною групою, зображуючи саме цей епізод із легенди?

Венеру, богиню краси і любові, уособлює безліч статуй, але кожен автор по-своєму трактує її характер. Найвідоміше зображення Венери знаходиться в Луврі — втілення ніжності, душевної теплоти і вічної юності. «*Венера Мілоська*» (Афродіта з острова Мінос) — загальноприйнята назва знаменитої давньогрецької мармурової статуї богині кохання Афродіти. Автор статуї невідомий.



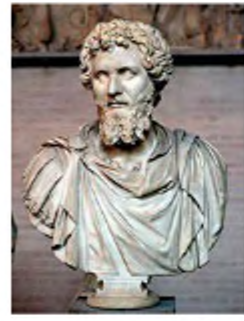
Робота у групах

? Чому, на ваш погляд, статуя Венери Мілоської вважається ідеалом жіночого тіла?

Які, на вашу думку, емоції хотіли викликати скульптори у глядачів, створюючи свої твори?

Значний вплив на давньоримське мистецтво скульптури мали майстри Стародавньої Греції. Римські скульптори створили численні копії їх творів, чим зробили майбутнім поколінням велику послугу, тому що більшість грецьких оригіналів було з часом втрачено.

Справжніми перлинами римської культури були скульптурні портрети, які крім художньої мають значну історичну цінність. Завдяки римським майстрам, нащадки можуть бачити скульптурні портрети відомих імператорів, філософів, полководців, їх неповторність та індивідуальність.



Імператор Юлій Цезар, Афинський стратег Перикл, Імператори Андріан і Септімій Північ



Велич Риму, могутність імператорської влади втілювалася давньоримськими майстрами в усяких скульптурних вираженнях, насамперед у формі **рельєфних композицій** на стінах різних будівель, храмів, тріумфальних арок, вівтарів, колон, амфітеатрів. На них зображувалися сцени військових походів імператорів, популярних міфів тощо. Найбільш видатними пам'ятками такого офіційного рельєфу став **фриз колони Траяна і колони Марка Аврелія**, споруджених на честь їх перемог.



Колонна імператора Траяна. «Підкорення Дакії». Рельєфи колони. Рим, Італія

Римляни створили знаменитий вид статуї *тогатус*, який служив для зображення оратора у *тозі* (давньоримському одязі). Традиція зображувати полководців у такому вигляді збереглася в Європі до середини XIX ст.



Август з Пріми-Порти Ватіканський музей, Рим, Італія

? Які скульптури античних майстрів вам сподобалися найбільше?

Живопис

Творець у своїх творах повинен виражати стан душі.

Сократ, давньогрецький філософ

Поміркуємо разом. Художник, скульптор-монументаліст Іван Шадр вважав, що найважливіше для художника — відобразити духовну сутність епохи. Чи згодні ви з митцем? Обґрунтуйте свою думку.

Живопис Стародавньої Греції, в основному, представлений фресками і мозаїкою, якими прикрашали храми і будівлі, а також вазописом (наприклад, грецькі чорнофігурні і червонофігурні амфори).

Фреска (італ. — свіжий) — живопис по сирій штукатурці, одна з технік стінних розписів. При висиханні вапно, що міститься в штукатурці, утворює тонку прозору кальцієву плівку. Це робить фреску довговічною.

Мозаїка (лат.— присвячене музам) — це мистецтво оздоблення поверхонь (підлог, стін та склепінь) зображеннями або візерунками, виконаними з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток та інших матеріалів.

Художники використовували різні кольори. Найбільш поширеними були білий, оливковий, відтінки червоного (теракотового), золотий, жовтий, колір слонової кістки, чорний.



Кносський палац. Фрески. Дельфіни.



Розпис на кераміці

Стіни багатьох приміщень були прикрашені майстерними фресками яскравих кольорів. На одних — фігури юнаків, які займаються різними видами спорту. Інші — із зображенням квітів, дерев, морських тварин і птахів, геометричних орнаментів. Давньогрецький посуд, у тому числі й вази, мали різні форми, залежно від їх призначення в побуті.

? Кносський палац на Криті пов'язаний з легендою про страшний лабіринт у палаці, в надрах якого жило чудовисько Мінотавр, що вимагало людських жертв. З яким давньогрецьким міфом пов'язаний цей палац?



Стрибки через спину бика. Фрески.

Лагінос для змішування вина з водою. Кносський палац. Острів Крит



Живопис, подібно скульптурі, давньоримські художники перейняли з Греції. Прийоми виконання живопису були ті ж самі, що і в греків: художник працював водяними фарбами по мокрій або ж по сухій штукатурці (лат. *Al fresco*). У розпису наявні зображення окремих людських фігур, цілих сцен, пейзажів тощо і ці зображення дають можливість

судити про колорит й техніку тодішнього живопису взагалі.

Неможливо уявити давньоримське мистецтво й без **римської мозаїки** — буденної і разом з тим нарядно-декоративної, святкової, яка стала найпоширенішим способом декору інтер'єру як палаців, так й громадських і приватних будівель. Мозаїчні покриття стародавнього Риму пережили тисячоліття й сьогодні зберегли свою красу.



Фреска і мозаїка. Помпеї. Італія

Музичне мистецтво

Вищий розквіт музики відноситься до епохи Стародавньої Греції. Оновлення сучасної музики повинно відбутися шляхом відродження мистецтва древніх.

Вінченцо Галілей, італійський теоретик музики, композитор, батько Галілео Галілея

Поміркуємо разом. Британський письменник, історик і філософ Томас Карлейль вважав, що музика своєю мелодією доводить нас до самого краю вічності і дає нам можливість протягом декількох хвилин досягнути її велич. Чи поділяєте ви цей вислів? Свою думку обґрунтуйте.

Музика — вид мистецтва, в якому переживання, почуття та ідеї виражаються ритмічно та інтонаційно організованими звуками. Музику поділяють на світську й духовну, на інструментальну й вокальну. Музика фіксується в нотному записі.

Музика безпосередньо впливає на почуття людини. Її поділяють на *світську* й *духовну*, на *інструментальну* й *вокальну*. Мелодія, ритм, лад і гармонія, регістр і тембр, динаміка і темп — це все **основні елементи** і **виразні засоби** музичного мистецтва. Музика фіксується в нотному запису.



Важливе місце в Стародавній Греції займала музика. Багато образів музикантів є в давньогрецькій міфології (Орфей, Пан, Марсій), а їх зображення збереглися на вазах та у вигляді скульптур. У Греції існували спеціальні об'єднання співаків, музикантів, танцюристів.

Музика звучала під час урочистостей, ритуалів, ігор, супроводжувала театральні дії. *Антична трагедія* взагалі була немислима без музики: діалоги в ній переходили в співучий речитатив і спів, кожен епізод завершувався хором номером.

Характерною ознакою давньогрецької музики є *синкретизм* — єдність із іншими мистецтвами: поезією, танцем, театральною дією. Іноді драматургу доводилося виступати у ролі поета, музиканта, режисера, актора. Давньогрецька музика була переважно *одноголосною*. Мелодія записувалася за допомогою грецьких і фінікійських букв. Зростання полісів, у яких проходили великі культові та цивільні свята, призвело до розвитку *хорового співу* під акомпанемент духового інструменту.

Давньогрецьких музичних інструментів було більше 60 видів: *кіфара* (різновид ліри), *ліра*, *орган*, *труба*,

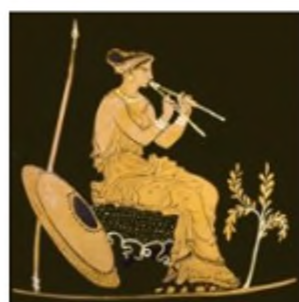
флейта Пана та інші. *Авλος* вважається прабатьком духових інструментів — кларнета і гобоя. Музика Стародавньої Греції, справила великий вплив на розвиток європейської професійної музичної культури та музичної науки.



Кіфара



Сірінга



Гра на тібії. Фрагмент вази

Для допитливих

За легендою, творцем «флейти Пана» або «сірінги» став Пан, який був божеством стад, лісів і полів. Він був закоханий в лісову німфу Сірінгу, але вона його дуже боялася. Рятуючись, Сірінга побігла до річки, де річкові німфи перетворили її в очерет. Пан дуже сумував за німфою і, на згадку про кохану, він вирізав флейту з очерету, назвавши її сірінгою.

Жан-Франсуа де Труа. «Пан і Сірінга»

Музична культура в Стародавньому Римі розвивалася на основі елліністичної культури. Чималий вплив на



формування музики римлян надали ї етруски та імпортовані за наслідками римських завоювань східні культури. У Римі завжди було багато музикантів, композиторів, вчителів музики і співу, але майже всі вони були з грецьких міст, із півдня Італії, або з Єгипту.

Як і давньогрецька, давньоримська музика існувала в єдності з іншими видами мистецтва — поезією, танцем,

театральною дією. Музиканти, хори виступали в театрах і цирках, перед боями гладіаторів.

Давньоримські музичні інструменти в основному були запозичені з Греції. Стародавні римляни винайшли й свої духові музичні інструменти з металу, які використовувалися на парадних церемоніях і тріумфальних ходах — **труба**, **букцина** (вважається прабатьком *тромбона*) і **літуус** (античний літуус спочатку був етруським мідним духовим інструментом, зігнутим на кінці; пізніше він використовувався римлянами як сигнальний інструмент). У вуличних



музикантів були популярні різноманітні ударні інструменти, відомі ще грекам — **тимпан**, **кимвали**, **кроталі** й **ситр**.

Заможна римлянка грає на кіфарі. Фреска з вілли Боскореале, Музей «Метрополітен», Нью-Йорк, США

? Як вплинула антична музика на подальший розвиток музичної культури світу?

Античний театр

Весь світ — театр,
у ньому жінки, чоловіки— усі актори.
Вільям Шекспір, англійський драматург

Поміркуємо разом. Чим театр відрізняється від інших видів мистецтва? Яке головне призначення театру?

Театр (грец. — видовище, місце для видовищ) — вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя крізь драматичну дію, що виникає в процесі гри акторів перед глядачами.

Для допитливих

Театр є синтетичним видом мистецтва, тобто таким, в якому поєднуються багато видів мистецтв: *література* (текст п'єси),

образотворче мистецтво (театральні декорації, костюми), *хореографія* (фігури, пози, рухи акторів), *музика* (спів акторів, музичне оформлення вистави). Призначенням театру є навчання та виховання глядача, відображення всієї складності життя, боротьби доброго та злого, смішного та величного.

Театр як явище духовної культури зародився в античній Греції. Мистецтво Стародавньої Греції було покликане виховувати в людині мужність, стійкість перед труднощами. Але краса героїчного подвигу з найбільшою переконливістю розкривалася в тих творах, які показували зіткнення героя із силами зла або ворожими йому людьми. Найбільш виразно це було показано у **трагедії**. Вона в художній формі розкривала філософські, етичні, соціальні проблеми, які хвилювали греків. Одним із найпоширеніших жанрів театру була *пантоміма*, яку виконував танцюрист під звуки оркестру та спів хору.

Для допитливих

Трагедія і **комедія** — два полюси драматургії. **Трагедія** — драматичний жанр, твори якого відзначаються гостротою конфлікту особистого чи суспільного характеру. У Стародавній Греції імпровізована весела вистава — процесія з музикою, піснями і танцями — називалася **комедією**.

Давньогрецький театр в Епідаврї
(400-ті рр. до н.е.) Греція

Театральне мистецтво
Стародавнього Риму
розвивалося під
впливом грецького
театру та суто римських
народних вистав.



Найбільш популярними були **сатури** — вистави, що включали в себе музику, танці, пісні, драматичні сценки побутового та комічного змісту. Лише у XVIII ст.

з'явилися п'єси, в яких були присутні ознаки обох жанрів. Так зародився новий жанр, який отримав назву **драма**.

Таким чином, мистецтво сцени, яке зародилося у Стародавній Греції, стало фундаментом європейського театру. Античний театр — неоціненне явище історії світової культури, явище унікальне й самобутнє. Й сьогодні твори античних авторів не втрачають своєї актуальності.

? З іменами яких творців трагедій та комедій пов'язують розвиток давньогрецького театру?

Історична довідка

Давньогрецький трагік, перший афінський трагічний поет **Феспід** зробив одне нововведення: він виділив з хору особливого виконавця — **актора**. Його перша п'єса була поставлена у **534 р. до н.е.** Відтоді цю дату вважають **роком народження світового театру**. Піку свого розквіту грецьке театральне мистецтво досягло за часів творчості трьох великих трагіків: **Есхіла, Софокла та Еврипіда**, а також комедіографа **Аристофана**.

Антична культура є і буде еталоном і прикладом для наслідування ще не одному поколінню. Шедеври античних майстрів, у центрі яких була людина, її фізичне і духовне життя, і сьогодні сприймаються як класичні й неперевершені, вони викликають захоплення неповторною і довершеною красою, приваблюють своєю гармонійністю.

Антична культура стала джерелом для **художньої культури України**. Носіями культури Еллади були грецькі міста-поліси на узбережжі Чорного та Азовського морів — *Тіра* (нині Білгород-Дністровський), *Ольвія* в гирлі Південного Бугу,

Херсонес (на території сучасного Севастополя),
Пантікапей (сучасне місто Керч).

У 395 р. Римська імперія розкололася на Західну Римську і Східну Римську. Незабаром Східна імперія перетворилася в самостійну державу — **Візантію**. Падіння Західної Римської імперії 4 вересня 476 року можна вважати кінцем Римської імперії. Зруйнований варварами в IV—VII ст. Рим спорожнів, серед його руїн виростили нові селища, але традиції римського мистецтва продовжували жити.

Вітчизняні архітектурні пам'ятки стародавніх епох

Історія — скарбниця наших діянь, свідок минулого,
приклад і повчання для сьогодення, застереження для
майбутнього.

М. Сервантес, іспанський драматург і поет

Поміркуймо разом. Якою була культура людей, що населяли землі сучасної України? Які надбання тієї епохи наявні в наш час?

? Що вам відомо з курсу історії про поселення трипільців?

Трипільська цивілізація

Людей завжди цікавила історія їхнього походження, тому коли шукають корені народів, що населяли землі України, так чи інакше звертаються до **Трипільської цивілізації**.

Історична довідка

Село **Трипілля** розташоване на Обухівщині. Сьогодні воно відоме всьому світові завдяки стоянкам давніх поселень IV—III тис. до н. е., та археологові **В. Хвойці**, який відкрив і вивчав самотню дивовижну культуру. Поселення даної культури розташовані на великій території від Південно-Східного

Прикарпаття до Дніпра і на територіях інших держав, зокрема Румунії. Назва культури походить від села *Трипілля*, а румунські вчені дали їй власну назву від місцевості **Кукутені**. Так виник новий різновид назви культури Трипілля — культура Трипілля-Кукутені.

? Як виглядали давні поселення трипільців? Як жили там люди?



Панорама трипільського протоміста біля с. Майданецьке, 3600—3500 рр. до н.е. Площа 2 км. кв., близько 2 тисяч споруд, 6—10 тисяч мешканців

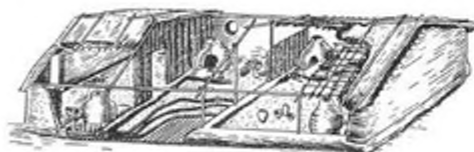
Археологи дослідили на українських землях понад двадцять великих трипільських поселень.

Найбільші з них налічували до двох тисяч житлових об'єктів, площа яких становила кількасот гектарів, чисельність мешканців — до 10-15 тисяч чоловік.

Населення займалося переважно сільським господарством, проте жодне поселення не могло обійтись без ремісників — ткачів, гончарів, ковалів. Не всі трипільські поселення, що відомі нам, існували одночасно. Їх мешканці періодично переносили свої поселення на нове місце, тому ідея циклічності, повторюваності набула особливого змісту і значення у світогляді давніх землеробів краю.



Реконструкція трипільських споруд у державному історико-культурному заповіднику «Трипільська культура» у селі Легедзине на Черкащині



Поселення захищали укріплення, які склалися із сотень споруд, щільно прибудованих одна до одної, що зводилися по колу в кілька рядів. Основними матеріалами для зведення будинків у трипільців були дерево або лоза, з яких робили стіни, а потім обмащували глиною з домішками полови. Серед будинків були навіть двоповерхові. Міжповерхові перекриття, як і стіни, робилися з дерева та обмащувалися глиною. Перший поверх був господарчим, а другий — житловим.

Для допитливих

Трипільці прикрашали свій інтер'єр: підлогу та стіни фарбували в червоний і білий кольори, вкривали геометричним орнаментом, що мав оберігати мешканців від ворожих сил. Уздовж однієї із стін розташовувалась довга глиняна лава, на яку ставили посуд. Поруч розміщували глиняні ночви, в які вмонтовувалися камені для розтирання зерна у борошно. Освітлювалося житло через єдине вікно, яке установлювали навпроти входу. Кожен дім мав глиняний округлий або хрестоподібний жертovníк, який фарбувався у червоний колір та прикрашався заглибленим спіральним орнаментом.

Які таємниці приховує у собі Трипільська культура?

Одна з таких таємниць — знайдені археологами *рештки тисяч спалених будівель*. Серед руїн знайдено десятки, а іноді й сотні цікавих речей — різні посудини, інструменти, статуетки людей і тварин тощо. Надходив певний час (приблизно 60-70 років), і трипільці, використавши всі ресурси, залишали поселення, спалювали його і переїжджали на нові місця. І так тривало понад дві тисячі років — доки існувала Трипільська цивілізація на землях від Карпат до Дніпра.



Для допитливих

Найцікавіше криється в таїнстві трипільського гончарного мистецтва. Посуд трипільців призначався не тільки для побуту, а й для здійснення обрядів і символізував прагнення до безсмертного життя. Поширеними елементами орнаментів були трипільські спіралі, а найулюбленішими кольорами — на ранньому етапі розвитку були сірий та білий, а на середньому етапі — червоний та білий. Використовувались також зображення смуг, кола, інколи людей і тварин. Кожен знак мав своє символічне значення. Наприклад, символи-ромби — родючість. Такий символ відомий у багатьох культурах Близького Сходу періоду античності. Характерно, що ця кераміка виготовлялася без гончарного кола, проте вона посідає одне з перших місць серед глиняного посуду первісних європейських племен. До речі, символічні знаки, які ми звикли бачити на українських писанках, походять ще з тих часів.

На землях України нині відомо близько 2000 трипільських пам'яток: поселень, могильників, курганів. Вже багато років досліджують цю давню цивілізацію археологи, добуваючи під час розкопок важливий матеріал для відтворення давньої історії, відкриваючи тисячі шедеврів давнього мистецтва.

Архітектура грецьких міст Північного Причорномор'я

? Як з'явилися грецькі міста на території Криму?

В історії Північного Причорномор'я і Криму помітне місце зайняла грецька колонізація. У VI ст. до н. е. населення в Греції зросло, орної землі ставало все менше і менше, почалися труднощі з продуктами, політичні протиріччя і конфлікти — все це спричинило масові переселення і виведення колоній. Перші

поселення греків виникли ще наприкінці VII ст. до н. е. Але зв'язків із рідним містом переселенці не поривали.

Міста-поліси об'єдналися у три державні угруповання: *Ольвію, Херсонес, Пантікапей.* Заснувавши нові міста, греки перенесли до них не тільки високу матеріальну, але й духовну культуру античного світу, своє світосприйняття.

? Які пам'ятки давніх міст Північного Причорномор'я збереглися до нашого часу?

Ольвія

На півдні сучасного Миколаєва, на правому березі Дніпро- Бугського лиману з VI ст. до н.е. до IV ст. н. е. знаходилося місто-поліс — Ольвія Понтійська, що зіграло визначну роль в історії регіону. Місцевість, зі своїми глибокими балками, лиманом, ріками Дніпром та Південним Бугом, родючими землями досконало підходила для заснування міста.

Історична довідка

? Що означає слово «ольвія»?

Своє місто поселенці назвали Ольвія, що означає «щаслива». Офіційна назва засвідчена у виданих містом декретах, написах на монетах, а також у більшості літературних джерелах. У деяких творах античних авторів цей поліс має назву Борисфен (грецька назва річки Дніпро), а його жителі — борисфеніти, що може пояснюватися розташуванням поблизу гирла Дніпра.



Руїни



Склеп



Ілюстрації з фотоальбому «Реконструкції С. Д. Крижицького»

Перші житла ольвіополітів були досить простими за своїм устроєм. Це землянки і напівземлянки, викопані в материку, інколи з невисокими глинобитними, викладеними з цегли або каменю, наземними стінами. Шатрові чи одно-двосхилі дахи покривалися очеретом або соломою. У цей же час виникають найбільша давня в Ольвії культова ділянка — **теменос**, де поклонялися Аполлону-лікарю, і **агора** — площа, яка мала торговельно-адміністративні й суспільні функції.



Агора і Центральний теменос Ольвії з храмами Аполлона Дельфінія і Зевса в IV—III ст. до н. е. Реконструкція С. Д. Крижицького

Місто проіснувало майже тисячу років, поки не було розорено варварами. Сьогодні велика частина міста затоплена лиманом, а збережена заповідна територія складає 270 га. Історики стверджують: те, що було розкопане, становить лише 1/80 від того, що ще необхідно «дістати» з глибини віків.

Херсонес

? Що ви знаєте про історію виникнення та культурний розвиток Херсонеса?

Вихідцями з давньогрецького міста на південному узбережжі Чорного моря *Гераклеї Понтійської* у 442 р. до н. е. на південно-західному узбережжі



Кримського півострова в районі сучасного Севастополя був заснований *Херсонес Таврійський* — з грецької «херсонес» означає півострів.

Місто було побудоване на місці вже існуючого поселення і серед усіх жителів міста (таврів, скіфів і греків-дорійців) спочатку була рівноправність. Населення міста налічувало понад п'ять тисяч мешканців, міська територія (26 га) була обнесена потужною оборонною стіною з високими баштами, що захищали місто із суші і моря. Тут були житлові квартали і площі, ремісницькі майстерні і гончарні печі, майстерні художників, театр, храми, монетний двір. Особливо вражає велика башта у південно-східній частині міста, висота якої сягала п'ятиповерхового будинку, а діаметр був понад 23 м. Монументальна архітектура Херсонеса перебувала під впливом Візантії. Тут розкопано майже десять ранньовізантійських храмів, переважно базилік.



Назвіть відомі вам зразки архітектурних споруд Стародавньої Греції.

Пантікапей

Поєднавши декілька грецьких міст, розташованих на обох берегах Керченського проливу (Боспора Кемерійського), у 479 (480) р. було створено Боспорську державу, столицею якої став Пантікапей — головний торговий, ремісницький та культурний центр. Місто було обнесено оборонним муром. Площа — майже 100 га. Назва походить від іранського «пантікапа», що означає «рибний шлях». На вершині гори знаходився акрополь із храмами й громадськими спорудами, а на схилах розташовувались штучні земляні тераси, де проходили вулиці, споруджувалися будинки. Головним божеством-заступником Пантікапея був Аполлон, і саме йому присвятили головний храм акрополя.



До наших часів збереглися пам'ятки *монументального живопису*, що прикрашали підлоги і стіни домівок заможних мешканців. У III—IV ст. скоротилося ремісницьке виробництво і місто поступово занепало. Остаточно Пантікапей як столиця держави припинив своє існування в 370-ті роки н. е. під час навали гунів.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Антична грецька музика — Melpomen, Mélomai (V ст.)

Антична музика. Рим

Таким чином, майстри **античної Греції**, а потім і **Риму**, перш за все в області архітектури і скульптури, заклали основи загальноєвропейської культури і, зокрема, раціонального художнього мислення.

Ідея гармонійного розвитку людини, єдність фізичної і духовної краси перебувала в центрі античного мистецтва. Образ ідеально прекрасної і гармонійно розвиненої людини-громадянина, доблесного воїна і відданого патріота знайшов своє втілення у скульптурі, живопису та прикладному мистецтві. Майстри вивчали будову людського тіла, співмірність його пропорцій, пластику рухів, домагалися реалістично правдивого зображення людини. Неоціненний внесок у світове мистецтво внесли давньогрецькі архітектори, створивши суворий і величний тип храму прямокутної форми, оточений з усіх боків колонами. Характерною ознакою давньогрецької і давньоримської музики є *синкретизм* — єдність із іншими мистецтвами: поезією, танцем, театральною дією.

Антична культура є і буде еталоном і прикладом для наслідування ще не одному поколінню. Шедеври античних майстрів і сьогодні сприймаються як класичні й неперевершені, вони викликають захоплення неповторною і довершеною красою, приваблюють своєю гармонійністю.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму і створюються шляхом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини тощо) називається:
 - а) архітектура;
 - б) скульптура;
 - в) гончарство;
2. Характерною рисою давньогрецької музики є:
 - а) використання елементів народної музики;
 - б) синкретизм;
 - в) складність мелодій та імпровізація.
3. Про кого йдеться: «Він був троянським жерцем Аполлона та застерігав земляків від того, щоб вводити до Трої дерев'яного коня, спорудженого греками»?
 - а) Зевс;
 - б) Лаокоон;
 - в) Геракл.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. У Стародавній Греції розрізняли три ордера: *доричний, іонічний, коринфський*. Дайте визначення поняттю «ордер».
2. Мистецтвознавці поділяють історію розвитку античної скульптури на *архаїчний, класичний та елліністичний* періоди. Охарактеризуйте один з періодів.
3. Розкажіть про архітектурні споруди трипільців.
4. Оберіть, на ваш розсуд, твір античного мистецтва й охарактеризуйте його за планом:
 1. Автор і назва твору.
 2. В якому стилі він створений?
 3. Засоби виразності, що використав автор.
 4. Ваше особисте враження від даного твору.
 5. Інші твори, що виконані у цьому стилі.

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Які характерні ознаки мають архітектурні споруди Стародавньої Греції та Риму?
2. Як, на вашу думку, витвори античного мистецтва впливали на внутрішній світ людини? Наведіть приклади.
3. Які характерні риси і художні ідеали властиві мистецтву античності?
4. Які характерні риси притаманні архітектурі грецьких міст Північного Причорномор'я?

IV. Поміркуйте ...

Що спільного і чим відрізняються архітектура і скульптура Стародавньої Греції та Риму? Порівняйте їхні характерні особливості. Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цього стилю?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Видатні скульптори античності — Мирон, Фідій і Пракситель». Доповідь повинна супроводжуватися ілюстративним матеріалом.
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва та літератури, учнями 6-х класів, підготуйте театральний вечір на тему: «Роль музики й театру в суспільному й особистому житті греків». Використовуйте вірші та музику стародавніх греків.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок архітектурних споруд античного періоду.
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Антична культура як основа формування особистості».

VI. Протягом першого півріччя виконуйте мистецький проект

Мистецький проект — різновид художньо-творчої діяльності, який потребує самостійного розв'язання

проблеми, що обрана, та можливості застосування отриманих результатів у реальному житті.

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Античний стиль» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом I півріччя.

Етапи виконання проекту

1. Постановка проблеми і визначення типу проекту.
2. Планування і організація роботи.
3. Пошук і опрацювання джерел, підготовка обладнання.
4. Здійснення проекту.
5. Оформлення кінцевих результатів.
6. Проведення презентації або захист, творчий звіт.
7. Загальна оцінка проекту.
8. Підбиття підсумків.

* Більш докладні поради з підготовки та проведення роботи над проектом містяться у робочому зошиті до підручника.

Візантійський стиль

Візантійський стиль — це розкіш і витонченість, які межують з химерністю.

Ніна Іванцова, історик

Поміркуємо разом. Чому вважається, що основне завдання візантійського мистецтва — втілити в художніх образах божественні ідеї і красу людського духу?

Історична довідка

Візантійська імперія виникла на рубежі двох епох — загибелі пізньої античності та народження середньовічного суспільства. До неї в різні часи входили Єгипет, Сирія, Македонія, Мала Азія. В 330 р. через міжусобиці й смуту, що охопили могутню Римську імперію, імператор Костянтин I переніс свою столицю в місто Візантія і перейменував його на Константинополь. Це місто протягом 11 століть залишалося беззмінною столицею Візантії і одним з найпрекрасніших міст світу. В VI ст. при імператорі Юстиніані візантійська імперія була найбільшою і найсильнішою державою Європи. Візантійський тип культури не подібний ні на західноєвропейський, ні на східний. На візантійське мистецтво

впливали не тільки традиції античної культури, а й художня культура сусідів-слов'ян, варварських держав, Переднього Сходу.

Візантійський стиль у мистецтві поділяється на три періоди: *ранньовізантійський* (V—VIII ст.), *середньовізантійський* (VIII—XIII ст.) і *пізньовізантійський* (XIII—XV ст.). Особливо він вплинув на розвиток архітектури як в православних країнах, так і в магометанській Туреччині. Цей стиль поширився в Італію, а пізніше через Балкани в Київську Русь, де він існував упродовж багатьох століть.

На мистецтво Візантії істотно впливала православна церква. Тому, творчість митців того часу носила виразно *релігійний характер* і залежала від установлених церквою канонів. Образ ідеальної, прекрасної і гармонійно розвиненої людини-громадянина, в якій краса тіла поєднується з моральною чистотою і духовним багатством, перестає бути у центрі уваги.

Архітектура

Архітектура — теж літопис світу: вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази.

Микола Гоголь

Поміркуємо разом. Як архітектурні споруди Візантії відобразили історичний характер епохи?

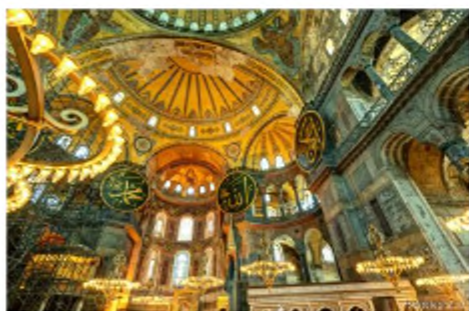
Візантійський стиль став **офіційним в архітектурі раннього християнства**. В імперії створювалися фортеці, палаци, житлові будівлі. Але найважливішим внеском Візантії в історію світового зодчества є **храмове будівництво**, розвиток *купольних храмів* — *купольної базилики*, центричної церкви з куполом на восьми опорах і хрестово-купольної системи. Візантійський храм істотно відрізняється від античного

класичного храму. Якщо під час будівництва античного храму головна увага приділялася його зовнішньому вигляду (*екстер'єру*), то у християнському храмі на першому плані була організація внутрішнього простору (*інтер'єру*), хоча і зовнішній вигляд не втрачав свого значення.

Характерними ознаками цього стилю в архітектурі є витончена декоративність, прагнення до пишної видовищності і глибока релігійність, особлива форма куполів-маківок, кам'яні та мозаїчні узорі, багатий декор у інтер'єрі (надзвичайна виразність ліній, золота, срібла і мармуру).

Стіни візантійських храмів покривалися фресковим живописом і облицьовувалися різнобарвними плитами мармуру. Широко застосовувався мозаїчний живопис, який розташовувався на вигнутих поверхнях стін, у куполах і арках.

Найбільш грандіозним і видатним надбанням *ранньовізантійської архітектури* є **Собор Св. Софії**, також **Айя-Софія**, в Константинополі, побудований грецькими архітекторами з Мілета (532—537 рр.). Він став головним храмом всієї Візантійської імперії. Це масивна й величезна споруда висотою 55 м. Основа її композиції — тринефна базиліка — прямокутна видовжена будівля. Високе склепіння увінчане гігантським куполом (діаметр 31 м), який з двох боків оточений напівкуполами. Айя-Софія включена до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.



Зразком *середньовізантійської архітектури* є **Собор Св. Марка** — головний храм Венеції. Базилика була закладена для розміщення мощей апостола Марка, перевезених до Венеції з Александрії у 829 р. Апостол Марк став вважатися небесним покровителем Венеції. Інтер'єр храму прикрашений золотистою мозаїкою, різьбленими мармуровими панелями і колонами, підлога викладена з мармуру і скла. В основі собору хрестово-купольна конструкція (п'ять куполів). Гордістю собору є Золотий вівтар — шедевр візантійський ювелірів XI ст. У 1987 р. собор увійшов до числа об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.



Особливий тип архітектурних комплексів візантійської епохи — **заміські монастирі**, що були обнесені стінами. Усередині, крім житлових і господарських будівель ченців, споруджувалася велика трапезна і домінуючий будинок — церква. Монастирі знаходилися за межами міста, іноді на деякій відстані від нього. Вони будувалися обов'язково з урахуванням рельєфу й оточуючої природи.



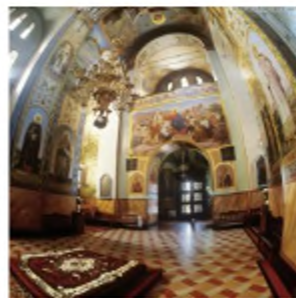
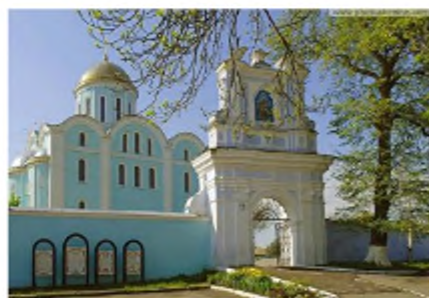
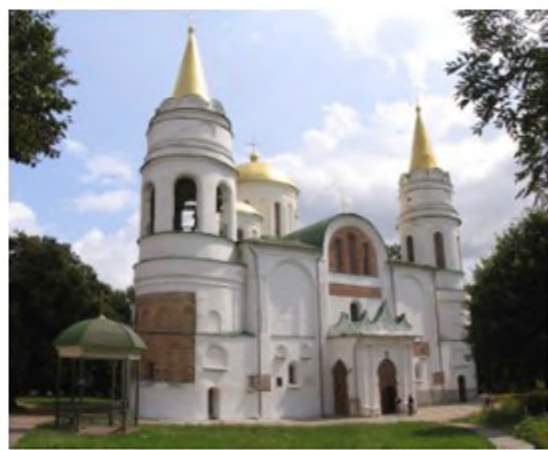
Зразком *пізньовізантійської архітектури* є **жіночий монастир Пантанасса** — «**Всецариця**», побудований на початку XV ст. на східному схилі крутої скелі стародавнього міста Містра у Греції. Збереглися кріпосні стіни, що оточували місто, кілька монастирів, сім церков, численні невеликі храми і каплиці, палац останнього візантійського імператора і руїни старовинних житлових будинків. Монастир є єдиним нині діючим на території міста. У витонченій архітектурі монастиря помітно змішання стилів:

візантійського, франкійського, ісламського, а також місцевого стилю.

Робота у парах

? Як вплинула архітектура Візантії на розвиток зодчества в Україні? За допомогою ілюстрацій у підручнику визначте основні ознаки візантійського впливу в давньоруській архітектурі.

Церковна архітектура **України** пройшла ті ж стильові етапи світового архітектурного процесу, що й інші європейські країни, зокрема використання візантійського стилю. Але вже з XIII ст. в архітектурі України переплітаються візантійсько-руський і готичний стилі, храми стають підкреслено урочистими, рясно декоруються різьбленням, іноді вітражами і фресками.



Церква Св. Пантелеймона (XII–XIII ст.). *Шевченкове, Україна*

Кафедральний собор Спаса Преображення (1036). *Чернігів, Україна*

Кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці (1160). *Інтер'єр. Володимир-Волинський, Україна*

Скульптура

Скульптура — це мистецтво розуму.

Пабло Пікассо, іспанський художник, скульптор

Поміркуємо разом. Чому у Візантії скульптура не була такою популярною як у Стародавній Греції?

Важлива роль у розвитку візантійської культури належить скульптурі, але так як православна церква вважала статую ідолом, релігійні вимоги сковували розвиток цього виду мистецтва. Скульптура втратила характерну для античності велич і тілесність. Заборонялися круглі пластичні зображення святих. В основному, скульптура у Візантії відображена в рельєфних іконах, різноманітних рельєфних капітелях і декоративній різьбі, особливо зі слонової кістки, до яких приєднуються золоті вироби. Найчастіше ці скульптурні твори прикрашалися рослинним орнаментом, але були й із зображенням тварин і людей. Найпоширенішими є біблійні сюжети, поряд з якими використовувався орнамент з виноградних лоз із включеними в нього фігурами тварин і птахів. Зі світських сюжетів перевага віддавалася зображенню імператорів.

У другій половині XI ст. майстри створюють скульптурні групи надто витягнутими, їх пози навмисне нерухомі й безживні. Переважають релігійні сюжети,



але поряд з ними трапляються і світські, навіть міфологічні сюжети, скопійовані з античних зразків.

Собор Св. Марка. Екстер'єр. Венеція

У центрі **триптиха Арбавіля**, зробленого зі слонової кістки, зображений Христос, праворуч Богоматір, ліворуч Іоанн Хреститель. Основним догматичним сенсом композиції є посередницька молитва, заступництво за рід людський перед обличчям Небесного Царя і Судді.



Триптих Арбавіля (Візантія, X ст.),
Лувер, Париж

Робота у парах

? За допомогою ілюстрацій у підручнику визначте характерні риси візантійської скульптури. Які емоції викликають у вас ці твори?

Живопис

Мистецтво живопису — це мистецтво виражати невидиме через видиме.

Ежен Фромантен, французький живописець

Поміркуємо разом. Що є характерною рисою візантійського живопису?

Живопис у Візантії теж перебував під суворою церковно-державною опікою. Це був своєрідний спосіб наближення до Бога, проникнення у світ божественної ідеї. Живопис розвивався за трьома основними напрямками: **церковна мозаїка і фреска, іконопис, книжкова мініатюра.**

Відмінні риси візантійського живопису — сухість і худорлявість форм тіла, занадто довга пропорція фігур, довгий тонкий ніс, мигдалеподібна форма очей, широкий, ніби танцюючий крок зі ступнями, незручні пози, часте використання золота. Кращий період візантійського живопису збігається із правлінням Юстиніана.



Введення в храм Пресвятої Богородиці.
Фреска. XIV ст. Монастир Хиландар,
Свята гора Афон. Греція



Фреска Різдва Богородиці
в церкві Іоакима і Анни (1304),
Монастир Студениця. Сербія.

? Чому художники вже багато тисячоліть звертаються до такого виду мистецтва як мозаїка?

Італійський художник XV ст. Доменіко Гірландайо вважав, що мозаїчні твори — це картини, які пишуться для вічності. У IV—VI століттях улюбленою технікою монументального живопису та декоративно-ужиткового мистецтва Візантії була *мозаїка*, якою прикрашали стіни храмів, мавзолеїв, будівель. Вона робилася зі смальти, якій надавалася необхідна для візерунків форма.

Смальта (італ. — емаль) — кольорове непрозоре скло у вигляді невеликих кубиків або платівок, що використовувалося для виготовлення мозаїк у монументальному живопису, декоративно-ужитковому, в тому числі ювелірному мистецтві.



Мойсей перед НеопалимоюКупиною.
Мозаїка. Монастир Св. Катерини.
Синайський півострів

Мозаїка була орнаментальна, а також із зображенням святих, імператорів тощо. В орнаментальній мозаїці використовувалися християнські символи, наприклад, *виноград*, *лоза* — символи крові Христа, *павич* —

символ вічного життя. Тон мозаїк зазвичай був золотий або синій. З XII ст. митцями в храмах виконувалися **вітражі** з справжнього скла, покритого кольоровими емаллями і вправленого в свинець.

Для допитливих

Розписи храмів здійснювалися згідно із суворо встановленою схемою — *канон*, основою якого було християнське уявлення про те, що приміщення церкви є зменшеною моделлю Всесвіту.



Храм був символом Неба, Землі, Раю і Пекла. Середньовічна людина вірила, що колись зі сходу відбудеться друге пришестя Ісуса Христа, а тому саме у східній частині розташовувався *вітар*. Уявлення про церкву як про мікрокосмос сприяло виникненню просторової ієрархії храмових розписів: чим святішим був зображуваний, тим вище він розміщувалося. На куполі зображували Ісуса Христа, над вітарем — Богоматір та архангелів, нижче — апостолів, у західній частині храму — страшний суд, що настане після другого пришестя Христа.

Найбільш цінний у художньому сенсі — ансамбль інтер'єру, створений у **соборі Св. Віталє в Равенні** (532—547 рр.) в Італії. Основний простір базилики прикрашений мармуровою інкрустацією, а ввігнуті поверхні апсиди (у християнських церквах *апсида* — вітарна частина, яка орієнтована зазвичай на схід), покриті мозаїкою.



Імператор Юстиніан з почтом



Імператриця Феодора з почтом

Завдання **візантійського іконопису і книжкової мініатюри** — це втілення божества в тілесному образі. Важливу галузь візантійського мистецтва складають переносні, писані **на дереві ікони**, а також **мініатюри**, що слугували *ілюстраціями рукописів*. Візантійських ікон дійшло до нас чимало. Багато з них вважаються *чудотворними*.



Період першого розквіту візантійського іконопису припадає на X—XI ст., коли в іконі панівне становище займає зображення людської фігури, а інші елементи — ландшафт і архітектурний фон — передаються вельми умовно. Особливу роль в іконах відіграє *образ Христа* (права рука піднята в жесті благословення, в лівій руці — Євангеліє). Фон візантійських ікон зазвичай золотий. Іноді золотом промальовували контури фігур і складки убрень.



Ікона Богоматері Толзька «На Троні» (XIII ст.).

Богоматір Одигітрія. *Візантія*. (середина XV ст.)

Останній період розквіту іконопису припадає на XIV—XV ст., саме тоді він зазнав помітних змін: ускладнилася колірна гамма, посилилася природність і людяність зображуваних фігур, вони стали більш легкими і рухливими, нерідко зображувалися в русі.

Композиція **візантійських мініатюр** вирізняється благородством і ясністю, малюнок — витонченістю і плавністю, виконання — смаком і свободою. Зразки візантійських рукописів, прикрашених мініатюрами, можна бачити в багатьох книгосховищах і музеях Європи.



Книжкова мініатюра «Трапезундського Євангеліє». Візантія. 1140—1160 рр. США. Балтімор. Музей мистецтв Уолтерса

Мініатюра рукопису XIII ст. Візантія. Афонські музеї

? Які характерні риси притаманні українському іконопису?

На основі візантійських шкіл склалися й жанри монументального живопису (фреска і мозаїка), а також іконопис **Київської Русі**. Фресками вкривалися стіни православних храмів. Найдавніші з ікон, що збереглися до сьогодні, датуються приблизно часом князювання Володимира Мономаха. Привезена з Візантії ікона **«Володимирська Богоматір»** (XII ст.) послужила основою створення цілого ряду ікон і стала головною іконою Російської православної церкви.



Підготуйте доповідь про дивовижну історію ікони «Володимирської Богоматіри».

Музичне мистецтво

Музика — єдина всесвітня мова, її не треба перекладати,
на ній душа говорить з душею.

Бертольд Ауербах, німецький письменник

Поміркуємо разом. Яка роль візантійської музики в розвитку європейського музичного мистецтва?

Візантійська музична культура мала багатонаціональний характер. Причиною цього було різноманітне за етнічним складом і культурним рівнем населення Візантії (Східної Римської імперії). У музичній культурі Візантії були елементи сирійської, слов'янської, арабської музики, а також відчувався зв'язок із перською, єврейською, вірменською пісенністю та античним наспівом і мелодіями.

Так як візантійському мистецтву, насамперед, притаманний *релігійний характер*, це не могло не відбитися й на розвитку музичної культури. Вона також залежала від установлених церквою канонів. У стародавньому візантійському богослужінні музика найчастіше звучала у вигляді **співу**. Виконувалися *псалми, гімни, алілуйний спів*. Найстаріший запис візантійських літургійних співів, що дійшов до нас, відноситься до IV ст.

Псалми — спів при акомпанементі струнного інструменту, ліричний молитовний твір; релігійні пісні, що були написані на честь свят, обрядів поклоніння або на відзначення трагічних подій; молитва, що як складова частина, входить у псалтир.

Гімн — хвалебна пісня, звернена до Бога.

Алілуйний спів — урочистий релігійний спів із характерним розспівом на окремих складах слова.

У візантійській музиці існувала *система з восьми ладів* (гласів), кожен з яких мав характерні опорні звуки (підвалини) і звуковий обсяг (діапазон). Усі разом вони

утворювали музичну систему, яка отримала назву **осмогласіє**. Унікальність цього роду співу в тому, що він об'єднує в собі **молитву, текст і мелодію**. Увібравши весь досвід найдавнішої співочої традиції багатьох народів, багатовіковий молитовний досвід церкви, візантійська *система осмогласія* стала основою духовно-співочої культури.

Серед жанрів церковної музики перевага віддавалася *канону і тропару*.

Канон (грец. «канон» — зразок, правило) — музично-поетична композиція з дев'яти розділів, що включала в себе теми покаяння і прославлення. Виконувалася під час ранкової служби.

Тропар — хвалебний піснеспів, який складався до свята або урочистої події, але не був самостійним твором, а входив в більш великий твір.

Для допитливих

За переказами візантійського богослова *Іоанн Златоуст*, коли Господь побачив, що більшість людей ліниві і що вони звертаються до релігійного читання з небажанням і підкорюються зазначеного зусилля без задоволення, то, бажаючи зробити таке заняття більш приємним і полегшити відчуття труднощів, Господь поєднав мелодію з пророцтвом. Натхненні ритмом і мелодією, люди змогли підносити йому священні гімни з великим завзяттям. Бо ніщо так не піднімає душу, не дає їй крила, не звільняє її від землі, не випускає її на волю з темниці тіла, не вчить її любити мудрість як *гармонійна мелодія і священна пісня*, приємні для слуху і які осягаються розумом.

Докладні вказівки з богослужіння були викладені в **Статуті**: в які дні та години, при яких церковних службах і в якому порядку потрібно читати або співати ті або інші молитви.

До виникнення у Візантії нотного листа (наприкінці IX ст.) *піснеспіви* передавалися в усній традиції, потім стали записуватися в співочих богослужбових книгах

особливими знаками. Візантійський спів досягає розквіту в епоху Раннього середньовіччя. Зі збільшенням пишності церковних служб у XIII—XIV століттях настає розквіт музичного мистецтва. Візантійська церковна музика суттєво вплинула на розвиток релігійних співів латинської церкви і стала підґрунтям східно-слов'янської, зокрема української, церковної музики.

Крім церковної у Візантії існувала *світська і народна* музика. **Світська музика** збереглася лише у вигляді «декламації» (вітальні вигуки і славлення на поетичні тексти) палацового церемоніалу. Існували придворні ансамблі *сурмачів і цимбалістів*.

Народна музика зберегла форми давньогрецького мистецтва і була частиною традиційних обрядів і свят. У літературних джерелах є згадка про мандрівних співців-музик.

Робота у групах

Візантійському мистецтву протаманний виразно релігійний характер. Як це відбилося на розвитку музичної культури? Які емоції викликає у вас церковний спів?

Захоплення турками Константинополя (1453 р.) поклало край історії Візантії. Кращі майстри візантійського мистецтва залишили країну. Будучи сполучною ланкою між західною та східною цивілізаціями, Візантія дала світові високі зразки мистецтва, які вирізняло не тільки благородна витонченість форм, але і глибина філософсько-релігійної думки. Візантійське мистецтво стало еталоном для мистецтва православного світу, а Візантійська церква — світовим центром православної віри.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Кондак і тропар Різдва Христового

Візантійська народна музика — композиція 9.

Візантійська народна музика — композиція 6.

Таким чином, у мистецтві **Візантії**, яке зародилося в далекому IV ст., нерозривно пов'язані поряд з глибокою релігійністю витончена декоративність, прагнення до пишної видовищності (яскравість фарб, велика кількістю золота і деяка показна химерність), що різко відрізняє його від античного стилю. Візантійці створили художню систему, в якій панували строгі норми і канони, а краса матеріального світу розглядалася лише як відблиск неземної, божественної краси.

Успадкувавши римські арки і склепіння, візантійські архітектори не перейняли у попередників бетонну техніку і продовжували будувати з тесаного каменю і цегли. На зміну великій кількості скульптур і фресок на стінах прийшли східне буйство фарб, мозаїки та роздрібненість архітектурної форми.

Релігійний характер візантійського мистецтва відбився й на розвитку музичної культури, яка залежала від установлених церквою канонів. Крім церковної у Візантії існувала світська і народна музика.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Який характер мало візантійське мистецтво?
 - а) світський;
 - б) релігійний;
 - в) національний.
2. Основним завданням візантійського мистецтва було:
 - а) розкрити внутрішній світ гармонійно розвиненої людини-громадянина, воїна й патріота;
 - б) показати національні особливості культури Візантійської імперії;
 - в) втілити в художніх образах божественні ідеї і красу людського духу.
3. Характерною ознакою візантійської музики є:
 - а) використання елементів народної музики;
 - б) єдність із іншими мистецтвами: поезією, танцем, театральним дією (синкретизм);
 - в) залежність від установлених церквою канонів.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Перерахуйте характерні ознаки, притаманні візантійській архітектурі.
2. Назвіть особливості візантійської церковної музики.
3. Які народи впливали на розвиток музичної культури Візантії?
4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір візантійського живопису й охарактеризуйте його за планом:
 1. Як визначилися характерні ознаки візантійського стилю в цьому творі?
 2. Яке ваше особисте враження від даного твору?
 3. Які ще твори живопису цього стилю вам сподобалися? Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Який вплив справило візантійське мистецтво на православний світ?
2. Як, на вашу думку, витвори візантійського мистецтва впливали на внутрішній світ людини? Наведіть приклади.

3. Які характерні ознаки і художні ідеали властиві візантійського мистецтву?

IV. Поміркуйте...

Що спільного і чим відрізняються архітектура і скульптура античності та Візантії? Порівняйте їхні характерні особливості. Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «Під час вивчення цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. На основі візантійської школи склалися жанри монументального живопису (фреска і мозаїка), а також іконопис Київської Русі. Підготуйте доповідь на тему: «Вплив візантійської школи на іконопис Київської Русі».

2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва підготуйте театральний вечір на тему: «Роль музики в суспільному та особистому житті візантійців». Використовуйте музику візантійців.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок архітектурних споруд візантійського періоду.

2. Підготуйте і проведіть конференцію на тему: «Візантійська церковна музика як основа східнослов'янської, зокрема української, церковної музики».

VI. Протягом першого півріччя виконуйте мистецький проект

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Візантійський стиль» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом I півріччя.

Романський стиль

Це був стиль середньовічного мистецтва, створеного новою феодальною цивілізацією, мистецтва, яке було і продовженням, і антитезою античного мистецтва.

Ніна Іванцова, історик

Поміркуємо разом. Чому виникла історична необхідність у зміні підходів до будівництва основних архітектурних споруд?

Європейське Середньовіччя сформувало два нових художніх стилі — **романський** (X—XI ст.) і **готичний** (XII—XV ст.). **Романський стиль** склався в епоху феодальної роздробленості і відповідав образу життя західноєвропейського суспільства того часу. Його поява була пов'язана з монументальним будівництвом, що почалося в Західній Європі в пору розквіту освіти і розквіту феодальних держав, пожвавлення господарської діяльності. Найбільшого поширення романський стиль набув у Франції та Німеччині. Незважаючи на певні національні відмінності, цей стиль став дійсно загальноєвропейським.

Романський стиль — художній стиль європейського середньовіччя, для якого *характерні* чіткість форм, суворі риси, краса, войовничий дух та постійна потреба у самозахисті, значимість і урочиста міць. Цей стиль панував на великій території сучасної Західної Європи та частини Східної Європи від Англії та Іспанії до Угорщини та Польщі. Термін спочатку застосовувався лише до архітектури, а пізніше — до живопису, скульптури та інших видів мистецтва.

Архітектура

Найбільшої похвали заслуговує той архітектор, який вміє поєднати в споруді красу зі зручністю для життя.

Лоренцо Берніні, італійський архітектор і скульптор

Поміркуємо разом. Як архітектурні споруди Середньовіччя відобразили історичний характер епохи?

Романський стиль зберіг деякі характерні ознаки **римського архітектурного стилю**, насамперед, *круглоголові арки*, а також циліндричні склепіння, апсиди і прикраси. Романське мистецтво перебувало і під вагомим впливом **візантійського мистецтва**. Вся культура романського періоду *мала релігійне забарвлення*. Основу середньовічної картини світу становили образи і тлумачення Біблії. Однак, історія культури середньовіччя є історію боротьби церкви і держави. Всі шари суспільства визнавали духовне керівництво церкви, але кожен з них розвивав і свою особливу культуру, в якій відображав свої настрої та ідеали.

Функціональне призначення романської архітектури — оборона. Девіз романського стилю: «Мій дім — моя фортеця» повністю визначав архітектурні особливості як світських, так і культових споруд. *Основними типами будівель романського стилю* були **лицарський замок, монастирський ансамбль і храм**. Основним будівельним матеріалом романського зодчества був камінь.

Храми (культові споруди), що виконані в цьому стилі, суворі та прості, позбавлені прикрас, мали форму латинського хреста. Культові споруди повинні були вселити віруючій людині думку про її безсилля перед Богом. У них нічого не мало відволікати від старанної молитви.

Однак гострі кути, скромне зовнішнє оформлення, величні й масивні стіни, вузькі невеликі вікна, могутні вежі, великі поглиблені портали (*характерні риси архітектурних споруд цього стилю*) несли на собі й **оборонну функцію**, дозволяючи мирному населенню сховатися в монастирі під час феодалних чвар і воєн.

Для зовнішнього вигляду романських храмів характерні масивність і геометричність архітектурних форм (паралелепіпед, циліндр, напівциліндр, конус, піраміда). Саме в цей період стали широко використовуватися вітражі. Ще одна важлива характерна риса романського стилю — кам'яне склепіння.

Найвідоміші архітектурні пам'ятники романського стилю — церква Нотр-Дам-ля-Гранд у Пуатьє і Пріорат Серрабони у Франції, Пизанський собор в Італії, церкви Сан-Фелікс і Валь-де-Бой в Іспанії, Шпеерський собор в Німеччині (був одним з найбільших будівель світу).



Церква Нотр-Дам-ля-Гранд. Пуатьє, Франція

Пизанський собор. Італія

Церква Сан-Фелікс. Іспанія

Шпеерський собор. Німеччина

Для допитливих

У відповідності з ідеологією християнства романський храм ділився на три частини: *притвор*, *кораблі* або *нефи* і *вівтар*. При цьому символічно ці частини уподібнювалися людському, ангельському і божественному світам; або *тілу*, *душі* і *духу*. Східна (вівтарна) частина храму символізувала рай і була присвячена Христу; західна — пекло і була присвячена сценам

Страшного Суду; *північна* — уособлювала смерть, морок, зло; а *південна* — присвячувалася Новому Заповіту. Прохід віруючого від західного порталю (входу в храм) до вітваря символізував шлях його душі з мороку і пекла до світла і раю.



Притвор



Вітвар

Крім культової архітектури активно розвивалася і **світська архітектура**, наприклад, феодальний замок. У містах, що стихійно виникали, архітектура лише зароджувалася, житлові будинки були глиняними або дерев'яними.

Для допитливих

Житло феодала було одночасно й фортецею, яка захищала його володіння. В замку під час ворожого нападу рятувалися жителі навколишніх сіл, кріпосні цього феодала. Зазвичай замок розташовувався на піднесеному місці, зручному для спостереження й оборони.

Робота у групах

? Які, на вашу думку, емоції хотіли викликати архітектори у мешканців, створюючи храми і замки? Які споруди середньовічних майстрів вам сподобалися найбільше? Які емоції викликають у вас ці споруди?

Споруди романського мистецтва наявні по всій Західній Європі. Найяскравіший приклад архітектури романського стилю — замок Марксбург і замок Єльц у **Німеччині**. Прикладом **англійського** романського стилю є замок Тауер у Лондоні.



Замок Єльц. Німеччина



Замок Тауер у Лондоні. Англія

Робота у парах

? Як вплинула архітектура Середньовіччя на розвиток зодчества в Україні? За допомогою ілюстрацій у підручнику, визначте основні риси романського стилю в давньоруській архітектурі.

Українська середньовічна культура розвивалася в творчому спілкуванні з культурою інших країн. Ознаки цього стилісового напрямку проявилися в архітектурі церкви на честь Богородиці Пирогощі у Києві (1131—1135 рр.). Характерним пам'ятником цього стилю є і Кирилівська церква у Києві (близько 1150 р.).



Церква Успіння Богородиці Пирогощі та Кирилівська церква

Скульптура

Важливо не те, що ти робиш із каменем,
а те, що камінь робить з тобою.

Генрі Девід Торо, американський письменник

Поміркуємо разом. Які емоції викликає у вас цей вид мистецтва? Що найбільше вразило вас у античних і візантійських скульптурах?

Наприкінці X—XII ст. здебільшого розвивалася **монументальна скульптура**, що передавала хвилювання, сум'яття образів, трагічність почуттів, відчуженість від усього земного. Митці вважали, що скульптура, як вид мистецтва, нерозривно пов'язана з архітектурою, і що за межами храму немає скульптури. Вони прагнули нагадати віруючим про Бога, відобразити в камені складний устрій всесвіту, його божественну суть. Скульптурне оздоблення наповнювалося великою кількістю фантастичних істот, страшних монстрів, чудовиськами і вирізнялося експресією. Сюжети романської скульптури пов'язані з торжеством Ісуса Христа, сповнені патетики і пафосу. Як правило, романські скульптури не пропорційні: фігури витягнуті в довжину, голови збільшені, тіла схематичні. Орнамент і декор колон часто розфарбовували в яскраві кольори.



Скульптури Шартрського собору. Франція Собор, Сантьяго, Італія

Скульптури використовувалися в основному в зовнішньому оформленні храмів — у вигляді рельєфів. Ними прикрашали *тимпани* (напівкруглі простори склепінь над входами), а також *капітелі колон* і *декоративні обрамлення стін*. Особлива увага приділялася скульптурному оздобленні західного фасаду і входу в храм. Над головним перспективним порталом зазвичай розміщувався тимпан із рельєфом, що зображував сцену Страшного Суду. Фігури в середині тимпана повинні бути крупніше кутових. Під фризами вони набували приземкуваті пропорції, на несучих стовпах і колонах — подовжені.

Найбільшого розвитку скульптура набула у Франції та Німеччині. Для Франції характерна ознака пов'язана з оформленням стін монументальною скульптурою з каменю. У Німеччині велика і дрібна пластика з бронзи і дерева була зосереджена всередині храму.

? Визначте характерні особливості скульптури романського періоду. Свою думку обґрунтуйте.

Живопис

Мистецтво не може відволіктися від прагнень свого часу.
Ромен Роллан, французький письменник

Поміркуємо разом. Поясніть, як ви розумієте вислів Ромена Роллана. Наведіть приклади.

У романський період продовжує розвиватися живопис (здебільшого як монументально-декоративний), мозаїка і книжкова мініатюра. Їх сюжети були майже повністю підпорядковані релігійній тематиці. *Характерні ознаки стилю у живопису:* панування лінії, відсутність перспективи та об'єму, спотворені пропорції, площинність, відсутність

світлотіньового моделювання. Часто істотну роль грали геометричні візерунки або складені з мотивів флори і фауни.

Монументально-декоративний живопис насамперед використовувався в культових спорудах, стіни яких прикрашали фрески стриманого колориту: сцени з біблійними сюжетами і з життя святих. Фігури композицій знаходяться в просторі, позбавленому глибини; стилізовані й плоскі, немає відчуття відстані між ними. *Портретного живопису* в той час взагалі ще не існувало.

Широко використовувалася в архітектурному оформленні храмів і монастирів **мозаїка**. У романський період виняткову роль відігравало **мистецтво орнаменту** з надзвичайним багатством мотивів — стилізовані квіти, фантастичні рослини, звивисті стебла з виноградними лозами, птахи, тварини. Значне місце займали образи чудовиськ. У мозаїці найчастіше використовувалися такі мотиви орнаменту, як знаки зодіаку, квадрат, шашковий візерунок, прямокутник, ромб, «хвіст ластівки», коло.



Церква Св. Климента у Тауле. Фрески. Іспанія
Церква Сан Куїрз ін Педрет. Фрески. Іспанія

Не менш цікавими є **середньовічні вітражі**, традиційна технологія виготовлення яких сформувалася

остаточно в кін. XI ст. — напоч. XII ст. Саме в той час змінювалися канони архітектури, а разом з ними змінювалася і манера виконання вітражів. З одного боку, зображувані фігури стали більш живими і рухливими, з іншого — загальна композиція характеризувалася статичністю і симетрією. Типовий ансамбль складався з трьох вікон, що символізують Святу Трійцю. Техніку вітражів збагатили важливі нововведення — дерев'яні рами, в яких монтувалося скло, замінилися свинцевою арматурою, яка допускала більшу різноманітність контурів і розмірів малюнка. Основними кольорами були синій і червоний. Проте використовували й інші кольори: зелений, пурпурний, жовтий.

Собор Аугсбурзької єпархії — храм Діви Марії.
Німеччина



У мініатюрах романського періоду, якими ілюстрували книги Євангелія і Біблії, використовували яскраві, насичені, густі кольори.



Євангеліє від імператора Оттона III, Імператор на троні.
Євангеліст Лука. Німеччина

Робота у групах

За допомогою ілюстрацій у підручнику порівняйте твори живопису, мозаїки та мініатюри різних стилів: візантійського та романського. Що в них спільного і чим вони відрізняються? Які емоції вони у вас викликають?

Музичне мистецтво. Театр

Музика об'єднує моральну, емоційну та естетичну сфери людини. Музика — це мова почуттів.

*Василь Сухомлинський, педагог, публіцист,
письменник, поет*

Поміркуємо разом. Чи згодні ви з висловом видатного українського педагога? Свою думку аргументуйте.

*Характерною ознакою музики в епоху романського стилю був так званий **григоріанський хорал**, що склався у Західній Європі ще в VIII—IX століттях.*

Для допитливих

Григоріанський хорал

Григоріанський спів, або **григоріанський хорал** — традиційний спів *католицької церкви*, канонізований папою Григорієм I Великим у 590—604 роках, якому середньовічна традиція приписувала авторство більшості піснеспівів римської літургії. Григоріанський спів є **одноголосним**, хоча в ході історичного розвитку він став основою для *багатоголової церковної музики*. Виконувався латинською мовою. Проте окремі пісні співалися грецькою мовою. В той же час у григоріанському співі синтезовані елементи візантійського співу, фольклор німецьких і кельтських племен. Тексти григоріанських хоралів в основному запозичені з Біблії. Церква прагнула додати співам характер відчуженості від усього земного; переважали *звуки рівної тривалості* (тобто плавний спів). Мелодії побудовані на так званих *середньовічних ладах*. *Ладо-інтонаційна основа* григоріанського співу — **вісім модальних ладів**, званих також *церковними ладами*. Манера виконання була суворою, стриманою, з плавними переходами, поступовими підйомами і сходженнями. Розспів строго підкорявся тексту, який і визначав його ритміку; при цьому в церковному хорі присутні виключно чоловічі голоси.

Давньоруський духовний спів

Найдавнішим видом східнослов'янського богослужбового співу вважається **знаменний спів (розспів)**. Його пов'язують з іменами святого Феодосія Печерського (1008—1074), одного із засновників Києво-Печерської лаври, і святителя Туровського Кирила (1130—1182). Існує дві полярні точки зору виникнення цього співу: *перша* — це унікальне і самобутнє явище, поза всяких зовнішніх впливів; *друга* співвідносить знаменний розспів із візантійською традицією. В XI ст. в Київській Русі виникло також **унікальне позначення нот**. Дослідники припускають, що це відбулося одночасно зі створенням слов'янського алфавіту. Церковні співи були «покладені на прапор» — тобто на *своєрідний нотний лист*. Слово і мелодія були єдині, саме в єдності вони складали молитву.

Крім музичної мови і нотації в романський період змінився і *порядок католицької служби*. Ретельно були відібрані гімни й пісні, що відповідають кожній з частин служби. Поступово склалася *католицька меса (православна літургія)*, основною подією якої є причащення віруючих.

Таким чином, *особливостями музичної мови* епохи Середньовіччя були:

- перевага церковної культури над світською;
- відсутність авторства (музика дарована людині Богом);
- григоріанські хорали співалися на латині та в унісон (вважалося, що славити Бога люди повинні в усьому світі однаково — «єдиним серцем і єдиними вустами»);
- наспів повинен був насамперед донести до слухачів молитовний текст, не відволікаючи уваги власне музичними красотами.

Починаючи з XII ст. в Західній і Центральній Європі повільно, але неухильно поширювався **орган**, звучання якого надавало урочистість певним частинам богослужіння. Протягом століть орган залишався

єдиним допущеним церквою інструментом, значно пізніше з'явилися струнні. Православна церква не прийняла цей інструмент і єдиним інструментом, як і раніше, залишався людський голос.

Ще одна *характерна риса романського стилю* — **система позначення звуків і лінійна нотація**, які виникли на самому початку XI ст. Винахідником і того й іншого вважають відомого італійського музиканта XI ст. **Гвідо д'Ареццо** (~990—~1050).

Історична довідка

Гвідо д'Ареццо — один з найбільших реформаторів в області музичної практики Середньовіччя. Він придумав і увів у музичну практику **систему сольмізації** (систему навчання співу), в якій встановив складові назви ступенів звукоряду (**ut, re, mi, fa, sol, la**), на основі акровірша молитви до Іоанна Хрестителя «*Ut queant laxis*», легендарного покровителя церковно-співочого мистецтва:

UT queant laxis

REsonare fibris

MIra gestorum,

FAmuli tuorum

SOLve pollute

LABii reatum

Sancte Iohannes



Така **складова система позначення звуків** була надзвичайно зручна для співу. Так виникли загальновідомі сьогодні назви **основних звуків гамми**. Єдину незручність становив склад «**ут**». Тому відомий італійський теоретик і вчитель співу **Дж. Доні** в 1540 році замінив його на «**до**», взявши цей склад зі свого власного прізвища. Ноти, **заштриховані квадратики**, розміщувалися на **4-х лінійному нотному стані**, який також увів Гвідо д'Ареццо. Зараз цих ліній п'ять, і ноти зображують кружечками, але принцип, уведений Гвідо, залишився без змін. Винахід майстра швидко поширився по всій Європі. Реформа нотного письма Гвідо д'Ареццо створила передумови для точного запису музичних творів, зіграла важливу роль у розвитку композиторської творчості й **лягла в основу сучасної нотації**.

Театр

Ще під кінець раннього середньовіччя на площах і вулицях міст і в галасливих тавернах з'являлися мандрівники-забавники. У Франції їх називали **жонглерами**, в Англії — **менестрелями**, на Русі — **скоморохами**. Переїжджаючи з міста в місто, із замку в замок, артисти мандрівних театрів показували на ринкових площах простенькі вистави. З XI ст. популярність мандрівних театрів пішла на спад, а в середньовічну моду увійшли професійні співаки-поети, які стали іменуватися у Франції **трубадурами** і **труверами**, в Німеччині — **мінезингерами**. Вони оспівували у своїх піснях героїв хрестових походів, прості людські радості й піднесену любов. Пісні *труверів* відрізнялися від пісень *трубадурів* ясніше окресленими ритмом і будовою, а також великою різноманітністю форм: баладами, танцювальними піснями, що містили сольний куплет і хорівий приспів; рондо.

Церква переслідувала мандрівних артистів, але знищити любов народу до театральних видовищ була безсилою. Прагнучи зробити церковну службу літургію більш дієвою, духовенство почало використовувати театральні форми. Виникла **літургійна драма** на сюжети зі Священного писання. Її розігрували в храмі, а пізніше на паперті або церковному подвір'ї.

З часом з'являлися короткі музичні п'єски про любов пастуха і пастушки, які отримали назву **пастораль**. Із розвитком середньовічних міст і торгівлі в другий період Середньовіччя театр поступово виходить з-під влади церкви, стаючи *«світським»*, тобто *мирським*.

Робота у групах

На наступний урок підготуйте доповідь про дивовижний внесок трубадурів і труверів у історію середньовічної музики. Доповідь бажано супроводжувати музикою того часу.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Григоріанський хорал. «Аве Марія»

Григоріанський хорал в сучасній обробці.

Хор знаменного співу. Україна. Київ - Літургія. Антифон 1-й. подібний до 7 гл. «Не до того возбраняємі есми», знаменний розпис. новоістинноречний текст

Таким чином, **романський стиль** був стилем середньовічного мистецтва, створеного нової феодальної цивілізацією, мистецтва, яке було і продовженням, і антитезою античного мистецтва. Саме романський період був часом виникнення загальноєвропейського *монументального стилю* середньовічної архітектури, скульптури та живопису. На відміну від Візантії, де мистецтво було строго регламентовано столичної школою, єдність романського стилю не виключала різновид місцевих шкіл. Наприклад, не тільки кожна країна, але й кожна область Європи мала свій варіант романської архітектури. Різними були системи розписів храмів і принципи їх прикраси скульптурою. Але, романський стиль в мистецтві багато успадкував від візантійського зодчества, наприклад, в архітектурі базиліки.

При збереженні місцевих особливостей романському мистецтву притаманні загальні риси: ведуча роль архітектури, яка відрізнялася суворим характером, підпорядкованість їй живопису і монументальної скульптури. Значного розвитку набула книжкова мініатюра, ювелірна пластика, вироби прикладного мистецтва. Синонімом музики в епоху романського стилю був так званий *григоріанський хорал*. Була винайдена система нотного запису.

Неповторне і своєрідне мистецтво романського періоду зіграло важливу прогресивну роль у розвитку західноєвропейського мистецтва. Саме в ньому вже зароджувався новий художній стиль — готика.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Основними типами будівель романського стилю були:
 - а) культові споруди;
 - б) лицарський замок, монастирський ансамбль і храм;
 - в) громадські будівлі та споруди.
2. Функціональне призначення споруд визначає їх:
 - а) архітектурну форму;
 - б) національні особливості;
 - в) художню цінність.
3. Хто придумав і ввів у музичну практику систему навчання співу, в якій установив складову систему найменування звуків (ре, мі, фа, соль, ля, сі):
 - а) Феодосій Печерський;
 - б) Людвіг ван Бетховен;
 - в) Гвідо д'Арццо.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Вкажіть характерні ознаки, що притаманні романській архітектурі.

2. Назвіть особливості скульптури романського періоду.
3. Що впливало на розвиток живопису в романський період?
4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису чи скульптури, виконаний у романський період, та охарактеризуйте його за планом:
 1. Характерні ознаки романського стилю в цьому творі.
 2. Ваше особисте враження від даного твору.
 3. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Що в основному зображували майстри романського періоду на фресках і книжкових мініатюрах? Чому?
2. Як, на вашу думку, витвори романського мистецтва впливали на внутрішній світ людини? Наведіть приклади.

IV. Поміркуйте...

Порівняйте твори живопису, мозаїки та книжкової мініатюри різних стилів: візантійського та романського. Що в них спільного і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Розвиток зодчества в середньовіковій Україні (X—XII ст.)».
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва, учнями 7-х класів підготуйте театральний вечір на тему: «Музика в епоху романського стилю: *григоріанський хорал* як традиційний спів католицької церкви і східнослов'янський богослужбовий спів — *знаменний спів*». Використовуйте музику романського періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок архітектурних споруд романського періоду.
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Характерні ознаки музики в епоху романського стилю».

VI. Протягом першого півріччя виконуйте мистецький проект

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Романський стиль» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом I півріччя.

ГОТИЧНИЙ СТИЛЬ

Готика — це прагнення вгору, містика, легкість, експресивність, симфонія світла, каменю й скла. Готика — це особливий світогляд, особливе світосприйняття, вінець середньовіччя, це неповторна епоха в історії людства.

Ніна Іванцова, історик

Поміркуємо разом. Як суспільні ідеали відображаються на зовнішньому образі епохи?

На рубежі XII—XIII ст. відбулися кардинальні зміни в структурі середньовічного суспільства. Початок формування централізованих держав, розвиток, зростання і зміцнення міст, зростання торгівлі, остаточне становлення лицарства, формування цехових спілок ремісників, розвиток суспільної свідомості та інші особливості зіграли ключову роль у формуванні нової культури — **готики**, яка прийшла на зміну *романському стилю*, поступово витісняючи його.

Поява нового стилю у мистецтві — це результат політичних, соціальних та релігійних змін у країнах Західної Європи. Це єдиний стиль, який створив абсолютно своєрідну систему форм і нове розуміння організації простору та об'ємної композиції. Готичне мистецтво залишалося переважно *культовим за призначенням і релігійним за тематикою*.

Готика (готичний стиль) (італ. — незвичний, варварський) — художній стиль, що з'явився завершальним етапом у розвитку середньовічного мистецтва. Він зародився в середині XII ст. на півночі Франції. У XIII ст. поширився на території сучасних Німеччини, Австрії, Чехії, Іспанії, Англії. В Італії та країнах Східної Європи готика з'явилася пізніше і проіснувала там до XVI ст. включно. Термін «готика» введений в епоху Відродження як зневажливе позначення всього середньовічного мистецтва.

Між романським і готичним стилями важко провести хронологічний кордон. XII ст. — розквіт романського стилю, разом з тим із 1130 р. всередині його з'являються нові форми. Готичний стиль у Західній Європі досяг вершин у XIII ст., згасання припадає на кінець XV— початок XVI ст. *Основними ознаками готики* стало унікальне з'єднання християнського світогляду, традицій античної культури, архітектури Риму, латинської писемності, книжкової мініатюри тощо.

Архітектура

Основа архітектури — не бетон і сталь і її елементи, з яких складається ґрунт. Її основа — диво.
Даніель Лібескінд, американський архітектор

Поміркуємо разом. Що сприяє появі нових стилів у мистецтві?

Готика пов'язана в цілому з розвитком міст і починається зі змін в **архітектурі**, в основному в **архітектурі культових споруд** і лише потім поширюється на *скульптуру* і *живопис*. Зростання міст вимагало будівництва нових храмів. У містах, які були обмежені оборонними стінами, дуже високо цінувалися ділянки землі. Це й призвело до того, що храми «зростали догори». Особливе місце в мистецтві готики займав **собор** — вищий зразок синтезу архітектури, скульптури і живопису (переважно вітражів). Нова архітектура соборів здійснювала сильний емоційний вплив на віруючих. Складалося враження, що кам'яна громада собору немовби стрімко підіймається вгору всупереч законам тяжіння. Вертикаль собору символізує спрямованість середньовічної людини у позаземний світ, піднесення її думок і почуттів, перемогу духа над плоттю.

Отже, *характерними ознаками готики* є вертикальність композиції, арки із загостреним верхом, вузькі й високі вежі та колони, розкішно прикрашений фасад із різьбленими деталями і барвисті стрілочасті вікна, складна каркасна система опор і ребристе склепіння. Перевага використання ребер полягає в тому, що звід може бути більшим, унаслідок чого зменшується навантаження. Інтер'єр соборів ставав високим і світлим. *Ще одна з найбільш пізнаваних особливостей стилю готики* — **кольорові вітражі у вигляді стрілочастих арок** — величезні вікна, для яких стіни служать лише легким каркасом.

Каркасна система готичної архітектури — сукупність конструктивних будівельних прийомів, яка дозволила змінити розподіл навантаження в будівлі і помітно полегшити його стіни та перекриття. Завдяки цьому винаходу архітектори середньовіччя змогли значно збільшити площу і висоту споруд.

Порівняймо характерні ознаки двох стилів:

Романський стиль	Готичний стиль
Навантаження несуть стіни по всій довжині собору	Навантаження несуть елементи каркасної конструкції, рівномірно розподілені по периметру будівлі
Колони не мають особливого значення	Колони — головні несучі елементи будівлі
Товсті масивні стіни, товщиною в кілька метрів, несуть навантаження	Тонкі стіни, зведені між колонами, є несучими перегородками
Усі приміщення розмежовані між собою масивними стінами і колонами	Приміщення візуально об'єднані в одне ціле завдяки тонкості опорних колон
Невеликі об'єми будівлі	Собор може мати колосальний розмір
Стелі не дуже високі	Склепіння дуже високі
Вікна малі й вузькі	Величезні віконні отвори, які заповнюються яскравими різнокольоровими вітражами

Історична довідка

У Франції готика досягла свого найбільшого розвитку в першій половині XIII ст. Тут кам'яні готичні собори придбали свою класичну форму. Як правило, це 3-5-нефні базиліки з поперечним нефом. Центр ярусів завжди заповнений великим круглим вікном — так звану *трояндою*. Статуї на консолях перед колонами порталів, рельєфи на капітелях колон утворюють цілісну сюжетну систему, в яку входять персонажі й епізоди зі Святого Письма.

У Німеччині розквіт готики припав на середину XIII ст. Готичні споруди в цій країні мають особливості: архітектори не розробляли і не прикрашали західний фасад, як у Франції; веж часто було не дві, а одна висока; вхід до собору з бічного фасаду; сама архітектура зберігає суворий, геометричний, характер.

В Італії готичний стиль панував недовго, бо вважався «варварським стилем» і швидко поступився місцем Ренесансу. Оскільки він прийшов сюди з Німеччини, то і досі в Італії називається німецьким стилем.

У Великобританії передумови для появи готики виникли раніше, ніж на континенті. Англійські собори, здебільшого монастирські, в основному представляли собою невисокі, витягнуті в довжину будівлі з прямокутними завершеннями





(хорами) і вежею. Суворі геометрична простота обсягів ненадмірно компенсувалася багатством і складністю візерунків на фасаді та зведеннях.

Реймський собор. Франція

Міланський собор. Італія

Кафедральний собор Апостола Петра. Ексетер, Великобританія

Собор Паризької Богоматері. Париж. Франція

Найбільш відомі пам'ятники готичного стилю: Собор Паризької Богоматері (Франція), Кельнський і Страсбурзький собори (Німеччина), Собор Вестмінстерського абатства, собори у Солсбері та Лінкольні (Англія), Кафедральний собор Апостола Петра в Ексетері (Великобританія), Собор Святого Віта (Чехія), Міланський собор, Собор Санта-Марія-дель-Фіоре (Італія), Севільський кафедральний собор (Іспанія).



Кельнський собор. Німеччина



Севільський собор. Іспанія

? Уважно розгляньте ілюстрації. Знайдіть спільні та відмінні ознаки в готичних спорудах Західної Європи. Визначте головні ознаки готичних соборів. Розкажіть про почуття, які ви відчуваєте, коли бачите готичні храми.

Із посиленням міст пов'язане і виникнення нових типів громадських будівель: ратуш, будинків

ремісничих цехів та гільдій, бірж, митниць, арсеналів, шкіл та лікарень. Але перш за все городяни захищали себе і своє майно від конкуруючих сусідів і нападів феодалів, будуючи довкола міста стіни та башти.

Використовувалися різні **будівельні матеріали**. Житлові і господарські будівлі, споруди світського і церковного характеру зазвичай зводилися з *дерева*. Але основним, найбільш характерним для готики матеріалом, став **камінь**. Кладка з каменю, як правило, особливо в інтер'єрах, покривалася штукатуркою.

? Як готичний стиль виокремився в архітектурі України?

Розквіт готики в Україні припадає на кінець XIV—початок XV ст. Серед культових споруд готичного стилю переважали католицькі костели. Вирішальну роль у формуванні нового стилю відіграв *Латинський кафедральний собор* у Львові — пам'ятка архітектури національного значення. Яскравим зразком цього стилю є також *костьол Різдва Божої Матері* у Стрий (Львівська область). Храм звели у 20-ті роки XV ст., але в майбутньому він неодноразово перебудовувався і добу-довувався, зокрема його високу вежу звели у 1640 роки.



Костьол Різдва Божої Матері. Стрий.
Львівська область, Україна
Латинський кафедральний собор.
Львів, Україна

Скульптура

У своїх творах скульптор повинен виражати стан душі.
Сократ, давньогрецький філософ

Поміркуємо разом. Яке враження справляє на вас мистецтво скульптури? Свою думку обґрунтуйте. Чи є у вас улюблені твори цього виду мистецтва? Чи може скульптура спричиняти сильні почуття? Чому?

Після архітектури, основним видом образотворчого мистецтва в епоху готики була **монументальна скульптура**, яка грала особливу роль. Готичний скульптурний стиль бере свій початок у Франції. Першими роботами в цьому стилі вважаються статуї порталу базиліки в *Сен-Дені* та у *Шартрському соборі*. Потім готичний стиль поширився по всій Європі і був популярний аж до початку Нового часу, коли на зміну готиці прийшло мистецтво Відродження.

Готична скульптура гармонійно поєднувалася з архітектурою, але взаємовідносини скульптури та архітектури в готиці інші, ніж у романському мистецтві — вона більш вільна і самостійна. Скульптура панує в соборних порталах, поширюється по всьому фасаді, використовуючи кожен виступ, кожен архітектурну деталь.

З'являється тривимірна, різноманітна за формами пластика, портретна індивідуальність. Головну роль відіграє образ людини. У готичний період скульптори зосереджувалися більше на почуттях, шукали пояснення своєму існуванню, своїм бідам і радощам.

Головні ознаки, що характеризують готичну скульптуру: на зміну абстрактному приходить інтерес до явищ реального світу; і хоча релігійна тематика зберігає своє домінуюче значення, її образи змінюються, наділяються ознаками глибокої

людяності. Нарівні із зображенням сцен із життя святих, посилюється роль світських сюжетів. Як і в романських храмах, у готичних соборах значне місце займають зображення чудовиськ і фантастичних істот, так званих *химер*. Домінуючу роль грає кругла пластика, хоча також існує і рельєф.

Робота у групах

? Уважно розгляньте ілюстрації. У чому були схожі і чим відрізнялися скульптури романського і готичного періодів?

Зразки готичної скульптури



Для допитливих

У **Франції** головною зоною розміщення скульптури залишається, як і в романський період, *перспективний портал*, однак акцент переноситься *на укоси*, де розвивається тип статуї-колони. На фасадах соборів з'являються додаткові зони, прикрашені скульптурою. Поступово зростає самостійність фігур стосовно архітектурних деталей, з'являється прагнення до

відходу від романської умовності до передачі руху, природності жесту і міміки.

У **Німеччині** скульптура зосереджена, насамперед, в інтер'єрі: рельєфи, статуї у вітварних частинах і нефах, розп'яття над вітварями, а також портрети *донаторів* (церковні чи світські особи, що дарують гроші на споруду храму тощо). Скульптурі властива підкреслена характерність персонажів, передача емоцій, інтерес до конкретики зовнішності в портреті. В епоху пізньої готики з'являються так звані «Благочестиві образи» — окремо розташовані невеликі розфарбовані статуї Мадонни з немовлям, Оплакування, Трійці.



В **Італії** склалася самостійна готична школа пластики, яка все менше пов'язана з візантійським мистецтвом, і все більше шукає для себе зразки в античності. Вона стає більш незалежною від архітектурних рішень. Скульптури створюються більше для декору в приміщеннях і відкритих просторах (міські площі, парки). У період пізньої готики в складанні ансамблів головну роль відіграє статуя. Одними з видатних представників італійської готики в мистецтві скульптури та архітектури були *Нікола Пізано* та його син **Джовані**. Вони створили рельєфи кафедр Пізанського та Сієнського соборів. Ці роботи вважаються одними з кращих зразків італійської готики. *Нікола Пізано* увійшов в історію мистецтва як один з найбільш інноваційних представників світу мистецтва в Середні віки.

Живопис

Живопис — це мистецтво, за допомогою якого художник зображує пристрасть через риси обличчя і положення тіла і хвилює глядача своїм ставленням до сюжету, співчутливим та іронічним.

Фредерік Стендаль, французький письменник.

Поміркуємо разом. Ви познайомилися зі скульптурою періоду готики. Яких змін чекаєте в мистецтві живопису цього періоду?

Епоха готики — це час розквіту живопису не у формі стінного розпису (фрески), а, насамперед, у **книжковій мініатюрі**, в розписах стулок вітарів (**мистецтво вітражу**), час підйому декоративних мистецтв. Картинами для прикраси кімнат у готиці користувалися рідко.

Для допитливих

У різних регіонах готичний живопис відрізняється різноманітністю стилів і сюжетів. Саме це не дозволяє визначити, *що ж таке готичний живопис*. Ранній готичний живопис більш реалістичний порівняно з творами романського і візантійського мистецтва. Художники були захоплені можливістю створити ілюзію реального простору. Багато творів вирізняються витонченістю й елегантністю. Серед інших особливостей раннього готичного стилю — інтерес до мальовничого оповідання і підвищена, нерідко пристрасна натхненність. Одним із *способів поновлення бачення світу в живопису* стало використання світла для створення ілюзії матеріальності.

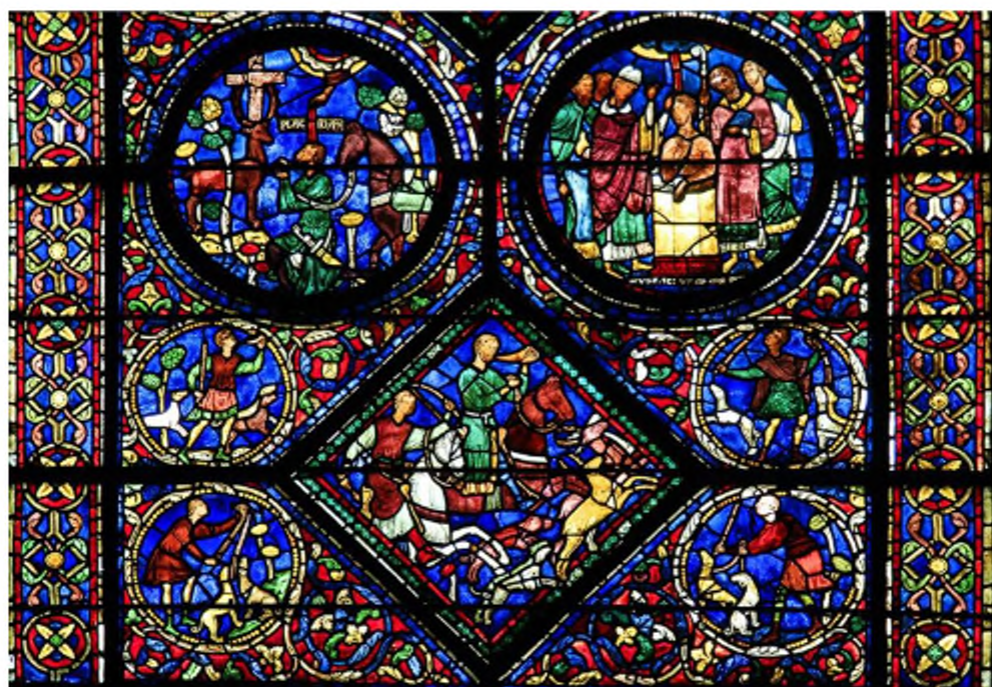
Готичний живопис виник в Італії. В XIII ст. переважав візантійський стиль, який іменувався там «грецьким». Живопис вбирав готичні принципи набагато повільніше, ніж архітектура і скульптура. Готичний стиль у живопису зародився лише у кінці XIII в. в блискучих фресках Флоренції і Сієни.

В епоху готики художники почали звертатися до *портретного жанру*, зображень конкретних людей з характерними рисами.



Хуберт і Ян ван Ейк. Гентський вітар (1432 р.)

На відміну від романських соборів, у готичних храмах із величезними вікнами майже не залишалося місця для фрескового живопису. Тому розписи зазвичай замінялися **вітражами**. У порівнянні з романськими, в готичних вітражах спостерігався значно глибший і кондентований колір. У середині XII ст. для готичних вітражів стали використовуватися фігурні рами складної форми, широка кольорова палітра і нові сюжети, в яких об'єднувалися релігійні та світські теми. Свідомістю людей у Середньовіччі світло сприймалося як уособлення божества. Блискучі картини з кольорового скла здавалися приголомшливими і нестримно привабливими ілюстраціями Слова Божого. Священики приписували вітражам здатність просвітлювати душу людини й утримувати її від зла. До XV ст. вітражі перетворилися в живопис по прозорому склу з мінімумом фігурних рам.



Шартрський собор. Вітраж

Мистецтво **книжкової мініатюри** стало одним із найбільших досягнень готики. Якщо перші рукописи створювалися в монастирях, то тепер ними стали займатися світські майстри. В творіннях художників книжкової мініатюри, як і у творіннях майстрів вітражу, сміливо об'єднуються релігійні та світські сюжети. Вперше живописці готики дуже точно і вміло передають перспективу, зображуючи замки і природні ландшафти на далеких планах. Широко поширюються ілюміновані рукописи світського змісту: лицарський роман, хроніки, історичні твори тощо.

Серед найбільш видатних досягнень готичної книжкової мініатюри виділяються псалтир королеви Інгеборг і псалтир Людовика Святого. Чудовим пам'ятником німецької мініатюри початку XIV ст. і прикладом світського стилю є *«Рукопис Манессе»* (збірник найвідоміших пісень німецьких мінезінгерів), прикрашений сценами полювання та лицарських турнірів, портретами співаків, гербами. Найбільш прославленою пам'яткою французької мініатюри був *«Розкішний Часослов герцога Беррійського»* братів Лимбургів.



Музичне мистецтво. Театр

Музика своєю мелодією доводить нас до самого краю вічності і дає нам можливість протягом декількох хвилин досягнути її велич.

Томас Карлейль, британський письменник, філософ

Поміркуємо разом. Які відчуття викликає у вас музика?

Яку саме музику ви любляете? Поясніть, чому?

У період готичного Середньовіччя музичне мистецтво Європи зберегло як *релігійну*, так і *світську спрямованість*. Існувало принаймні чотири музичних течії: *мандрівні співаки* і *виконавці на музичних інструментах*, які писали музику і складали пісні, поєднуючи їх з народною музикою; *дворяни-трубадури* у Франції; *мінезингери* — поети-музиканти в Німеччині XII—XIII ст.; монастирські школи духовної музики, в яких зміцнилася значущість багатоголосся. На рубежі XVI—XVII ст. найбільші собори вже у своєму розпорядженні мали власні інструментальні капели.

Інструментальна музика, порівняно з вокальною, вважалася більш низькою. Як не цілком божественну її намагалися не використовувати в церкві. Та й любовне почуття воліли висловлювати все ж за допомогою слів. Тільки *танцювальна музика* залишалася суто інструментальною.

Для допитливих

Гідним нащадком трубадурів був французький композитор **Г. де Машо**, який широко використовував музичні інструменти для супроводу багатоголосого співу. Саме він створив *світські музичні жанри*. Композитор був також автором *першої меси* — багатоголосого релігійного музичного твору, обов'язкової частини католицького богослужіння.

Серед музичних інструментів найбільш благородними вважалися *мідні духові інструменти* — *різні труби і роги*. Найбільш простонародними були *струнні інструменти* (ребаб, фідель) — *попередники сучасної скрипки*.

У Середні віки **театральні вистави** мали релігійний характер і відбувалися в церквах. Глядачі найбільше полюбляли **містерію** — вид релігійного театру, який набув розквіту в XIV—XV ст. Містерії були частиною міських пасхальних та різдвяних свят і зазвичай проходили на центральній площі міста. Євангельські сюжети часто були основою театральних вистав. Тексти завжди затверджувались церквою або світською владою.

? Уважно розгляньте зображення вистави. Що відбувається, на вашу думку, у середньовічному місті? Яку специфіку мали вистави того часу?



Ханс Мемлінг. «Страсті Христові»

Одночасно з містеріями з'явилася **мораліте** — вистава, в якій обов'язково повинна бути мораль, тобто повчальність. Персонажі таких вистав ототожнювали поняття та явища: Добро, Зло, Дурість, Розум, Віру. Потім з'явилися мандрівні трупи акторів та фокусників, які у тимчасових спорудах розігрували вистави під час ярмарків, карнавалів, травневих ігор. Саме тоді з'явився і **пересувний театр ляльок**.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Гийом де Машо «Guillaume de Machaut — Messe de Notre Dame»

? Які характерні риси властиві готичним видам мистецтва?

Як вони «віддзеркалилися» у театральному мистецтві?

Таким чином, **готичний стиль** став результатом багатовікової еволюції середньовічного мистецтва, його вищою стадією і одночасно першим в історії загальноєвропейським, інтернаціональним художнім стилем. Основою готичного стилю була *архітектура*, яка характеризувалася спрямованими вгору стрілочастими арками, кольоровими вітражами. Елементи готичного мистецтва часто можна зустріти в сучасному оформленні інтер'єрів, зокрема, в настінного розпису, рідше в станкового живопису.

У період готичного Середньовіччя паралельно співіснували принаймні чотири музичних напрямку в Європі. По-перше, це творчість бродячих співаків і виконавців на музичних інструментах, які переносили з замку в замок, з міста в місто різні музичні нововведення. По-друге, це справжній розквіт поетичної та вокальної лірики у творчості дворян-трубадурів. По-третє, це діяльність цехів музикантів-мінезингерів. І по-четверте, сильно активізувалася діяльність монастирських шкіл духовної музики.

З кінця минулого століття існує готична субкультура, яскраво проявилася в музиці, поезії, дизайні одягу.

У XIV—XV ст. феодальне суспільство досягло найвищого розвитку. Відбувався швидкий підйом економіки міст, посилилася боротьба за звільнення філософської думки від догматів церкви, з'явилися нові течії. Небувалою розквіту досягло мистецтво. Почався новий період в історії культури Західної Європи, заснований на ідеалах гуманізму й античності — епоха Відродження, яка проіснувала до початку XVII ст.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Походження якого терміна пов'язане з назвою варварського племені, що зруйнувало Рим?
 - а) романіка;
 - б) готи;
 - в) вікінги.
2. Чи вірним є твердження, що поняття Середні століття увійшло в історію в епоху античності?
 - а) вірно;
 - б) не вірно;
 - в) не знаю.
3. Набір уставлених у віконний отвір стекол, що становить орнаментальний візерунок або зображення, — це ...
 - а) мозаїка;
 - б) орнамент;
 - в) вітраж.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Перерахуйте характерні ознаки, що притаманні архітектурі готики.
2. Назвіть особливості скульптури готичного періоду.
3. Чому саме мистецтво вітражу мало такий успіх в період готики?
4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису чи скульптури, виконаний у готичний період, та охарактеризуйте його за планом:
 1. Характерні ознаки романського стилю в цьому творі.
 2. Ваше особисте враження від даного твору.
 3. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Яке місце в житті людини посідають твори музичного мистецтва. З чим це пов'язано?
2. Як, на вашу думку, витвори готичного мистецтва впливали на внутрішній світ людини? Наведіть приклади.

IV. Поміркуйте...

Порівняйте твори живопису, мозаїки та мініатюри різних стилів: візантійського та готичного. Що в них спільного і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Розвиток зодчества в Україні в XII—XV ст.».
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва, учнями 7-х класів підготуйте театральний вечір на тему: «Театр у період готики». Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок архітектурних споруд періоду готики.
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Характерні риси музики в епоху готики».

VI. Протягом першого півріччя виконуйте мистецький проект

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Готичний стиль» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом I півріччя.

Ренесанс

Це був найбільший прогресивний переворот з усіх пережитих до того часу людством, епоха, яка потребувала титанів і яка породила титанів за силою думки, пристрасті й характеру, за багатосторонністю й ученістю.

Фрідріх Енгельс, німецький філософ

Поміркуємо разом. Поясніть, яке воно «мистецтво періоду готики». Як ви розумієте зміст висловлювання Ф. Енгельса?

Термін «**Відродження**» було введено в ужиток у XVI ст. італійським живописцем та істориком мистецтва *Джорджо Вазарі*.

? Що означає термін «Ренесанс»?

Ренесанс (фр.— відродження) — загальноприйнята назва епохи, яка в історії західноєвропейського мистецтва була наступною після готики і продовжувалася з середини XV— до кінця XVI ст. Світогляд майстрів Ренесансу формувався на ідеалах гуманізму з орієнтуванням на спадщину античності. Це час розквіту всіх видів мистецтва.

Ренесанс має нерівномірні історико-хронологічні межі у різних країнах Європи. В Італії він розвивається у XIV ст., у Нідерландах починається з XV ст., а у Франції, Німеччині та Англії його ознаки найбільш виразно проявляються у XVI ст.

Характерними рисами для мистецтва епохи Відродження було те, що митці **ставили в центрі уваги людину**, а не божество. Її розглядали як творця всіх цінностей, що йде вперед і домагається всього силою свого розуму, твердістю духу, активністю й оптимізмом. Ця епоха *характеризується* поверненням до принципів і форм античного мистецтва.

Історична довідка

Італійське Відродження ділять на 5 етапів:

1. Проторенесанс (друга половина XIII — початок XIV ст.).
2. Раннє Відродження (середина XIV — початок XV ст.).

3. Високе Відродження (з 20-х років XV ст.).
4. Пізнє Відродження (до 90-х років XVI ст.).
5. Північне Відродження.

Зачинателями мистецтва Раннього Відродження в Італії вважаються троє митців: *Мазаччо, Донателло, Брунеллескі*.

Архітектура

Найбільшої похвали заслуговує той архітектор, який вміє поєднати в споруді красу зі зручністю для життя.

Лоренцо Берніні, італійський архітектор, скульптор

Поміркуємо разом. Як відображають архітектурні стилі історичний характер епохи? Які пам'ятки архітектури епохи Ренесансу ви знаєте?

У період так званого «**Раннього Відродження**» мистецтво ще не цілком відрікається від поглядів недавнього минулого, але вже пробує вводити елементи, що запозичені з класичної давнини. *Церковне зодчество* ще залишається вірним типу базилік з пласкою стелею або з хрестовими склепіннями. Але в обробці деталей, в розстановці *колон і стовпів*, у розподілі *арок*, в оздобленні *вікон і порталів* уже відчувається наслідування греко-римським пам'ятникам.

Будівництво палаців (*світська архітектура*) для старої і нової аристократії стало одним із першочергових завдань у розвитку архітектури, яка хоча й утримує в собі щось середньовічне, але змінює свій колишній вигляд на більш привітний і ошатний. Важливу роль грають просторі, красиві внутрішні двори, обнесені в нижньому і верхньому поверхах критими галереями на арках, які підтримуються або колонами або пілястрами античної форми. При

будівництві, особливо у пропорціях, дотримуються симетричності й гармонійності. Найхарактерніші пам'ятки архітектури раннього Ренесансу збереглися у Флоренції, наприклад, **Палаццо Пітті** у Флоренції (1458), **Палаццо Строцці** (1489), **Палаццо Гонді** (1490).



Палаццо Пітті у Флоренції



Капела Пацці, Виховний дім у Флоренції

Зачинателем архітектури Раннього Відродження, творцем світської за духом архітектури вважається **Філіппо Брунеллескі** (1377—1446), який працював у Флоренції у першій половині XV ст. Найхарактерніші його будівлі — **капела Пацці** з легким портиком і



Виховний дім у Флоренції.

За його проектом був побудований *купол флорентійського собору* **Санта-Марія-дель-Фіоре**. Червоний купол собору урочисто

височіє над містом, визначаючи силует Флоренції. Під час завершення будівлі в 1434 році собор став найбільшим у всій Європі: у ньому може розміститися 30 000 чоловік.

Ідеєю купола стало восьмигранне готичне склепіння.

Дзвіницю (Кампанілу) собору будував, як вважається, видатний **Джотто**. Складність самої споруди полягала не тільки у зведенні купола, а й у спорудженні спеціальних



пристосувань, які дозволили б працювати на великій висоті, що здавалося тоді неможливим. **Ф. Брунеллескі** запропонував зробити легкий 8-гранний купол із цегли, який збирався б із граней-«часточок» і скріплювався вгорі архітектурним ліхтарем. Крім того, він створив цілий ряд машин для підйому вгору і роботи на висоті. Чудовим твором мистецтва є внутрішній розпис купола, що присвячено Страшному суду і виконано **Джорджіо Вазарі** й **Федеріко Цуккарі** в 1572—1579 рр. Ще одна унікальна особливість храму — його вічно квітучий вигляд завдяки облицюванню стін різноколірним мармуром: зеленим, червоним і білим (кольори надії, любові й віри, вони ж — кольори італійського прапора).

Для допитливих

Собор **Дуомо (Санта-Марія-дель-Фьоре)** славетний не лише розмірами, але і своєю історією: в ньому ухвалювалися закони й укази владою Флоренції. У крипті покояться останки **Брунеллескі** («батька» грандіозного купола) і **Джотто** (автора величною Кампаніли собору). **Кампаніла** собору, яка споруджена у стилі



італійської готики та прикрашена рельєфами і мармуровою інкрустацією (архітектор **Джотто ді Бондоне**), має висоту майже 85 м. Її спорудження розпочав Джотто, а закінчили архітектори **Андреа Пізано** та **Франческо Таленті**.

Із собору *Санта-Марія-дель-Фіоре* бере свій початок архітектура нової епохи. Наступний важливий етап у розвитку ренесансної архітектури пов'язаний з іменем **Леона Баттіста Альберті** (1404—1472). Найбільш яскраве і важливе нововведення в його творчій спадщині — застосування ордеру в усіх трьох ярусах традиційного фасаду флорентійського палаццо.



Сант-Андреа у Мантуї



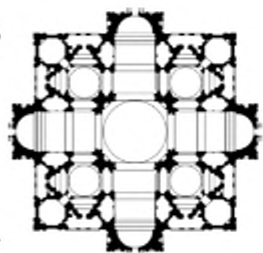
Сан-Франческо у Ріміні

Альберті вперше запропонував для церковного фасаду (у двох варіантах) античний мотив тріумфальної арки. У церкві **Сант-Андреа** у Мантуї, з її пілястрами великого ордеру і високою аркою-нішею, мотив арки має класичний характер, а в церкві **Сан-Франческо** у Ріміні він став основою світського образу. Бічні стіни цієї останньої споруди — чудова, виключно римська за монументальністю аркада — засвідчує своє ренесансне походження хіба що у витончених деталях. Альберті вважав, що ордер — гарна прикраса для стіни. Осмисленню зв'язку ордеру зі стіною присвятив архітектор свої теоретичні праці.

На початку XVI ст. мистецтво архітектури найкраще розвивалося в Римі — столиці папської держави. Тут працював видатний архітектор Високого Відродження

Донатто Браманте (1444—1514). Для характеристики простору майстер віртуозно використовував ордер і його різні поєднання зі стіною та арками. Прикладом цього нововведення є композиція величезного двору Бельведера, який виходить трьома терасами до Ватиканського двору. Прагнучи досягти істинно римської величі, Д. Браманте поєднував тут риси античної вілли, театру і форуму. Нова стилістика в архітектурі стала прикладом виключно винахідливого поєднання стіни, ордера та аркад.

Якщо у Ватикані Д. Браманте проявив себе, насамперед, в організації відкритого простору, то проект собору Св. Петра в Римі представляє максимальний прояв його таланту у



сфері компактної архітектурної композиції. Ця споруда начебто замикає собою весь спектр творчості майстра і дає можливість підсумувати його основні нововведення в архітектурі, які увійшли в історію архітектури під назвою стилю «брамантеско».

Для допитливих
Собор Святого Петра
(Базиліка Святого Петра)

— католицький храм, найбільша споруда Ватикану та найбільша християнська церква у світі. Собор також входить у десятку найвищих церков світу, і є однією із чотирьох патріарших базилік Рима та церемоніальним



центром Римської католицької Церкви. Баня собору є одним із символів Рима. Архітекторами Собору у різні часи були *Донатто Браманте*, *Рафаель Санті*, *Бальдассаре Перуцці*, *Антоніо да Сангалло (молодший)*, *Мікеланджело Буонарроті*, *Берніні*. Собор Святого Петра — дивовижна споруда високого Ренесансу —

визначив увесь подальший розвиток церковної архітектури Італії, а за ним французької, англійської та іншої архітектури.



Центральний неф собору Святого Петра у Ватикані

Після смерті Д. Браманте його стилістику в архітектурі вдало продовжували — **Рафаель Санті, Антоніо да Сангалло (старший), Бальдассаре Перуцці.**

Робота в групах

? Які, на вашу думку, враження хотіли викликати архітектори Ренесансу? Які споруди майстрів Відродження вам сподобалися найбільше? Які відчуття викликають ці споруди у вас?

? Як ренесанс відбився в архітектурі України?

Найбільш виразні й своєрідні архітектурні пам'ятники Ренесансу на території України були створені в Галицьких землях на початку XVI ст. Регулярне планування будівництва магнатських фортець, соборів, цивільних споруд відповідно до вимог епохи Ренесансу характерно насамперед для Львова та Кам'янця-Подільського. Міська влада запросила італійських майстрів. Нині відомі лише їхні українські імена та прізвища: *Павло Римлянин, Петро Італчик, Павло Щасливий* та інші. Архітектори широко використовували місцеві мотиви, створивши по суті

самостійний стиль, називаний нині **галицьким ренесансом**. Фасади храмів, виконаних у цьому стилі, прикрашали троянди, виноградні грона, зірки і сонячні знаки, які немов зійшли з української вишиванки. Цивільні споруди декорувалися різьбленими портретами власників, а також фігурами воїнів і хижих звірів, які оберігали будинок від вторгнення.

Саме у цей період було запроваджено новий тип фортифікації — бастіонна система, яка включала в себе численні башти, бастіони, складні шлюзові споруди. Споруди прикрашалися кам'яною різьбою в ренесансному стилі.

Зразками споруд у ренесансному стилі можна вважати Каплицю Трьох Святителів (Львів), 1578—1591 рр., Успенський собор (Львів), 1591—1629 рр., будинок Корнякта (Львів), 1580 р., Палац Станіслава Конєцпольського (сmt. Підгірці, Львівська обл.), 1635—1640 рр., Свірзький замок (Свірж, Львівська обл.), XV—XVII ст., Олеський замок (сmt. Олесько, Львівська обл.), XIV—XVII ст., Бернардинський костел (Львів), 1600—1630 рр., Дубенський замок (Дубно, Тернопільська обл.), XV—XVII ст. Вершиною палацової архітектури XVII ст. в Україні по праву вважається *резиденція коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського у Підгірцях*.



Будинок Корнякта. Львів



Резиденція гетьмана Станіслава Конєцпольського у Підгірцях



Бернардинський костел. Львів

Робота у групах

На наступний урок підготуйте короткі доповіді про споруду періоду галицького Ренесансу, яка вам сподобалась найбільше.

Таким чином, основними елементами стилю *Ренесанс* в архітектурі є:

- напівциркульні лінії, геометричний малюнок (коло, квадрат, хрест, восьмикутник), переважно горизонтальне членування інтер'єру;
- крутий або пологий дах із баштовими надбудовами, арочні галереї, колонади, круглі ребристі куполи, високі й просторі зали, еркери;
- кесонна стеля; розпис стін і стелі;
- листяний орнамент;
- масивні і візуально стійкі конструкції; діамантовий руст по фасаду;
- кольори: пурпурний, синій, жовтий, коричневий.

Кесон (фр.— ящик) — заглиблення, найчастіше квадратне або багатокутне, на стелі чи на внутрішній поверхні арки, склепіння. Кесон виконує конструктивне або декоративне призначення, застосовується також для поліпшення акустичних властивостей приміщення.



Внутрішня чаша куполу Каплиці Боїмів у Львові (з трьома рядами кесонів)

Скульптура

Кожен твір ліплення і живопису має виражати якесь велике правило життя, має повчати, інакше він буде німим.

Д. Дідро, французький філософ епохи Просвітництва

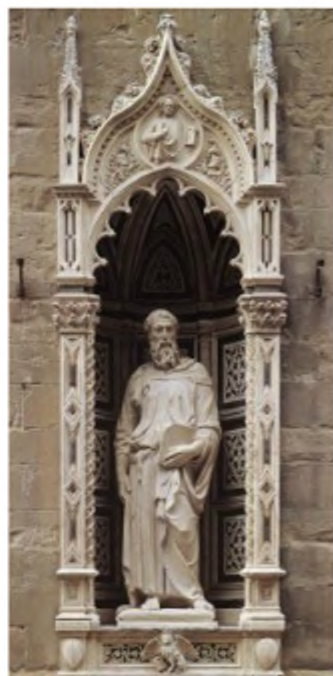
Поміркуємо разом. Що ви знаєте про скульпторів епохи Ренесансу? Які твори майстрів Відродження вам відомі?

В Італії в епоху раннього Відродження розвиток скульптури на деякий час випередив розвиток інших видів мистецтва. Скульптура почала домінувати на площах міст і в заміських віллах, у затишних садах та в оздобленні фонтанів. Фонтани зі скульптурами набули такої популярності, що італійські зразки були запозичені навіть у сади Англії, Франції, Чехії.

Видатними скульпторами доби раннього Відродження є *Донателло* (бл. 1386—1466), *Лоренцо Гіберті* (бл. 1378—1455), *Якопо делла Кверча* (1371—1438), *Лука делла Роббіа* (1400—1481), *Антоніо Роселліно* (1427—1478) та інші.

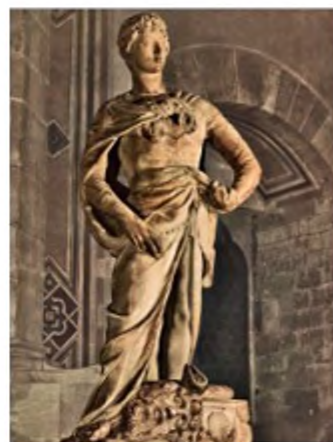
? Чи знайомі ви зі скульптурними творами цих майстрів?

Донателло, повне ім'я *Дonato di Nிக்கоло di Бетто Барді*, — один із найвідоміших італійських скульпторів епохи Відродження, *засновник індивідуалізованого скульптурного портрету*. Він здійснив нововведення майже в усіх жанрах і різновидах пластики. Скульптор



створив тип круглої статуї, що стоїть самостійно і не пов'язана з архітектурою, а також *заснував школу майстрів рельєфу*, які створювали фризи для ренесансних будівель.

Ґрунтуючись на ретельному вивченні натури та уміло використовуючи античну спадщину, Донателло першим із майстрів Відродження відродив зображення наготи в пластиці, відлив перший бронзовий пам'ятник, створив новий тип надгробка, спробував вирішити завдання групи, що вільно стоїть у просторі. Одним з перших він став використовувати в своїх творах теорію лінійної перспективи.



Донателло. Євангеліст Марк. Мармур. Церква Ор Сан Мікеле, Флоренція.
Донателло. Давид (1409)

Для допитливих

У 1409 р. Донателло отримав замовлення на статую мармурового «Давида» для одного з порталів флорентійського собору. Відмовившись від традиційного зображення царя Давида у вигляді старця з лірою або сувоєм у руках, скульптор представив Давида юнаком у мить торжества над переможеним

Голяфом. Є в цій статуї — постановці фігури, вигині торсу, русі рук — і відгомони готики. Другий раз Донателло створює образ іншого Давида — задумливого юнака. Тіло злегка відхилено від центральної осі, центр ваги зміщений. Діагональ меча підкреслює нестійку динаміку фігури.

Донателло. Давид. Бронза. (1430)



У своїх творах Донателло прагнув не тільки до об'єктивної правильності пропорцій і побудови фігури, але завжди враховував враження, яке буде створювати статуя, встановлена на призначеному їй місці. Бронзова статуя *Гаттамелати*, що знаходиться в Падуї, чудова не лише досконалістю техніки, але живою і монументальною передачею фігур вершника і коня.

Донателло. Кондотьєр Гаттамелата



Ще один з видатних майстрів свого часу **Лоренцо Гіберті** був скульптором, ювеліром, архітектором, письменником і першим істориком мистецтв (автор 3-томних «Коментарів»).

Лоренцо Гіберті. Автопортрет



Найвизначніші значні твори скульптора — двоє бронзових дверей для флорентійського баптистерія (приміщення для проведення обряду хрещення). Перші



двері були закінчені в 1424 р., другі він виготовив у 1425—1452 рр. для північного фасаду. Ці «Райські врата» були настільки прекрасні, що їх помістили на головному, східному фасаді, а попередні помістили на північному.

Лоренцо Гіберті займався і вітражами — зробив усі вітражі для купола *Санта Марія дель Фьоре*, крім одного, що належить Донато і зображує вінчання Христом Богоматері. У цій же церкві він зробив три вітража над головним порталом, і все в капелах і в трибунах, а також вітражі переднього фасаду в *Санта Кроче*.



Л. Гіберті. Східні ворота. Деталі. «Яків та Ісав» і «Життя Йосипа». Бронза. Баптистерій, Флоренція

Андреа дель Верроккйо — італійський скульптор та один з видатних флорентійських живописців епохи Раннього Відродження, один з учителів *Леонардо да Вінчі* та *Джованні Русичі*. Видатний скульптор однаково успішно працював у бронзі, мармурі, теракоті, монументальній скульптурі і малій пластиці. У

Флоренції він очолював велику майстерню, яка була своєрідним навчальним закладом. Саме в цю майстерню в 1466 р. молодий флорентійський нотаріус П'єро да Вінчі привів свого незаконнонародженого сина Леонардо.

У 1462—1465 рр. А. Верроккйо виготовив для родини Медичі бронзову статую біблійного героя Давида, який підноситься як переможець над головою велетня Голіафа.



Мікеланджело Буонарроті — один з найдивовижніших митців Високого і Пізнього Відродження в Італії та у світі. Він був справжнім універсалом — геніальним скульптором, великим живописцем, архітектором, поетом, мислителем. Немає іншої подібної до нього людини, що залишила таку багату спадщину наступним поколінням. Монументальність, пластичність і драматизм образів, преклоніння перед людською красою проявилися вже в ранніх творах майстра.

У всьому світі ім'я Мікеланджело асоціюється із фрескою «Створення Адама», статуями Давида і Мойсея, собором Св. Петра в Римі.



Символом усього Ренесансу стала статуя Давида у Флоренції. В цій роботі майстер оспівав красу людського духу і тіла. Вражає гармонія, притаманна цій скульптурі. Автору ледь виповнилося 26 років, коли він отримав замовлення на «Давида». Результат

уже в той час справив яскраве враження не тільки на флорентійців, але і на колег майстра.

Одна з найулюбленіших робіт скульптора — **Статуя пророка Мойсея**. Вона призначалася для одного з папських надгробків Ватиканського собору. Відомо, що автор постійно повертався до неї і допрацьовував протягом 30 років. Постаць пророка має секрет: щоб повністю зрозуміти задум автора, треба роздивитись фігуру з усіх боків. В такому разі глядач відчуває якесь напруження й енергію, що йде зсередини скульптури.



Скульптурна композиція «П'єта» («Оплакування Христа») — скульптурне зображення оплакування Марією Свого Сина Христа, тіло якого мляво лежить на руках Матері. Через образ юної, що ніби зовсім не має віку, прекрасної Мадонни Мікеланджело передав незмірні горе і страждання матері, яка

втратила сина. Для католицизму характерний культ Богоматері, яка виступає Заступницею людей перед Богом. «П'єта» — це єдиний твір, який Мікеланджело підписав. Зараз копії статуї знаходяться у багатьох католицьких храмах.

Живопис

Картина у живописця буде мало досконалою, якщо він для натхнення бере картини інших. Якщо ж він буде вчитися на предметах природи, то зробить хороший плід...

Леонардо да Вінчі

Міні-диспут. Які характерні риси та художні ідеали властиві мистецтву епохи Відродження? Як порівняно з епохою Середньовіччя змінилося уявлення про людину та про загальну картину світу?

В епоху раннього Відродження надзвичайного поширення отримав живопис на вологій штукатурці — **фреска**. Більшість італійських художників цього періоду ми знаємо тільки завдяки збереженим фрескам. Реформи фрескового живопису, що були започатковані *Джотто*, стають школою для поколінь італійських митців. Фрески-шедеври вкривають як стіни старих, ще готичних споруд, так і нових. Ними прикрашали не тільки фасади, а й інтер'єри церков і палаців, суспільно значущі споруди.

Сюжети фресок зазвичай — це Старий Заповіт, сцени життя Марії і страсті Христові (Благовіщення, Таємна вечеря, Поцілунок Юди, Розп'яття, Оплакування Христа), танок смерті чи її тріумф, алегорії («Алегорія мудрого правління»), міфічні персонажі, батальні сцени, фіксація подій папського двору («Заснування Ватиканської бібліотеки папою Сикстом IV»), значущі події герцогських дворів тощо.



Джотто ді Бондоне. «Ряди фресок». Капела Скровенні

Першими найвидатнішими майстрами живопису були флорентійські художники **Джотто ді Бондоне** (1266—1337) і **Мазаччо** (1401—1428), які писали на церковно-релігійні сюжети (фресковий живопис), але надавали своїм зображенням реалістичні риси. На фресках Джотто з'являються живі люди, що рухаються, жестикулюють, виражають емоції. Мазаччо застосував відкриті в XV ст. закони перспективи, що дозволило робити зображувані фігури об'ємними й поміщати їх у тривимірному просторі.

Достатньо лише пригадати трьох художників, щоб осягнути значення культури Високого Ренесансу в Італії: *Леонардо да Вінчі* (1452—1519), *Рафаель Санти* (1483—1520), *Мікеланджело Буонарроті* (1475—1564). Вони не були схожими між собою, хоча всі троє сформувалися у лоні флорентійської школи.



Леонардо да Вінчі «Благовіщення»

Саме **Леонардо да Вінчі** вже у 1480-ті роки заклав основу мистецтва Високого Відродження. Життя і творчість видатного майстра пов'язані з головним культурним центром Італії епохи Відродження — Флоренцією. Світову славу Леонардові-художнику створили небачена динаміка «*Благовіщення*», дивовижний ритм та емоційна щедрість «*Темної вечери*», майже містична таємниця усмішки «*Монни Лізи*».



«Темна вечеря»

За характером свого обдарування **Мікеланджело Буонарроті** був передусім скульптором, хоча найбільш грандіозні його задуми реалізовані в живопису. Навіть у живопису він завжди залишався скульптором: для нього досконалість і велич зосереджувалися в образі людини — титанічності її вигляду, духовній силі, надзвичайно багатій пластиці рухів.



Мікеланджело. Стеля Сікстинської капели



Відокремлення землі від вод



Данііл



Соломон з батьками

Характерні риси творчості Мікеланджело-живописця намітилися вже у його перших роботах — станковій картині «*Мадонна Доні*» (1503—1504) і картоні до нездійсненого розпису у флорентійському Палаццо Веккіо «*Битва при Кашині*» (1504—1505). Але найзнаменитішим його твором є *фрески Сікстинської капели* (1508—1512).

Для допитливих

Початковий задум розпису **Сікстинської капели** був достатньо простим — розташувати у нішах зображення дванадцяти апостолів, а все інше вкрити орнаментом. Але почавши роботу, Мікеланджело рішуче змінив цей задум. Велика кількість образів, що виникали в його уяві, склалися у цілий світ складних і різноманітних композицій. Папа Юлій з нетерпінням очікував на завершення розпису. А художник ще тривалий період після завершення розпису не міг дивитись прямо перед собою, і коли йому доводилося читати листи, він повинен був тримати їх високо над головою. Дуже тяжка і напружена праця сильно підірвала здоров'я Мікеланджело.

Рафаель Санті — універсально обдарована особистість: живописець, графік, скульптор і архітектор епохи Відродження. Він також керував археологічними розкопками. Мистецтво майстра гармонійне, дихає внутрішнім світом, душевною чистотою, спокоєм. За своє недовге життя Рафаель створив безліч станкових картин, усесвітньо відомих фресок, чудові портрети. Сюжети творів Рафаеля різноманітні, але протягом усього життя художника особливо привертав образ Богоматері. Ні до, ні після Рафаеля жоден художник не зміг створити стільки різних картин із зображенням Мадонни з немовлям, поетичних і одночасно простих. Найвідоміший твір Рафаеля — «Сікстинська Мадонна» (1515—1519).



«Сікстинська Мадонна»



«Парнас» і «Афінська школа». Ватикан

Монументальні полотна, що прикрашають стіни папського палацу (нині Музею Ватикану), вважаються найцікавішими творами Рафаеля. Фрески написані надзвичайно детально і якісно. *Станце делья Сентьятура* була папським робочим кабінетом, і тут же підписувалися папські укази. Це перша зі *станц*, розписаних Рафаелем (1508—1511 рр.). Тема розписів — чотири сфери духовного життя людини: *філософія* «Афінська школа», *теологія* «Суперечка про причастіє», *поезія* «Парнас», і *правосуддя* «Мудрість, помірність і сила» або «Світські чесноти». Це величні багатофігурні композиції на стінах (що об'єднують від 40 до 60 персонажів). Не повторюючи жодної постаті й пози, жодного руху, Рафаель сплітає їх воедино гнучким, вільним, природним ритмом, перетікає від фігури до фігури, від однієї групи до іншої.

Альбрехт Дюрер (1471—1528) — німецький художник, математик і теоретик мистецтва. Митець створював віттарні картини, портрети, гравюри, екслібриси. Окрім видатних образотворчих робіт, митець залишив низку значних праць із питань теорії

живопису: трактати «Керівництво до вимірювання» та «Чотири книги про пропорції», а також праця «Настанови до укріплення міст, замків і фортець». Але найважливіше місце у творчості митця займають гравюри («Лицар, Смерть і Диявол», «Святий Ієронім» та «Меланхолія» тощо).



А. Дюрер «Автопортрет»



Диптих «Чотири апостоли»



Апокаліпсис. «Чотири вершники»



«Меланхолія»

Для допитливих

«Меланхолія I» — найзагадковіша гравюра майстра. Гуманісти епохи Відродження вбачали у людях меланхолічного



16	3	2	13
5	10	11	8
9	6	7	12
4	15	14	1

темпераменту творче начало. А. Дюрер, який вважав себе меланхоліком, написав на гравюрі «MELENCOLIA I». Він зобразив на своїй гравюрі перший в Європі так званий магічний квадрат. Здобуток майстра полягає в тому, що він зумів так вписати у цей квадрат числа від 1 до 16, що сума 34 отримується не тільки при складанні чисел по вертикалі, горизонталі та діагоналі, але й у всіх чотирьох чвертях, в центральному чотирикутнику і навіть при додаванні чотирьох кутових клітин. Також художник зумів розмістити в таблиці рік створення гравюри «Меланхолія» (дві середні клітини нижньої горизонталі). «Магічний квадрат» А. Дюрера залишається складною загадкою і сьогодні.

Такими чином, *характерними рисами живопису періоду ренесансу* є: певна раціональність, виражена в постійному пошуку основ мистецтва; використання античних сюжетів, трансформованих відповідно до гуманістичних поглядів того часу; поширення станкового та монументального фрескового живопису.

? Яких художників епохи Ренесансу знає весь світ? Який внесок зробили вони у скарбницю світової культури? Які емоції викликають у вас їх твори? Чому?

Для допитливих

Сьогодні багато «секретів майстерності» художників минулих століть втраченої. Наприклад, технологія Леонардо да Вінчі взагалі поза межами для сучасної художньої техніки. Для дослідження картини «Монна Ліза» вчені використовували метод, який називається рентгенівська флуоресцентна спектроскопія. Так можна вивчати структуру шарів без узяття проб, тобто не порушуючи полотно. Потужний рентгенівський промінь направили на полотно, визначили структуру шарів і склад. Виявили наступне: «Кожен шар глазури має товщину 2 мікрона, що в 50 разів тонше від людської волосини. У деяких місцях картини загальна товщина всіх шарів глазури становить 55 мікрон, це

означає, що майстер багаторазово наносив шар за шаром для досягнення потрібного ефекту...». І ще вчені повідомили, що частки пігменту (барвника мінералу) настільки малі, що їх не можна виміряти «звичайним способом». Виходить, якщо навіть пігмент наносився так тонко і рівномірно, що його частинки розташуються в один шар, то вони не повинні бути розміром більше ніж 2 мікрона. Сучасний рівень масових технологій дозволяє нам нанести один шар фарби товщиною близько 30 мікрон.

Зазначена технологія разюче нагадує сучасну *багатобарвну поліграфію*. Там кольорове зображення також розкладається на одноколірні шари. Потім вони наносяться на папір шарами товщиною якраз менше 2 мікрон кожен. Накладаючись один на одного, ці шари створюють багатобарвну картинку. Тільки кількість цих шарів сьогодні від 2-х до 6-ти. Більша кількість не виправдано для сучасної техніки. Складно і громіздко. А у Леонардо — до 20-ти шарів!!!

Музичне мистецтво

Музика надихає весь світ, постачає душу крилами,
сприяє польоту уяви...

Платон, давньогрецький мислитель

Поміркуємо разом. З якими кольорами й образами асоціюються у вас звуки арфи, віолончелі, флейти чи труби? Поясніть, чому?

Для музичного мистецтва в Італії початок нової епохи настав в XIV ст. Нідерландська школа склалася і досягла вершини розвітку в XV ст., а у музиці Франції ознаки Відродження чітко проявилися вже у XVI ст.

Музиканти, подібно до художників, повернулися до цінностей античної культури. Музичний твір і його виконання в цей період мали особливе значення. Гуманісти, що вивчали культуру Греції й Риму, оголосили музичне мистецтво корисним і шляхетним заняттям. Імениті родини запрошували музикантів, щоб ті давали уроки їх чадам і розважали гостей.

У XVI ст. з'явилися нові музичні інструменти. Найбільшу популярність мали ті з них, гра на яких давалася аматорам музики легко й просто, не потребуючи особливих навичок. Найпоширенішими стали *віоли* та різновиди щипкових інструментів. Також полюбили грати на *блокфлейті*, *флейтах* і *ріжках*. Складною була музика, яку писали для новостворених *клавесину*, *верджинелі* (англійський клавесин, що вирізняється невеликими розмірами) та *органа*. Основу музичної культури становили *меси*, *мотети*, *гімни* і *псалми*.



Фламандський верджинел



Блокфлейта

Меса (італ.) — традиційна назва богослужіння в Римокатолицькій церкві, найвища літургічна служба.

Мотет (фр. — слово) — вокальний багатоголосний твір поліфонічного складу. Мотет, як музичний жанр, виник у XII ст. у Франції.

В епоху Відродження меси та мотети писали такі видатні композитори, як *Джон Данстейбл*, *Гійом Дюфаї*, *Йоханнес Окегем*, *Жоскен Дебре*, *Орландо ді Лассо*.

Для допитливих

Авторство псалмів традиційно приписується царю Давиду (близько 1000 р. до н. е.) і декільком авторам, серед яких Авраам, Мойсей та інші легендарні особистості. Псалми виконувалися під час богослужінь, домашніх молитов, перед боєм.

Нові інструменти, друкування нот і значна популярність музики сприяли розвитку **камерної музики**, яка призначалася для звучання у невеликих залах перед нечисленною аудиторією. Виконавців було небагато, переважали вокальні виступи.

Крім того, гуманісти стверджували, що на слухача найбільше впливає «чудесний сплав» двох мистецтв — музики і поезії. Таким чином, у Франції як жанр виділився **шансон** (багатоголосна пісня), а в Італії — **мадригал**.

Завершується епоха Відродження в музиці виникненням нових музичних жанрів: *сольної пісні, ораторії та опери*. Якщо раніше центром музичної культури був храм, то з цього часу музика зазвучала і в *оперному театрі*.

Для допитливих

Наприкінці XVI ст. в італійському місті Флоренція був зроблено справжній переворот у театральному та музичному мистецтві. Відновлюючи постановки творів давньогрецьких драматургів, талановиті поети, музиканти почали створювати власну музику, що відповідала, за їх уявленнями, характеру античної драми. Вони ретельно обмірковували музичний супровід монологів та діалогів (*речитатив*) міфологічних персонажів. Музиканти вважали, що це дозволить більшою мірою передавати багатство внутрішнього світу людини, його особисті переживання і почуття. На основі таких вокальних партій виникли *арії* — закінчені епізоди в музичному спектаклі, а також в опері. Оперний театр швидко завоював любов глядачів і став популярним у країнах Європи.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Джон Данстейбл «*Præco Preheminenciae*»

Орландо ді Лассо «*Oriana*»

Йоханнес Окегем «*Gaudeamus*» — студентська пісня (гімн) на латинській мові

Таким чином, епоха **Відродження (Ренесанс)** — це одна з найбільших епох в історії світової культури, що відбила початок переходу від феодалізму до капіталізму, від середньовіччя до нового часу, це епоха формування світської культури, гуманістичної свідомості, що пориває з релігійним містицизмом. Ренесанс — період виникнення і розвитку капіталістичних відносин, освіти націй, мов, національних культур. Мистецтво починає приймати все більш світський і вільний характер. Майстри періоду Ренесансу орієнтувалися на відродження античної культури, сприяли прогресивному розвитку мистецтва. У своїй творчості вони не тільки створили ідеал гармонійного і вільного людського буття, а й висловили складність і суперечливість життя, його драматизм.

Областями, в яких з особливою наочністю проявилось переломне значення епохи стилю Ренесанс, були архітектура і образотворче мистецтво. Основними відмінними рисами стилю «Ренесанс» були: світський характер, звернення до античної культурної спадщини, свого роду його «відродження», гуманістичний світогляд, який проголошує людину найвищою цінністю, відстоює право людини на власну оцінку явищ дійсності, висуває вимогу наукового пізнання і адекватного відображення в мистецтві явищ дійсності.

Музика в період Відродження стала повноправним видом мистецтва, зі своїми течіями, законами розвитку і національними особливостями: змінилася фактура (обробка, будова) творів; збільшилася кількість голосів до 4-6 і більше; панували гармонійні співзвуччя; склалися мажорний і мінорний лади; формувалася тактова система ритміки. У цей період з'явилися нові музичні інструменти.

Уважно прочитайте кожен пункт таблиці. Підберіть приклади з кожного виду мистецтв, які б підтвердили характерні риси кожної з епох — готики і ренесансу.

Порівняймо характерні ознаки двох епох:

Середні віки	Відродження
1. Бог — центр Усесвіту	1. Людина — центр Всесвіту
2. Поширення християнства	2. Відродження античної культури
3. Культ Бога. Призначення людини зумовлено Богом. Людина покійно виконує Божу волю	3. Культ сильної людини. Людина не залежить від волі небесних сил, а сама творить свою долю
4. Світ — невідомий і жахливий; справжнє життя не на землі, а на небі	4. Єдність, гармонія світу
5. Основа — віра	5. Основа — розум
6. Релігійний характер культури	6. Світський характер культури
7. Ускладнення готики	7. Простота, гармонійність стилю
8. Любов — високе релігійне почуття, звернене до Бога і його волі, а чуттєва любов вважалася гріховною	8. Любов поширюється не тільки на Бога, але й на земних людей — рідних і близьких
9. Особистість цінувалася за її становищем у суспільстві і багатством	9. Основний критерій оцінки людини — його особистісні якості
10. Засуджувалися життєві радощі: любов, веселощі, розваги і насолоди — оголошені диявольськими спокусами	10. Епікурейська радість є невід'ємною складовою людського життя

Запитання та завдання

для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Зачинателем архітектури Раннього Відродження традиційно вважається:

- а) Дж. Бондоне;
- б) Ф. Брунеллескі;
- в) Л. А. Альберті.

2. Основу музичної культури Відродження становили:
 - а) псалми, гімни, алілуйний спів;
 - б) григоріанський спів (григоріанський хорал);
 - в) меси, мотети, гімни і псалми.
3. Світову славу Леонардо да Вінчі-художнику принесли його твори:
 - а) «Темна вечеря», «Монна Ліза»;
 - б) «Сікстинська капела»;
 - в) «Сікстинська Мадонна».

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Перерахуйте основні характерні риси, що притаманні музиці Ренесансу.
2. Порівняйте трактування образу людини в епоху Відродження і готики.
3. Назвіть характерні риси ренесансу як стилю мистецтва.
4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису, скульптури, чи музики, виконаний у період Ренесансу, й охарактеризуйте його за планом:
 1. Автор обраного твору.
 2. Характерні ознаки Ренесансу в цьому творі.
 3. Ваше особисте враження від даного твору.
 4. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Поясніть причини розквіту мистецтва в Італії в епоху Відродження. Розкажіть про розвиток скульптури.
2. Дайте загальну характеристику періоду Раннього Відродження. Назвіть, на вашу думку, найкращого архітектора, скульптора, живописця епохи Відродження. Обґрунтуйте правомірність цього визначення для кожного з них.

IV. Поміркуйте...

Проведіть порівняльний аналіз різних стилів: античного і ренесансу. Чиє у них спільні риси і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Розвиток музичного мистецтва в Україні у XV— XVI ст.».
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва і літератури, учнями 7-х класів підготуйте театральний вечір на тему: «Театр епохи Відродження». Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Архітектурні споруди епохи Відродження».
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Характерні риси ренесансу в мистецтві України».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Епоха Відродження» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Бароко

Існує краса цілком ясна, цілком прийнятної форми і поряд з нею краса, заснована саме на неповному сприйнятті, на таємничості, яка ніколи повністю не розкриває свого обличчя; на загадковості, яка щосекунди набуває іншого вигляду.

Генріх Вельфлін про відмінності мистецтва Ренесансу і бароко (швейцарський письменник, історик, мистецтвознавець)

Поміркуємо разом. Який слід в історії художньої культури залишили митці епохи Ренесансу?

Словом «бароко» прийнято позначати стиль, в якому начебто розчиняється Ренесанс. Як художній стиль, бароко охоплює величезний проміжок часу — два століття. Тому його часто називають «епохою бароко», але паралельно з бароко розвивалися інші художні напрями, течії та стилі. Бароко одноголосно називають першим стильовим напрямом в історії культури, який у

більшій чи меншій мірі охопив усі народи Європи незалежно від конфесій чи національностей, і разом з тим, першим напрямом, який вийшов за європейські межі.

? Що означає термін «бароко»?

Бароко (порт. — перлина неправильної форми) — стиль у європейському мистецтві (архітектурі, живописі, скульптурі, музиці) початку XVI— до середини XVIII ст. Цей стиль найбільш монументально і могутньо проявився в архітектурі та образотворчому мистецтві.

Для допитливих

Існує декілька версій походження терміна:

1) від італійського «багюессо» — перлина неправильної форми;

2) французьке слово «багосо» — логічна формула беззмистовного;

3) від італійського «багоссо» — грубий, незграбний, фальшивий.

У XVIII ст. термін набуває значення негативної естетичної оцінки (*бароковим* позначалося все неприродне, довільне, перебільшене). У 50-ті роки XIX ст. починається розгляд *бароко* як історичного стилю, закономірного етапу в розвитку мистецтва Пізнього Відродження. У 80-ті роки XIX ст. відбувається справжнє «відкриття» бароко: за бароко визнали право на існування як особливого художнього явища.

Стиль бароко зароджується в Італії і розповсюджується в більшості європейських країнах, набуваючи в кожній свої особливі національні риси. Відійшовши від властивих ренесансній культурі уявлень про чітку гармонію та закономірність буття і безмежні можливості людини, естетика бароко будувалася на зіткненні протилежних сил, інтересів, прагнень *між людиною та зовнішнім світом*, між ідеологічними й чуттєвими потребами, розумом і природними силами, які уособлювали тепер ворожі людині стихії.

Герой бароко — здебільшого яскрава особистість із розвиненим вольовим і ще більш розвиненим раціональним началом, художньо обдарована і благородна у своїх вчинках. Завдання мистецтва бароко — захопити глядача силою пристрасті, створити миттєвий ефект.

Архітектура

Архітектура змінює в бароко свою природу і намагається впливати засобами, властивими іншому роду мистецтва: вона стає живописною.

Генріх Вельфлін

Поміркуємо разом. Які пам'ятки архітектури епохи бароко ви знаєте? Які враження вони викликають?

Для архітектури бароко характерні просторовий розмах, складні, зазвичай криволінійні форми, грандіозність, динаміка, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефектних видовищ, поєднання ілюзорного і реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, матеріалів і фактур, світла і тіні, навмисна ускладненість, злами і вигини форм, насичена пластика, що надавало архітектурі зовнішню ефектність і розкіш.

Бароко вимагає від своїх створінь широкої, важкої масивності. Стрункість пропорцій зникає. Будівлі стають важчими. Граціозна легкість ренесансу зникла. Всі форми стають ширшими. Враження ваги і масивності безпосередньо досягається низько спущеним *фронтом*. Він швидше спадає, ніж вільно здіймається догори. Радісна напівкругла *арка* замінюється придавленою, еліптичною. Цоколі *колон*, які були стрункими й високими і цим значно посилювали враження легкості, тепер безрадісно стиснуті, так що

мимоволі відчуваєш жорстоку міць навантаженої на них тяжкості.



Церква Єзуїтів. Відень. Австрія



Інтер'єр будинка у стилі бароко

В Італії стиль бароко найбільш виражений у творчості **Джованні Лоренцо Берніні** (1598—1680) і **Франческо Борроміні** (1599—1667) — двох архітекторів, імена яких нерозривно пов'язані з Римом і завдяки яким «Вічному місту» залишилася багата спадщина в стилі бароко. Споруди Л. Берніні урочисті й величні, твори Ф. Борроміні напружені, експресивні, контрастні, підкреслено масивні.

Головне творіння Л. Берніні — грандіозний ансамбль **площі святого Петра**. Овальна площа з двома фонтанами й обеліском охоплена могутніми 4-рядними колонадами, владно організуючими простір, до якої веде урочистий багатоступінчатий підйом.



Видатний італійський архітектор **Ф. Борроміні** — найбільш радикальний представник раннього бароко. Для його творчої манери були характерні відсутність прямих ліній, достаток вигадливих і химерних архітектурних деталей, ускладнене планування



інтер'єрів із запаморочливими перепадами рівнів. Замість круга він незмінно віддавав перевагу еліпсу.

Купол церкви Сант-Іво алла Сapiєнца



Церква Сант-Іво алла Сapiєнца (Л. Берніні)

Церква Сант-Ансьєзе-ін-Агонє та Фонтан Чотирьох Річок (Л. Берніні)

Найбільш яскраво ознаки бароко в архітектурі характеризують *храми*, будівництву яких приділялася особлива увага. В архітектурі *міських палаців* і *заміських резиденцій* поширювалися опуклі й увігнуті фасади. Ордер став менш функціональним, ніж в епоху Відродження, на перший план вийшла декоративність.

Бароко принципово вимагав *абсолютної єдності*. Одночасно почала панувати *ідея єдності* і в інтер'єрі: бічні капели злилися, створювалося одне величезне приміщення. Приватні інтер'єри бароко вирізнялися надзвичайною пишністю й урочистістю. Це враження виникало, коли гість потрапляв у вестибюль будинку з

парадних центральних сходів, над якими яскравою плямою сяяв розписний плафон стелі.



Королівський палац Паласіо Реаль. Іспанія

Королівський монастир Сан-Лоренцо в Ескоріалє. Іспанія

Для допитливих

Роль Л. Берніні у створенні скульптурного оздоблення собору Св. Петра дуже значна, він працював тут із перервами майже 50 років. З усієї титанічної роботи Л. Берніні над інтер'єрами собору найбільше вражає уяву



Балдахін — величний (29 м) навіс над престолом із позолоченої бронзи, зведений над тим місцем, де, за переказами, у минулому було поховано Св. Петра. Його кручені колони дуже характерні для естетики бароко. Скульптурні прикраси каркасу і розкішно оздоблений кистями бронзовий навіс створюють ілюзію важкої оксамитової тканини, роблять Балдахін одним із найчудовіших пам'яток мистецтва бароко.

У **Франції** тенденції стилю бароко були втілені в грандіозному ансамблі *Версаль* (1668—1689), що розташований за 17 км на північний захід від Парижа. У його будівництві та оздобленні брали участь численні архітектори, скульптори, художники, майстри ужиткового і садово-паркового мистецтва.

Збудований ще в 1620-х роках архітектором *Лемерсьє* як невеликий мисливський замок Людовика XIII, Версаль неодноразово добудовувався і змінювався. Ідея Версаль як

централізованого ансамблю, ймовірно, належала Луї Ліво і Андре Ленотру. Будівництво було завершено Жюлем Ардусном-Мансаром.

Парк Версальського палацу — один з найбільших і значущих в Європі. Він складався з безлічі терас. Клумби, газони, оранжерея, басейни, фонтани, а також численні скульптури є продовженням палацової архітектури.



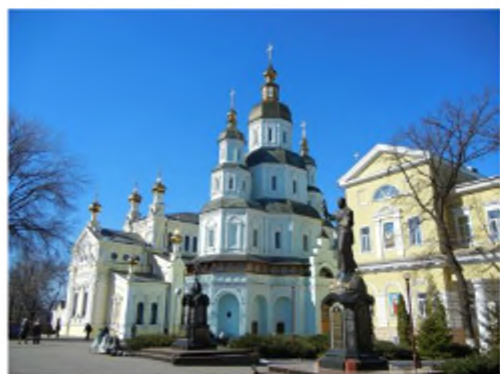
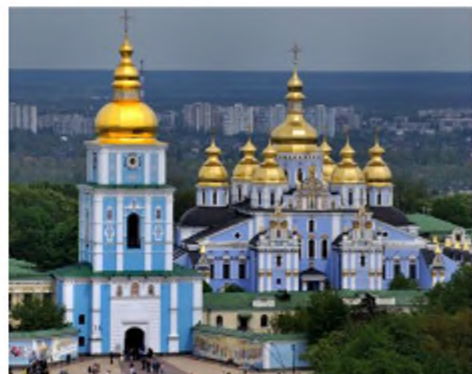
Палацово-парковий ансамбль Версаля. Фонтан Аполлона
Каплиця Версаля.
Гранд-канал (арх. Андре Ленотр)

В архітектурі бароко широко використовуються живопис, скульптура, пофарбовані поверхні стін.

Робота у парах

Розгляньте ілюстрації в підручнику. Зробіть порівняльний аналіз стилів бароко і ренесансу в архітектурних спорудах та інтер'єрі. Знайдіть характерні деталі, властиві тільки певному стилю.

? Що таке «українське бароко»? Які характерні риси має цей стиль?



Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві
Покровський собор у Харкові

Для українського бароко властиве поєднання декоративно-пластичних рішень західноєвропейського бароко та ренесансу з творчою переробкою спадщини православного храмового зодчества і давньоруської архітектури. Зародження **козацького бароко** прийнято пов'язувати з *оновленням* київських та чернігівських храмів домонгольського часу за митрополита Петра Могили і його наступників — **собор Єлецького монастиря** в Чернігові, **Софійський собор** у Києві, **Успенський собор** Києво-Печерського монастиря, **собори Видубицького і Михайлівського Золотоверхого монастиря** в Києві. Тоді ж у давньоруських монастирях уперше з'явилися дзвіниці.

Серед архітекторів козацького бароко виділяють *Івана Зарудного, Степана Ковніра, Осипа Старцева, Івана Григорович-Барського* та інших.

Це період будівництва **Миколаївського собору** в Ніжині, **Спаської церкви** у Великих Сорочинцях. Стилю властиві монументальна пишність і вільне розташування частин і деталей споруд, декоративність орнаменту і гра світлотіні, покликані підкреслити переваги величезної площі кам'яних церков. Великою своєрідністю вирізняються храми Слобідської України. **Спасо-п'ятибаштовий Преображенський собор** в Ізюмі належить до виду *козацького полкового собору*.

Скульптура

Важливо не те, що ти робиш із каменем,
а те, що камінь робить із тобою.
Генрі Девід Торо, американський письменник

Поміркуємо разом. Яку роль відіграє скульптура у створенні стилю бароко?

Важко уявити стиль бароко без скульптури, яка прикрашала архітектурні споруди та інтер'єри. Під час створення скульптури в епоху бароко митці використовували різнобарвний мармур, срібло і бронзу.

Характерними рисами скульптури цього напрямку є динамічний сюжет, велика кількість складок на одязі та вираження емоційного стану людини, яку зображують.

Барокова скульптура поділяється на два види — *світську* і *культову*. **Світська скульптура** — це портрети знатних вельмож, статуї монархів, садово-паркові групи та фонтани.

До **культової скульптури** належать надгробки і окремі статуї на біблійні теми. Такі скульптури часто зображають персонажів Священного писання.

Одним зі скульпторів-віртуозів у яскравому дусі бароко був **Джованні Лоренцо Берніні** (1598—1680). Для його скульптурних робіт характерно: декоративний початок, реалістичність, напружена експресія. Приголомшливого ефекту у кожній власній роботі він домогся завдяки вмільй обробці мармуру, теракоти, бронзи. Холодний мармур, вийшовши з-під його різця, оживає то теплотою шкіри, то блиском і м'якістю тканин, а складки драпірувань немов колишуться на легкому вітерці.

Одна з таких робіт **Л. Берніні** — скульптура «**Давид**». На відміну від «**Давида**» Мікеланджело, майстер зобразив саме момент сутички і граничного напруження сил, моральних і фізичних. Тіло героя закручене в тугу спіраль, що дає небачений раніше заряд пластичної енергії. М'язи всього тіла напружені й готові до боротьби. Обличчя зведено гримасою гніву. Особливо різко підкреслено рот, який стиснений до такої міри, що губ фактично не видно — мабуть, борець закусив їх до крові.



Остання робота майстра, в яку він вклав увесь свій талант, зовсім не остання за популярністю. Скульптура «**Екстаз Блаженної Людовики Альбертоні**» ніби взагалі не з мармуру, така вона жива!



Робота у парах

Розгляньте ілюстрації в підручнику. Зробіть порівняльний аналіз стилів бароко і ренесансу в мистецтві скульптури. Знайдіть характерні деталі, властиві тільки певному стилю. Які емоції викликають у вас ці твори?

Живопис

Коли з'єдналися любов і майстерність, можна очікувати шедевра.

*Джон Рескін, англійський письменник,
теоретик мистецтва*

Поміркуємо разом. Ви вже познайомилися з характерними рисами бароко. Чого очікуєте від живопису цього стилю?

Живопис бароко зародився в Італії. Протягом XVII ст. стіни Італійських палаців і церков покривалися численними фресками. Стінні розписи на античні сюжети, виконані сімейством Карраччі, що працювало в Болоньї та Римі, стали зразком для творів цього стилю на довгі десятиліття.

Стиль бароко в живописі характеризується динамізмом композицій, «площинністю» і пишністю форм, аристократичністю і незвичайністю сюжетів. Найхарактерніші риси бароко проявилися у творчості Рубенса і Караваджо.



Першим великим італійським живописцем епохи бароко був Мікеланджело Мерізі да Караваджо (1573—1610), який писав наповнені напруженого драматизму картини, підкреслюючи в них поворотні моменти в житті своїх героїв. На початку нового століття для капели

Черазі в церкві Санта-Марія дель Пополо у Римі Караваджо створив свої найвизначніші твори: «Розп'яття святого Петра» і «Звернення Савла». Митець відмовився від властивих релігійному живопису

символічних елементів, занурюючи надзвичайні явища в буденну обстановку.

«Лютніст» і «Юнак з кошиком фруктів» — одні з ранніх картин Караваджо. У роботах цього циклу любовне почуття символічно передається через образи плодів (ніби запрошуючи глядача насолодитися їх смаком) і музичних інструментів (музика як символ швидкоплинної чуттєвої насолоди). Сам художник вважав «Лютніста» своїм найбільш вдалим фрагментом живопису.



Караваджо писав картини прямо з натури, дивуючи сучасників, що звикли до ретельного опрацювання попередніх начерків. Але найбільше в його живопису вражало *вміле використання світлотіні*. **Караваджизм** (створена ним система) набув широкого поширення ще за життя художника. Але, як не дивно, у самій Італії він не укоренився, проте серед французьких та іспанських видатних живописців було чимало його шанувальників. Караваджо перший в італійському живопису написав натюрморти: «**Кошик з фруктами**» (1596), «**Натюрморт з фруктами**» (1605).



Найбільш талановитим сучасником Караваджо в Італії був **Гвідо Рені** (1575—1642), але справжнім титаном епохи бароко був, безсумнівно, фламандець **Пітер Пауел Рубенс** (1577—1640), який майже тридцять років свого життя присвятив Італії. Він

поєднував кращі риси шкіл живопису Півночі і Півдня, зливаючи в своїх полотнах природне і надприродне, дійсність і фантазію, вченість і духовність.



П. П. Рубенс «Суд Соломона»



«Чотири філософи»

Крім П. П. Рубенса, міжнародного визнання досягнув ще один майстер фламандського бароко — **Антоніс ван Дейк** (1599—1641). Із творчістю П. П. Рубенса новий стиль прийшов у Голландію, де його підхопили **Франс Хальс** (1580/85—1666), **Рембрандт** (1606—1669) і **Ян Вермеєр** (1632—1675). В Іспанії в манері Караваджо творив **Дієго Веласкес** (1599—1660), а у Франції — **Нікола Пуссен** (1593—1665), який, не задовольнившись школою бароко, заклав у своїй творчості основи нової течії — класицизму.



А. ван Дейк «Автопортрет»



Ф. Хальс «Хлопчик, що читає»



Ян. Вермеєр «Дівчина з сережкою з перлів»



Д. Веласкес «Фрейліни (Меніни)»



Н. Пуссен «Пастухи Аркадії»

? Розгляньте ілюстрації в підручнику. Зробіть порівняльний аналіз стилів бароко і Ренесансу в живопису. Які враження викликають у вас ці твори? Який стиль вам сподобався найбільше? Поясніть, чому?

Робота у групах

Живопис бароко представив світові цілу плеяду талановитих художників. Підготуйте на наступний урок короткі повідомлення про художників і про їх картини (про тих, хто вам сподобався найбільше). Можна підготувати віртуальну екскурсію залю «Живопис бароко».

Музичне мистецтво. Театр

Музика — джерело радості мудрих людей, вона здатна викликати в народі хороші думки, вона глибоко проникає в його свідомість і легко змінює звичаї і традиції.

Сюнь-цзи, один з найбільших філософів Стародавнього Китаю

Міні-диспут. Уважно прочитайте епіграф. Якщо ви з ним згодні, аргументуйте правоту висловлювання філософа. Якщо ви вважаєте, що Сюнь-цзи помиляється, доведіть власними переконаннями.

Складно охарактеризувати період бароко, в якому існувало безліч композиторських стилів. Не просто знайти загальні риси в різноманітній музиці таких гігантів, як *Георг Фрідріх Гендель* (композитор німецького походження, який жив у Великій Британії), *Антоніо Вівальді* (італійський композитор, скрипаль-

віртуоз, педагог, диригент, католицький священик) і *Йоганн Себастьян Бах* (німецький композитор, органіст і скрипаль). І все-таки загальні риси є — їх музика наповнена почуттями, благозвучна і гармонійна. Вона створювалася в нових історичних умовах і новій соціальній атмосфері, в нових межах світогляду. Цю музику нащадки назвуть **музикою епохи бароко**.

Музика бароко — це стиль європейської класичної музики в період приблизно від 1600 до 1750 рр. *Головним у цій музиці* був вираз емоцій і віра в музику як потужний інструмент спілкування, в те, що вона здатна доторкнутися до життя людей — назавжди змінивши його.

Відмінності стилю бароко від ренесансу в музиці:

- більш високий рівень емоційної наповненості;
- музика часто писалася для віртуозних співаків і музикантів і зазвичай була більш складною для виконання;
- обов'язковим стало використання музичних доповнень, які зазвичай виконувалися музикантом у вигляді імпровізації;
- поступова поява чистого інструментального стилю, захоплення інструментальною музикою;
- парадність, урочистість, пишність, динамічність, життєстверджуючий характер;
- високого рівня досягає вокальна та вокально-інструментальна музика.

Характерні ознаки стилю: **поліфонія** досягла своїх вершин. Одною з головних *ознак* музики бароко стала **контрастність**. Відмінності між тихим і гучним, між сольним і груповим виконанням, а також між різними інструментами і тембрами. Інтерес до музики як форми спілкування спричинив **розвиток нових жанрів**,

зокрема *опери, ораторії і кантати* у вокальній музиці. При цьому бажання створити великомасштабні форми породило *концерт, сонату і сюїту* тощо.

Опера, що з'явилася в період пізнього ренесансу, стала однією з головних барокових музичних форм. У ній замість поліфонії композитори використовували гомофонію, в якій лише один голос є головним, а інші його супроводжують. Видатним оперним композитором був **Клаудіо Монтеверді**, який поглибив драматичний зміст нового жанру, збагатив поліфонічною традицією, засобами музики показав розмаїття людських характерів. Композитор включив в оперу симфонічні епізоди (**увертюри**), детально розробляв оркестровку. Він вважав, що музика повинна не розважати, а спонукати людину шукати відповіді на складні життєві питання.

Розвивається вокальний жанр **ораторії**. Головним принципом ораторії стало розкриття виключно музичними засобами драматичного змісту. Сольний спів витісняється хоровим. Текст ораторії зближується з оперним лібрето. Ораторія поширилася у багатьох країнах Європи.

Розвинулися такі віртуозні форми, як **токати і фуги**. Інструментальні **сонати і сюїти** писалися як для окремих інструментів, так і для камерних оркестрів. Поступово визначаються **різновиди кантат**: лірична (камерна), святкова (масштабна).

Концерт виходить за межі церковної музики і стає головним у музичному мистецтві. Більше уваги приділяється **інструментальній музиці**. Формуються *перші оркестри*. Але, безсумнівно, основний інструмент бароко — клавесин. Історія **інструментальної музики XVII ст.** — це історія *створення інструментальних*

ансамблів із провідною роллю скрипки. Поступово визначаються провідні типи ансамблів (тріо).



Н. Ланкре
«Танцівниця Камарго»

В епоху бароко створені такі геніальні твори, як фуги *Й. С. Баха*, його «Бранденбурзькі концертні кантати»; хор «Алілуя» з ораторії «Месія», «Музика на воді» *Г. Ф. Генделя*; «Пори року», «Чотири сезони» *А. Вівальді*; «Вечірня», опери «Орфей», «Аріадна», «Коронація Помпеї» та інші, інтермедії «Балет невдячних», «Музичні жарти» *К. Монтеверді*; перша національна англійська опера «Дідона і Еней» *Г. Перселла*.

Для допитливих

Внесок композиторів епохи бароко в історію світової музики



За своє життя **Йоганн Себастьян Бах** (1685—1750) написав понад тисячу творів. У його творчості представлені всі значущі жанри минулого, крім одного з провідних жанрів — опери. Він узагальнив досягнення музичного мистецтва періоду бароко. У своїй музиці композитор розмірковує про найважливіші, вічні питання людського життя — призначення людини, її моральний обов'язок, життя і смерть. *Й. С. Бах* — неперевершений майстер поліфонії, геніальний новатор, який відкрив для розвитку світової музичної культури нові перспективи.

А. Вівальді (1678—1741) — найгеніальніший представник італійського скрипкового мистецтва XVIII ст. Він створив жанр сольного інструментального концерту, вплинув на розвиток віртуозної скрипкової техніки. Майстер ансамблево-оркестрового концерту А. Вівальді встановив для *concerto grosso* 3-приватну циклічну форму, виділив віртуозну партію соліста. Він є автором 90 опер, понад 500 концертів, більше 100 сонат для різних інструментів із супроводом, світських кантат, серенад, симфоній.



Клаудіо Монтеверді (1567—1643) — видатний італійський оперний композитор. Він поглибив драматичний зміст нового жанру, збагатив поліфонічною традицією, засобами музики показав розмаїття людських характерів. В основу опер композитора покладена драматична мелодія (*concitato* — схвильований стиль), що поєднувала мовні інтонації, декламацію і вокал. К.



Монтеверді включив в оперу симфонічні епізоди (увертюри), детально розробив оркестровку, ввів нові технічні прийоми для більшої виразності. Композитор був сміливим новатором, що далеко випередив сучасне йому музичне мистецтво.

Епоха бароко — це епоха нового **музичного театру**, який зібрав усі види мистецтва в єдине ціле. Архітектура, скульптура, живопис — усе це використовувалося в театрі для створення декорацій. Весь простір оформляли, приховуючи все обладнання, щоб глядач бачив тільки певну частину сцени, приховуючи все обладнання. За лічені секунди сцена перетворювалася з романтичного саду в розкішний палац. *Основна мета театру бароко* — викликати

емоції, використовуючи символіку і велич, залишаючи при цьому розповідь досить простою.

Костюми стали більш складними. З'явилися актори-жінки. Героїні носили пишні спідниці, яскраві кольорові пір'я та костюми, прикрашені блискітками і стразами, щоб усе це виблискувало на світлі. Більшість театральних технологій, які використовуються зараз, були винайдені саме в цю епоху.

І головне — жанр опери стає домінуючим, затьмаривши драматичний театр. Перший оперний театр бароко побудований у Венеції в 1637 р. А великий шедевр *Жана Батіста Моль'єра* «Тартюф» уперше був поставлений у розкішних садах Версаля, де після успішного виступу його негайно заборонили на п'ять років.

Чимало складових музики бароко стало основою музичної освіти. Вплив барокового стилю зберігся і після відходу бароко як виконавського та композиторського стилю. Музика бароко збільшила розмір, діапазон і складність музичного виконавства. Безліч музичних термінів і понять, що з'явилися в ту епоху, використовуються і донині.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Георг Фрідріх Гендель «Ораторія "Мессія"», «Sarabanda»

Антоніо Вівальді «(Пори року) Осінь. Зима. Весна. Літо», «Шторм»

Йоганн Себастьян Бах «Токката и фуга ре-мінор», «Прелюдия фа-мінор», «Страсти по Матфею»

Робота у групах

? Які, на вашу думку, емоції хотіли викликати майстри бароко своїми творами? Які з творів вам сподобалися найбільше? Які емоції викликають вони у вас?

? Яких живописців, скульпторів, музикантів епохи бароко в Україні ви вже знаєте?

Таким чином, **бароко** як стиль поєднав в собі мистецтво готики і Відродження. Як і мистецтво Відродження, він був гуманістичним за своєю суттю. Але, на відміну від Відродження, художники епохи бароко сприймали світ трагічно, песимістично, з розчаруванням.

Це художній стиль, який у першу чергу прослав могутність знаті і церкви. Бароко — втілення тієї епохи, в якій він з'явився. В цьому стилі об'єдналися два поняття, а саме: *стиль і спосіб життя*. Це стиль, в який прорвався дух свободи, чуттєвість і самовідчуття людини, як діяча і творця.

Основними відмінними рисами стилю бароко були: церковний догматизм, який призвів до посилення релігійності; збільшення ролі держави, світськості; контрастність, напруженість, динамічність образів, прагнення до величі, пишності та парадності, до поєднання реальності та ілюзії, екстравагантний орнамент, декоративна театральність.

В *архітектурі* бароко досяг величозного розмаху в міських і садибних ансамблях; в *образотворчому мистецтві*, що звільнилося від середньовічних релігійних пут, митці звернулися до світських суспільних тем, до образу людини-діяча; найбільш значними подіями в *музиці* були буйний розквіт світського музичного мистецтва, зародження жанру опери, інтенсивний розвиток інструментальної музики, поліфонічне багатоголосся змінюється гомофонно-

гармонійної системою, що призводить до розквіту культури імпровізації тощо.

Епоху бароко прийнято вважати початком тріумфальної ходи «західної цивілізації». Цей стиль повсюдно еволюціонує до граціозної легкості стилю рококо, співіснує і переплітається з ним, а у другій половині XVIII ст. витісняється класицизмом.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Що означає термін «бароко»?

- а) відродження;
- б) зразковий;
- в) перлина неправильної форми.

2. Для архітектури бароко характерні:

- а) просторовий розмах, грандіозність, пишність сильні контрасти масштабів і ритмів, матеріалів і фактур, світла і тіні тощо;
- б) храми суворі та прості, позбавлені прикрас;
- в) вертикальність композиції, арки із загостреним верхом, вузькі й високі вежі та колони тощо.

3. Визначте, про музику якого стилю йде мова: «Головним у цій музиці був вираз емоцій і віра в музику як потужний інструмент спілкування, в те, що вона здатна доторкнутися до життя людей — назавжди змінивши його».

- а) ренесансу;
- б) бароко;
- в) готики.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. У чому полягають особливості проявів стилю бароко в скульптурі?
2. Які архітектурні споруди стилю бароко існують у вашій місцевості, нашій країні?
3. Назвіть характерні риси бароко як стилю мистецтва.

4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір архітектури, живопису, скульптури чи музики, створений у період бароко, й охарактеризуйте його за планом:

1. Назвіть автора і назву твору.
2. Характерні ознаки бароко в цьому творі.
3. Засоби виразності, що використав автор.
4. Ваше особисте враження від даного твору.
5. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Які види мистецтва розквітли в період бароко. Розкажіть про розвиток живопису або музики цього періоду.
2. Назвіть, на вашу думку, найкращого архітектора, скульптора, живописця, композитора епохи бароко. Обґрунтуйте правомірність цього визначення для кожного з них.

IV. Поміркуйте...

Проведіть порівняльний аналіз різних стилів: бароко і Ренесансу. Чи є у них спільні риси і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Версаль — чарівний палац французьких королів» або «Цвінгер — найголовніший пам'ятник дрезденського періоду розквіту німецького бароко».
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва підготуйте театральний вечір на тему: «Музика бароко». Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Архітектурні споруди епохи українського бароко».
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Характерні риси українського бароко в мистецтві».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Бароко» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Рококо

Головне в стилі рококо — інтер'єр —
свято безтурботного життя,
де особистий комфорт виходить на перше місце.
Ніна Іванцова, історик

Поміркуємо разом. Якби ви будували свій будинок, то що було б у ньому головне: зовнішній вигляд, інтер'єр чи захищеність від зовнішнього світу? Поясніть, чому?

Історична довідка

Рококо, як стиль у мистецтві, існує приблизно з 1715 р. (по смерті Людовика XIV). В останні роки Короля-Сонця Версаль знав лише розкіш і розваги (бали, маскаради і карткові ігри до світанку). Коли король помер, правителем Франції (регентом), до повноліття майбутнього спадкоємця престолу Людовика XV, став його дядько герцог *Філіп Орлеанський* (роки правління 1715—1723). Він був розумною і яскравою, але суперечливою і цинічною людиною, не любив офіційних церемоній, багатолюдних свят, зневажав етикет, волів проводити час у колі близьких друзів. Під час правління регента святкування у Версалі не влаштовувалися. Були тільки урочисті богослужіння та релігійні диспути.

Рококо (франц. *Rococo*), **рокайль** (від елемента орнаменту *рокайль*, який нагадував за формою морську раковину) — це перехідний стиль у мистецтві, що виник у Франції в першій половині XVIII ст. і панував до 1780 р. Був виражений переважно в інтер'єрі, а не в зовнішньому оформленні будівель; також у предметах меблів, живопису, одязі. Стиль рококо успадкував багато рис бароко, але він трансформував їх, пом'якшив і зменшив масштабність.

Цей стиль частково продовжує риси, успадковані від *бароко*, однак сильно їх видозмінює. Ранній етап розвитку *французького рококо* (приблизно до 1725 р.), представлений так званим стилем *регентства*. Розвинутий рококо (приблизно 1725—1750 рр.), названий *стилем Людовика XV*. Стиль рококо — породження світської культури, двору, французької аристократії. Він не має чітких і яскравих відмінностей від інших стилів, наприклад як *бароко* або *класицизм*.

Хронологічно рококо йде за бароко. Але і внутрішня суть, і зовнішні прояви цих стилів зовсім різні.

Стиль рококо виник у період кризи абсолютизму, відобразив властиві аристократії *гедоністичні* настрої, тяжіння до втечі від дійсності у світ театралізованої гри. Для нього *характерні* вишукана декоративність, пастельні тони: сіро-блакитний, перловий, рожевий, що додають інтер'єру інтимність і спокій.

Гедонізм (грец. — насолода, задоволення) — етичне вчення, згідно з яким задоволення є вищим благом і метою життя.

? У чому відмінність стилів бароко і рококо у мистецтві і архітектурі?

Порівняймо характерні ознаки двох стилів:

Характерні риси стилю	Бароко	Рококо
Загальні	Контрастність, напруженість, динамічність образів. Прагнення до показової пишноти і розкоші, яскрава помпезність, експресія. Соковитість декору. Поєднання реального й ілюзорного. Темні кольори	Галантність, прагнення сховатися від реальності в пасторальній ідилії. Витонченість, легкість, грайливість, вигадливість, вишуканість. Святоково-радісний стиль. Світлі тони
В архітектурі	Парадність, холодність, пихатість, ваговитість, монументальність, урочистість, масштабність, величність, просторовий розмах. Суворі симетричність. Криві	Оригінальність, примхливість, довільність деталей. Легкість, витіюватість. Більш м'які і згладжені форми. Асиметричність. Достаток фігурної обробки і вигнутих, ламаних ліній,

	<p>лінії, немов перетікають одна в іншу. Ефект руху за рахунок використання світла і тіні</p>	<p>запалих або опуклих. Все підпорядковується капризу архітектора</p>
<p>В інтер'єрі</p>	<p>Великі, масштабні приміщення. Популярність настінного живопису. Багатство кольору, великі, щедро прикрашені деталі (фрески на стелі, мармур на стінах, велика кількість позолоти, ліпнина з рослинними візерунками, скульптури). Колірні контрасти</p> <p>Масивні меблі — в першу чергу предмет мистецтва застосовується для прикраси інтер'єру. Широкі ліжка з балдахінами, величезні шафи, дзеркала з позолоченими рамами, гобелени на стінах. М'які меблі оббиваються дорогою яскравою тканиною</p>	<p>Маленькі кімнати з невисокими стелями. Стіни обшиваються дерев'яними панелями, текстилем. Достаток найтоншої різьблення, ліпнини та позолоти на стелі і стінах. Візерунчастий паркет і килими на підлозі. Відсутність контрастності. Елементи декору зливаються в єдину композицію. Достаток дрібних прикрас і завитків. Увага до деталей, виконаних з ювелірною точністю. Оформлення інтер'єру в пастельних і ніжних тонах: блакитному, рожевому, салатовому, бузковому. Кімнати декоруються дзеркалами в різьблених рамах, світильниками, статуетками, скульптурами, ширмами</p> <p>Меблі — більш витончені і легкі, для них характерні вигнуті ніжки. Їх рясно прикрашають майстерним різьбленням, наносять позолоту</p>

У мистецтві	Динамічність композицій, помітність, барвистість, виразність і характерність персонажів, непересічність сюжетів	Вишукана декоративність, камерність, примхливість і легкість у грі форм. Замість яскравих фарб і контрастності — пастельні, приглушені тони. Переважання пастуших мотивів і оголеної природи. Грайливі, кокетливі образи
У моді	Все підпорядковується етикету. Пишність, манірність, складність, примхливість, велика кількість прикрас (банти, мережива, шнури, вишивка, стрічки, драпірування). Підкреслення значущості і зрілості. Химерність і неприродність зовнішнього вигляду	Витонченість, жіночність і навіть манірність, стрункість, навмисне спотворення природних ліній тіла людини. Прагнення підкреслити юність, молодість

Архітектура

Багатозначна архітектура — це найбільше свідчення людської величі.

Френк Ллойд Райт, американський архітектор-новатор

Поміркуємо разом. Як видозмінився стиль в архітектурі?

В архітектурі стиль рококо не вніс ніяких нових конструктивних елементів, навпаки, користувався старими. Головним для архітекторів, що творили в цей період, було *досягнення декоративної ефектності* — легкості, привітності, грайливості. Палаці, храми рококо несуть на собі відбиток бароко, але без холодної

урочистості й пафосу. Так створювалися нові палацові ансамблі Франції, Німеччини, Росії XVIII ст.

Характерними ознаками рококо є вишуканість, суттєве декоративне навантаження, насамперед, інтер'єрів і композицій, граціозний орнамент, особлива увага до міфології, особистого комфорту. В архітектурі стиль рококо — це швидше *оформлення інтер'єрів*, ніж архітектура будівель. Центром формування нової культури XVIII ст. був не палацовий парадний інтер'єр, а салон.



У ранній етап розвитку *французького рококо*, форми бароко втрачають свою монументальність, в обробку приміщень вводиться невеликий орнамент, предмети обстановки прикрашають примхливо вигнуті поверхні. *Розвинутий рококо (стиль Людовика XV)* культивує найскладніші різьблені й ліпні візерунки, завитки, рокайли, маски-головки амурів і тощо. І цей вплив протримався у Франції аж до революції 1789 р.

Провідними творцями цього стилю були такі відомі французькі художники-оформлювачі, як *Жан Берен, Жермен Боффран, Ніколя Піно* та інші. Найбільш видатними архітектурними пам'ятками рококо є берлінський **палац Шарлоттенбург**, **Малий Тріанон** у Версалі.

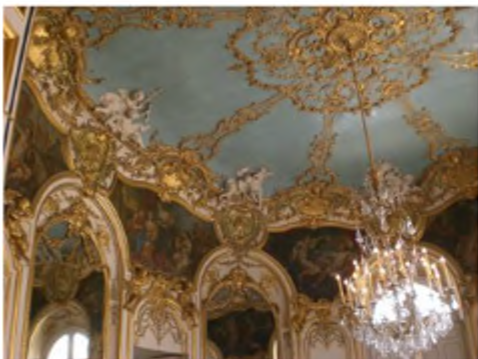
Стиль рококо був поширений особливо в Пруссії при дворі Фрідріха II. Архітектор Георг фон Кнобельсдорф створив у Потсдамі один з найбільш прославлених рокайльних ансамблів — **Сан-Сусі**.



Палац був спроектований між 1745 і 1747 рр. з метою створення приватної резиденції, де король міг би відпочити від церемоній берлінського двору. Це підкреслюється й назвою

палацу, що походить від французького словосполучення *sans souci* — «без турбот» — це показує, що палац є місцем відпочинку, а не центром влади. Особистий смак Фрідріха II проявляється у дизайні та декораціях палацу, тому цей стиль отримав назву «Рококо Фрідріха».

Вершиною рококо можна назвати зали готелю «Субізі» у Парижі, оформлені Ж. Боффраном.



В епоху рококо був створений також один із найкрасивіших міських ансамблів Франції — ансамбль трьох площ у місті Нансі у Лотарингії, побудований у 1752—1755 рр. (автором проекту був учень Боффрана Емманюель Ері де Коріння). Цей ансамбль хронологічно завершує епоху рококо.



? Як в архітектурі України проявився стиль рококо?

Кращі зразки архітектури доби рококо в Україні: Покровська і Набережно-Миколаївська церкви на Подолі (арх. І. Григорович-Барський), Лаврська дзвіниця (арх. Й. Шедель), Андріївський собор у Києві (арх. Б. Растреллі), ратуша в Бучачі і катедра Св. Юра у Львові (арх. Б. Меретина-Мардерера), собор Різдва Богородиці в Козельці на Чернігівщині (арх. А. Квасов і І. Григорович-Барський), собор Успіння Почаївської Лаври (арх. Г. Гофман), Римо-Католицький костюл Домініканів (арх. А. Моцинський і Т. Тальовський) у Тернополі й (арх. Я. де Вітте) костюл Домініканів у Львові, парафіяльний костюл у Холмі.



Покровська церква. (арх. І. Григорович-Барський)
Андріївський собор у Києві. (арх. Б. Растреллі)

Робота у парах

Розгляньте ілюстрації в підручнику. Зробіть порівняльний аналіз стилів бароко і рококо в архітектурних спорудах та інтер'єрі. Знайдіть характерні деталі, властиві тільки певному стилю.

Скульптура

Будьте глибоко і непримиренно правдиві. Ніколи не бійтеся висловити те, що ви відчуваєте, навіть якщо ваші думки суперечать загальноприйнятим...Ніяких кривлянь, ніякого удавання для залучення публіки! Більше простоти і природності!
Цитата із «Заповіту» Огюста Родена, французького скульптора

Поміркуємо разом. Чи подобаються вам статуетки. Чому?

Скульптура рококо — це насамперед за все додатковий, допоміжний вид мистецтва, в якому переважають рельєфи і статуї, призначені для оздоблення інтер'єру, невеликі статуетки, групи, бюсти, у тому числі з порцеляни. Серед скульптур, що виконані у стилі рококо, важко знайти монументальні, вражаючі своїм змістом і зовнішнім втіленням твори.

Статуетка (лат. — маленька статуя) — невелика скульптура, виконана з дерева, кістки, глини, каменю, металу та інших матеріалів, що зображає антропоморфні образи, фігури тварин, неживі й абстрактні предмети. Відноситься до *скульптури малих форм*, тобто заввишки не більше 80 см і довжиною не більше 1 м. Статуетки можуть мати безліч призначень — від культового до утилітарного.

Скульптори рококо захоплювалися принадністю швидкоплинних радощів, які дарує людині життя. Найбільш відомі твори цього виду мистецтва — це невеликі й витончені роботи *Жана-Батіста Лемуана* (1704—1778), *Етьєнн Моріс Фальконе* (1716—1791), *Жана-Батіста Пігаля* (1714—1785), *Огюстена Пажу* (1730—1809) та інших митців.

Ж-Б. Лемуан створив безліч мармурових витончених бюстів: незліченну кількість бюстів Людовіка XV, членів королівської родини, фавориток короля і придворних, фінансистів, банкірів, багатих торговців і промисловців. Виконані ним бюсти з мармуру і теракоти приводили сучасників у захоплення. Ж-Б. Лемуан умів передати «фізіономічну» схожість, закарбувати характерну гордовитість придворного або примхливе кокетство дами, вносив у свої портрети трепет життя, безпосередність сприйняття. Особливо повно розкрилося обдарування Ж-Б. Лемуана у жіночих образах, вільних від парадності й урочистості. Талановитий скульптор брав участь в оздобленні фонтанів Версальського парку («Нептун і nereїда Амфітрита», «Протей» і «Океан»), працював і над скульптурами для готелю *Субіз*, прославленого як зразок інтер'єрів у стилі рококо.



«Алегорія «Народна Задовільність»
(автопортрет скульптора)



«Нептун і nereїда Амфітрита»

Ж-Б. Пігаль був одним з найбільших майстрів свого часу. Серед його робіт — статуї *Богоматері* і *Св. Євстафія* в церкві Сент Есташ, *Св. Сульпиція* в церкві Сен Сюльпіс у Парижі, чарівні фігурки дітей, портрети. Працюючи у стилі, перехідному від рококо до

класицизму, Ж-Б. Пігаль створив також ряд статуй і скульптурних груп алегоричного і міфологічного змісту. Найбільш грандіозні звершення Ж-Б. Пігалья нагадують театральну виставу — це *гробниці герцога д'Аркур* у соборі Паризької Богоматері і *маршала Морица Саксонського* в церкві Св. Фоми в Страсбурзі.



«Меркурій, що зав'язує сандалю»
 «Хлопчик з кліткою для птахів»
 Гробниця герцога д' Аркур в соборі Паризької Богоматері

Справжнім шедевром раннього **Е. Фальконе** стала статуя «Зима», про яку він писав: «Це, можливо, найкраща річ, яку я міг зробити, і я смію думати, що вона гарна». У роботах, виконаних на замовлення мадам де Помпадур, фаворитки Людовіка XV, майстер намагався слідувати моді на мистецтво *рококо*, що панувала при дворі. Статуї Е. Фальконе, наприклад, «Амур», «Купальниця», повні рокайльної вишуканої грації, витончені, без манірності, природні.



Е. Фальконе «Зима»



Е. Фальконе «Амур»



Е. Фальконе «Діти грають а-ля лотерея»

О. Пажу створив дивовижно глибокі роботи, наділив їх ідейним і художнім змістом, зберігаючи зовнішню легкість і грайливість примхливого стилю рококо. У 1760-х роках він виконував роботи з прикрас різних офіційних будівель, серед них — Королівська опера Версаля, паризькі Пале-Рояль і Палац юстиції.



«Мадам Дюбаррі»



«Жорж-Луї-Леклерк де Бюффон»



«Блез Паскаль»

? Яким був внесок українських митців у розвиток мистецтва скульптури періоду рококо?

Центром розвитку *скульптури рококо* був **Львів**. У добу раннього рококо тут працювали переважно майстри німецького походження, автори численних статуй, що прикрашали Римо-Католицьке костельи: *Т. Гуттер*, *К. Кученратнер* (костьол Бернардинів у

Львові), *Т. Фершер* (у Белзі), *Ю. Маркварт* (у Жовкві і костьол Єзуїтів у Львові) та інші. Видатними представниками пізнього рококо були *С. Фессінгер* (кам'яні статуї на фасадах костьолів у Підгірцях, Домініканів і Марії Магдалини у Львові). На останньому етапі розвитку скульптури рококо працювали вже переважно місцеві майстри: *С. Стражевський, М. Філевич, Й. Оброцький* та інші (при оздобленні кафедри Св. Юра і переобладнанні Римо-Католицької катедри у Львові, а також у Перемишлі, Почаєві, Володаві тощо).



Галицький скульптор, представник пізнього бароко і рококо, зачинатель Львівської школи скульпторів, український Мікеланджело XVIII ст. **Іоан Георг Пінзель** (~1707— ~1761) створив скульптури для фасаду кафедри Св. Юра і Розп'яття для костьолу Св. Мартина у Львові; для ратуші й церкви у Бучачі (статуї — Діва Марія і Св. Ян Непомук); костьолу в Монастириськах; барельєфів у церкві й костьолі в Городенці тощо). Для творів І. Г. Пінзеля характерна велика емоційність і динаміка, надання створеним формам життєвих рис.

І. Пінзель «Богоматір»
«Жертвоприношення Авраама»
«Святий Йоан»

Архикатедральний собор Св. Юра було збудовано в 1744—1760 рр. за проектом добре відомого на той час архітектора **Бернарда Меретінера**. Декоративні роботи в соборі тривали аж до 1780 р. Репрезентативний вівтар собору Св. Юра виконав скульптор **Себастьян Фесінгер**. На фасаді знаходяться три скульптури роботи **Іоана-Георга Пінзеля** — Св. Афанасія, Лева та Юрія Зміборця. Інтер'єр храму прикрасив скульптор **Михайло Філевич**. Авторами величних композицій були відомі художники **Юрій Радивилівський**, **Франциск Смуглевич**, **Лука Долинський** та **Еразм Фабіянський**.



Церква Св. Юра



«Юрій-Зміборець» (скульптор І. Пінзель)

? Які з видів скульптур вам подобаються? Чи є у вас улюблений скульптор? Свою думку обґрунтуйте.

Живопис

Живопис — це пристрасне мовчання.
Гюстав Моро, французький художник

Поміркуємо разом. Художники, через свої картини, знайомлять нас зі своїми сучасниками, з різними історичними подіями, з побутом та звичаями своїх епох. А завдяки чому вони викликають у нас різні почуття: захоплення, страх, любов...?

Найяскравіше проявив себе стиль рококо в живопису. Кожна країна Європи мала характерні риси цього стилю. Як і в живопису бароко, у живопису рококо були популярні міфологічні сюжети, але це були богиня любові Венера, німфи й амури. Основними героями полотен були прекрасні дами і кавалери, їх любовні взаємини, а також пастухи і пастушки на лоні природи,

які замість випасу худоби займалися читанням, грою на сопілці або легким фліртом.

По колориту живопис мав переважно бліді півтони: рожеві, блакитні, з'явилися лимонно-жовті, блякло-блакитні, бузкові кольори.

Основою композиції і малюнка була *лінія*, яка м'яко згиналася і додавала твору обов'язкову для цього стилю химерність і ошатність. Рококо також називають «дамським стилем». Практично всі художники цього періоду писали портрети фаворитки короля мадам де Помпадур або чудесні жіночі портрети.

У Франції засновниками рококо стають француз *А. Ватто* та італійка з Венеції *Розальба Кар'єра*. Пізніше у цьому стилі писали картини *Франсуа Буше*, *Жан-Оноре Фрагонар*, *Карл Ванлоо*, *Ноель-Нікола Шарль-Антуан* та інші. Стилiстика рококо притаманна учнівським і раннім творам *Жака-Луї Давіда*, майбутнього представника класицизму й ампіру. Особливе місце зайняла і творчість *Жана Батиста Сімеона Шардена*, видатного майстра натюрморту Франції в добу рококо.

Однією з найкращих робіт французького художника **Антуана Ватто** (1684—1721) вважається картина «Відплиття на острів кіфари» або «Паломництво на острів кіфари» (із серії «Галантні свята») — взаємопроникнення і перевтілення театру й реальності. Сюжет, символіка, навіть композиція картини дуже характерні для світовідчуття рококо. Композиція картини ритмічна, образи її здаються навіть музичними. Все, що відбувається, немовби, розчиняється в золотистому серпанку, в м'якому золотистому світлі, струмує крізь крони дерев.



«Паломництво на острів Кіферу»



«Пісня про любов»

Яскравим представником художньої культури рококо у Франції був **Франсуа Буше** (1703—1770). Він працював у жанрі портрета і пейзажу, був майстром цікавих любовних сюжетів, чудовим колористом, гравером і декоратором; ілюстрував книги Мольєра, Боккаччо, Овідія; створював декорації для опер і вистав; картини для королівських шпалерних мануфактур тощо. Полотна Ф. Буше вирізняються незвичайним зачаруванням і досконалим виконанням.



«Маркіза де Помпадур»



«Пігмаліон і Галатея»

Останнім видатним живописцем епохи рококо був **Жан Оноре Фрагонар** (1732—1806), тонкий портретист і пейзажист. Як і А. Ватто, він не вписувався в рамки просто модного стилю.



«Портрет мадам Марії-Анни Фрагонар»,
«Великий каскад в Тіволі»

Картини Ж. О. Фрагонара чарують розумно складеною композицією, граціозністю малюнка, витонченістю і делікатністю кольорових тонів, плавністю і соковитістю зображених предметів і взагалі тонким смаком виконання.

Надзвичайно характерний для епохи рококо розквіт **графіки**. Майже всі великі живописці XVIII ст. були також блискучими майстрами графічного мистецтва. Гравюри досягли в цей період небувалої художньої висоти, по віртуозності свого різця, за привабливістю сюжетів мали величезний успіх у своїх сучасників. Сьогодні вони також викликають у глядачів неабиякий інтерес.



Ф. А. Авеліно «Вечір»



Н. Делоне «Прощання»



Р. Гайяр «Продавець
модного одягу»

? *Що об'єднує живопис і графіку рококо? Стиль художників? Сюжети...? Чому ми можемо відразу відрізнити полотна і твори графіки у стилі рококо від творів періоду Ренесансу або романського стилю? Вашу відповідь обґрунтуйте і проілюструйте прикладами.*

Для допитливих

У цей період у моду ввійшли перуки і дуже високі зачіски, що іноді досягали метра в висоту. Їх кріпили на каркаси і щедро прикрашали фруктами, квітами, пір'ям. На головах споруджували натюрморти, квітники, встановлювали цілі вітрильники. Не дивно, що, створюючи цю пишність, перукарі частенько користувалися сходами. З такими зачісками модниці не розчісувалися тижнями і спали в вольтерівських кріслах. З'явилася напудрена зачіска. Витончена і приваблива маркіза де Помпадур, яка при дворі з'являлася щоразу з новими зачісками, задавала тон. Людовик XV із замилюванням ставився до цієї жінки маленького зросту, яка вперше ввела моду на високі підбори і високі зачіски. Згодом (при Марії Антуанетті) перукарське мистецтво стало мати настільки великого значення, що для навчання майстерності створювати унікальні зачіски були засновані перукарські академії. Після 1770 р. в період пізнього рококо настав розквіт перукарського мистецтва. У цей час на дамських голівках розігрувалися морські битви з мініатюрними вітрильниками, розквітали райські сади. Перукарі цінилися на вагу золота. Пудра, яку робили з борошна, використовувалася кілограмами.



Робота у групах

? Користуючись ілюстраціями у підручнику, порівняйте твори живопису різних стилів: бароко і рококо. Що в них спільного і чим вони відрізняються?

Музичне мистецтво

Музика надає життя і веселощі всьому існуючому... Її можна назвати втіленням усього прекрасного і всього піднесеного.

Платон, давньогрецький мислитель

Поміркуємо разом. Як ви вважаєте, чому композитори періоду рококо прагнули змінити музику бароко на більш природню, натхненну і пісенну мелодію?



А. Ш. Седлачек «Музика рококо»

Термін «рококо» в музикознавстві застосовують рідко, замінюючи його терміном «галантний стиль» (чемний, ввічливий, вишуканий). Цей термін спочатку використовувався для позначення салонно-аристократичної поезії, що тяжіє до малих форм і витримана в грайливо-еротичних тонах. До музики термін вперше був застосований як антипод стилю епохи бароко.



Ф.Ю. Дрое «Клотільда Французька, королева Сардинії»

Поліфонія поступилася місцем *гомофонії*; співуча мелодія розгорталася на тлі скупого і прозорого гармонічного супроводу. Композитори наповнювали свої твори приємними різноманітними контрастами, віддаючи перевагу інструментальній мініатюрі (лютнева й особливо клавесина музика). У той же час галантний стиль проявився і в інших жанрах музичного мистецтва: в салонній пісні-романсі, в опері, балеті. Поступово музика ставала виразною насиченою, наповнилася ніжними елегантними музичними образами. Галантний стиль переростав у новий, «чуттєвий» стиль — з'явилися нові музично-естетичні ідеали — природність, правдивість, натхненність і пісенність мелодії, вміння музикою торкнутися людського серця. Особливо цей музичний стиль проявив себе у творчості видатних французьких клавесиністів *Франсуа Куперена* і *Жана Філіпа Рамо*, німецького композитора *Йоганна Крістіана Баха*, в операх італійських композиторів *Нікколо Йоммеллі*, *Томмазо Траєтті*, а також в інструментальних творах українських композиторів *Максима Березовського* та *Дмитра Бортнянського*.

Як і в живопису й архітектурі рококо, у музиці з'явилися дрібні звукові прикраси і завитки (так звані «мелізми», аналогічні звивистим лініям стилізованих раковин «рокайлей»), переважала камерна форма, панували грайливі, кокетливі й галантні образи. У салонах найчастіше виконувалися грайливі любовні пісні, а також популярні арії з опер Ж-Ф.Рамо, А. Кампра і Ж-Б. Люллі, які були перекладенні для клавесина або маленького камерного ансамблю.

Навіть у великих формах (*операх, балетах і кантатах*) усі риси стилю проявили себе повною мірою. Дуже популярний був **жанр пасторалі**, з галантними пастухами і пастушками.

В **інструментальній музиці** панувала також жанрова, портретно-пейзажна, пасторальна або танцювальна мініатюра (для клавесина, віоли, іноді з додаванням флейти, скрипок і гобоя). Музика звучала на світських прийомах і під час їжі. Незмінною популярністю користувалися яскраві п'єси для клавесина, наприклад, «Курка» Ж-Ф. Рамо або «Маленькі вітряки» Ф. Куперена.

Усі ці властивості музики періоду рококо поступово привели до формування *віденської класичної школи*.



Ф-Ю. Друе «Мадам Карла Сімона Фавар» Ж-М. Натъє «Автопортрет з родиною»

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Франсуа Куперен «Мистецтво гри на клавесіні (8 прелюдій і 1 аллеманда)», *Epitaphe du Paresseux*, вірші Ж. Лафонтена

Жан Філіп Рамо «Перегук птахів», «Бароко», «Гамбурін», «Циганка»

Максим Березовський «Не отвержи мене во время старости»
(Хор «Хрещатик» — «Не відкинь мене під час старості»)

Максим Березовський «Херувимська пісня»

Дмитро Бортнянський «Концерт D - dur для чембало з оркестром», Хоровий концерт «Приидите, воспойм», Клаврна соната c-dur ч.3

Робота у групах

? Зробіть порівняльний аналіз музичних стилей ренесансу, бароко та рококо, використовуючи матеріал, який пропонується нижче.

Музика Ренесансу

1. Бурхливий розвиток світського мистецтва, що виразилося в повсюдне поширення безлічі світських пісенних і танцювальних жанрів.

2. Всі ці жанри, що оспівують радість буття, які цікавляться внутрішнім світом людини, які прагнуть до життєвої правди, безпосередньо відбили чисто ренесансне світовідчуття. Для їх виразних засобів типово широке використання інтонацій і ритмів народної музики.

3. Найвищий розквіт хорової поліфонії, яка стала провідним музичним стилем епохи. Поліфонічне багатоголосся було панівною формою висловлювання не тільки в духовних жанрах, але і в світських.

Відмінність бароко від рококо

1. Стель рококо з'явився пізніше стилю бароко і успадкував багато його риси. Але він трансформував їх, пом'якшив і зменшив масштабність.

2. Бароко властиві контрастність, помпезність, монументальність, темні яскраві кольори. Прерогатива рококо — вишуканість, легкість і витонченість, в ньому переважають світлі пастельні тони.

3. Для бароко обов'язкове сувора симетричність, рококо побудований на асиметрії.

4. У бароко в пошані масштабність і обсяг, в рококо переважає увага до дрібних деталей, ювелірної роботи.

5. Для бароко характерна контрастність, для рококо — плавне перетікання кольору.

6. Рококо протиставляє претензійної театральності бароко грайливий витонченість і камерність.

7. Бароко — це урочистість і величність, рококо — витонченість і галантність.

Робота у групах

? Які, на вашу думку, емоції хотіли викликати майстри «галантного» або «чутливого» стилів своїми творами?

? Яких живописців, скульпторів, музикантів епохи бароко в Україні ви вже знаєте?

Таким чином, стиль рококо в мистецтві частково продовжує риси, успадковані від бароко, але сильно їх видозмінює. Стиль рококо — породження виключно світської культури, двору, французької аристократії — це її лебедина пісня. На зміну феодальній аристократії йшла буржуазія з новими, більш спрощеними інтересами і грубими художніми смаками.

В *архітектурі* стиль рококо не зробив ніяких нових конструктивних елементів: замість величезних парадних залів бароко з'явилися невеликі ошатні салони рококо.

Характерними рисами рококо є вишуканість, велике декоративне навантаження інтер'єрів і композицій, граціозний орнаментальний ритм, велика увага до міфології, еротичних ситуацій, особистого комфорту. Поєднання ажурних форм, складного орнаменту і прозорих, світлих фарб породжувало святкове, дійсно феєричне видовище. Цей стиль — це втілення легкості, грайливості, вічного свята, спроба втекти від реальності.

Для стилю рококо *в музиці* характерні зовсім ті ж самі риси, що в живопису і в архітектурі. Велика кількість дрібних звукових прикрас і завитків (так званих «мелізмів», переважання маленьких (ювелірно оброблених в деталях) і камерних форм, відсутність яскравих протиставлень і драматичних ефектів, панування тих же образів: грайливих, кокетливих і галантних. Вираз всіх рис стилю рококо — камерний, невеликого розміру інструмент, з неголосним звуком — клавесин.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Що означає термін «рококо»?
 - а) найменування елемента орнаменту *рокайоль*;
 - б) зразковий;
 - в) перлина неправильної форми.
2. Для живопису рококо характерні:
 - а) просторовий розмах, грандіозність, пишність сильні контрасти;
 - б) замість яскравих фарб і контрастності — пастельні, приглушені тони;
 - в) розквіт живопису не у формі стінного розпису, а переважно у книжковій мініатюрі, в розписах стулок вітарів тощо.
3. Визначте, про музику якого стилю йде мова: «Галантний стиль переростав у новий, «чутливий» стиль — з'явилися нові музично-естетичні ідеали — природність, правдивість, натхненність і пісенність мелодії, вміння музикою торкнутися людського серця».
 - а) ренесансу;
 - б) бароко;
 - в) рококо.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. У чому полягають особливості проявів стилю рококо в скульптурі?
2. Які архітектурні споруди стилю рококо існують у вашій місцевості, нашій країні?
3. Назвіть характерні риси рококо як стилю мистецтва.
4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису, скульптури, чи музики, виконаний у період рококо, й охарактеризуйте його за планом:
 1. Автор і назва твору.
 2. Характерні ознаки рококо в цьому творі.
 3. Засоби виразності, використані автором.
 4. Ваше особисте враження від даного твору.
 5. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Розкажіть про розвиток скульптури періоду рококо.
2. Назвіть, на вашу думку, найкращого архітектора, скульптора, живописця, композитора епохи рококо. Обґрунтуйте правомірність цього визначення для кожного з них.

IV. Поміркуйте...

Проведіть порівняльний аналіз різних стилів: бароко і рококо. Чи є у них спільні ознаки і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

1. Підготуйте доповідь на тему: «Мої улюблені твори рококо».
2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва підготуйте театральний вечір на тему: «Музика рококо». Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Архітектурні споруди періоду рококо в Україні».
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Характерні риси рококо в мистецтві України».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Рококо» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Класицизм

Головні вимоги класицизму: найвище має бути поставлений розум, якому повинні підкоритися фантазія і почуття як за формою, так і за змістом...; стиль повинен бути витончений, але простий і вільний від пафосу й тріскучих висловлювань.

Нікола Буало-Депрео, поет, теоретик класицизму

Поміркуємо разом. Чому у Європі існували різні стилі одночасно?

Одночасно з бароко у мистецтві широкого розвитку набув новий стиль — **класицизм**. Як явище, він почався в епоху Просвітництва — часу радикальних змін в усвідомленні людських і соціальних цінностей і правил поведінки в суспільстві. На перший план вийшли

поняття прав людини, захист цих прав, боротьба за свободу віросповідання і слова. У мистецтві класицизм сформувався як антагоністичний напрямок по відношенню до пишного та віртуозного мистецтва бароко. *Основною ідеєю класицизму* в мистецтві було звернення до античності як зразка і впровадження головних традицій високого Відродження в сучасному житті.

Історична довідка

Виникнення класицизму пов'язано з Італією, яка була центром ідейно-теоретичних досліджень в області *становлення в архітектурі і в мистецтві нових принципів*. Саме в Італії і насамперед у Римі були зосереджені основні пам'ятники античності, які протягом століть не переставали впливати на творчість архітекторів. У середині XVIII ст., в усіх країнах Європи, особливо помітно у Франції та Англії, відзначилося посилення елементів капіталізму в економіці і відповідно зміцнення буржуазії в політичному житті держав. *Ідейною основою буржуазії була філософія освіти*. В галузі мистецтва велися пошуки нового стилю, який повинен був відобразити мету й ідеали буржуазії. Форми античного мистецтва найбільше відповідали буржуазним уявленням про новий стиль. Зростаючий інтерес до античності посилював негативне ставлення до бароко. Це було друге повернення вивчення та освоєння античної спадщини (перше було в епоху Відродження). У XVIII ст. на зміну ідеалам епохи бароко, з її пишністю й урочистістю, приходив новий стиль життя, заснований на природності й простоті.

Цьому стилю притаманне сприйняття світу як розумно побудованого механізму, громадянський пафос, віра в силу розуму, чіткість і ясність моральних та естетичних оцінок. Твори класицизму вирізняли логічне розгортання сюжету, стриманість почуттів, раціоналізм (прагнення будувати художні твори на засадах розуму, ігнорування особистих почуттів), правильність геометричних форм, ясність і простота змісту. Герой творів майстрів класицизму не був

вільним у власних діях, а підкорявся суворим нормам. Серед почуттів на першому місці для нього були *почуття обов'язку, тобто суспільні інтереси, які були важливіші за особисті прагнення.*

Класицизм (лат. — зразковий) — це художній стиль і естетичний напрям в європейському мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст. Батьком цього стилю в архітектурі прийнято вважати видатного італійського, венеціанського архітектора *Андреа Палладіо*. Свій розквіт цей стиль досягає у Франції у XVII ст. У середині XVIII ст. виник новий напрям класицизму — **академізм**, із прагненням до ясності й простоти, відображенням ідеалу «природної людяності». У деяких країнах класицизм зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст.

? Порівняйте характерні риси бароко і класицизму. Що є у них спільного і чим вони відрізняються?

Зазвичай виділяють *два періоди в розвитку класицизму. Перший* — друга половина XVII ст. У Франції класицизм став офіційним мистецтвом абсолютистської монархії. Він увібрав у себе елементи бароко. **Другий період** — класицизм XVIII—XIX ст. Це новий етап у розвитку суспільства, що відбив інші цивільні ідеали, засновані на ідеях філософського раціоналізму Просвітництва. Об'єднує обидва періоди уявлення про розумну закономірність світу, про прекрасну, облагороджену природу, прагнення до вираження великого суспільного змісту, піднесених героїчних і моральних ідеалів.

Пізній класицизм (перша чверть XIX ст.), так званий **ампір**, набуває рис парадності й розкоші, що виразилося в архітектурі й прикладному мистецтві першої третини XIX ст.

Таким чином, **основними принципами класицизму** є:

- *основа всього* — розум; прекрасно лише те, що розумно;
- *головне завдання* — зміцнення абсолютної монархії, монарх — втілення розумного;
- *головна тема* — конфлікт особистих і громадянських інтересів, почуття й обов'язку;
- *вища гідність людини* — виконання обов'язку, служіння державній ідеї;
- у мистецтві — наслідування античності.

Архітектура

Архітектура — виразниця вдач.
Оноре де Бальзак, французький письменник

Поміркуємо разом. Як відобразився історичний характер епохи класицизму в архітектурі?

Не завжди стилі змінюють один одного послідовно, можливе одночасне співіснування стилів як альтернативи один одному. Так сталося і зі стилем класицизму, який деякий час існував одночасно зі стилем бароко.

В основу мистецтва класицизму покладений культ розуму — *раціоналізм, стрункість і логічність*. *Найхарактерніші ознаки*, притаманні класицизму, втілено в архітектурі. Концепція класицизму полягала у використанні в архітектурі античних систем формоутворення, які наповнювалися новим змістом. *Для архітектури класицизму характерні* лаконізм зовнішньої і внутрішньої обробки споруд, строгість форми, ясність просторового рішення, геометризм інтер'єрів тощо. На відміну від будівель бароко, майстри класицизму ніколи не створювали просторових

ілюзій, які б спотворювали пропорції будівлі. У **парковій архітектурі** склався так званий *регулярний стиль*, де всі газони та клумби мали правильну форму, а зелені насадження були розміщені строго по прямій лінії і ретельно підстрижені.



Сад замку Арсен. Нідерланди



Сад замку Хет Лоо. Нідерланди

Із класицизмом пов'язані найбільш значні **містобудівні концепції** та їх реалізація. У XVIII ст. закладаються нові міста, парки, курорти. Плинність життя суспільства вимагала нових підходів у містобудуванні, нових типів будівель, тобто будували не тільки собори або палацт, а житлові будинки середнього достатку, лікарні, школи, музеї, порти, ринки тощо. Проекти будівель стали більш раціональними, слідували чітким геометричним схемам, які склалися із широких і прямих вулиць, великих квадратних або круглих площ. Ідея взаємозв'язку людського суспільства і природи виражалася у введенні в місті широких зон зелені, найчастіше парків біля палаців або садів колишніх монастирів, які стали державними після революції.

Для допитливих

Місто Віченца (в Італії), де жив і працював талановитий архітектор **Андреа Палладіо**, загальновідоме у світі як *місто Палладіо*. У Венеції цей архітектор спроектував і побудував чудові церкви, безліч прекрасних вілл і палаців та громадські

будівлі. Андреа Палладіо удостоївся титулу «найвизначнішого громадянина Венеції».

Класицизм буквально охопив **Англію**, ставши королівським архітектурним стилем. Ціла плеяда талановитих архітекторів Англії вивчала і продовжувала ідеї Палладіо: **Ініго Джонс, Граф Берлінгтон, Вільям Кент**. Вважається, що Джонс був одним з архітекторів, що поклав початок розвитку *англійської архітектурної школи*.

У **Франції** класицизм був панівним стилем із часів Великої французької революції. Саме тоді в архітектурі виникло прагнення до лаконічності. Вважається, що початок класицизму у Франції поклато будівництво храму Святої Женов'єви в Парижі, який був спроектований французьким архітектором-самоучкою **Жаком Жерменом Суффло** в 1756 році.



Храм покровительки Парижа святої Женов'єви (Пантеон)

Вілла Ротонда, арх. Андреа Палладіо. *Італія*

Крило Лувру, павільйон Маршан. *Франція*

Вулиця Ріволі в Парижі, *Франція*

Квінс-Гаус в Грінвічі, Ініго Джонс. *Англія*

Вплив класицизму також позначився на народній архітектурі. Проникнення елементів класицизму в народну архітектуру пов'язано з характером місцевого будівельного матеріалу, яким переважно було дерево.

? Які архітектурні споруди періоду класицизму є в Україні?

Кращі набутки класицизму знаходять підтримку й розповсюдження у творчій практиці в **українських архітекторів**.

Серед значних споруд цього часу виділяються дзвіниця Успенського собору й старий корпус Імператорського університету (м. Харків), Різдвяна церква й Контрактовий будинок (м. Київ), храм 1771—1777 рр., дзвіниця 1821—1844 рр., Спасо-Преображенський собор (м. Одеса), Спасо-Преображенський собор (м. Дніпропетровськ), Миколаївська церква (м. Люботин), Катерининський собор (м. Херсон), палац Розумовського (м. Батурин, Чернігівська обл.), садиба Галаганів (с. Сокиринці, Чернігівська обл.) та багато інших.



Дзвіниця Успенського собору. Харків
Спасо-Преображенський собор. Одеса
Палац Розумовського. Батурин, Чернігівська обл.

Класицизм, як стиль в архітектурі, закінчився в 60-х роках ХІХ ст. Але цей рубіж дуже умовний, бо традиції, здобутки в містобудуванні справляли вплив і на архітектурну практику наступних часів.

Робота у групах

? Порівняйте архітектурні споруди, що притаманні стилям бароко і класицизму. Чим вони відрізняються? Чим схожі? Які, на вашу думку, найпривабливіші?

Скульптура

Єдиний шлях для нас стати видатними, а якщо можливо і неповторними, — це наслідувати древнім.

Йоганн Вінкельманн, німецький мистецтвознавець епохи класицизму

Поміркуємо разом. Як завдяки творчості скульпторів зберігається історична пам'ять людства?

Скульптурі класицизму характерно наслідування античності, однак класицизм перейняв лише її зовнішню форму. Майстри періоду класицизму ніколи не сприймали античність як холодний і неживий канон. «Тільки природу, живу, натхненну, пристрасну має втілювати скульптор у мarmorі, в бронзі або в камені», — ці слова, які сказав французький скульптор *Етьєн Фальконе* про свою творчість, можна вважати девізом усіх скульпторів, що творили в стилі класицизму. Скульптури, створені у цьому стилі, вирізняються складністю форм, спокійністю поз, навіть рух не порушує замкнутості форм. Часто сюжети для своїх творів скульптори позичали з грецької і римської міфології. Але, в основному, їх твори носять *цивільний, патріотичний характер*, властивий усьому напрямку класицизму. У них скульптори *оспівували військову доблесть, відвагу і відданість обов'язку*.

Скульптури епохи класицизму були покликані прикрашати інтер'єри будинків, служити ідеальним зразком, бездоганною насолодою для погляду.

У стилі класицизму творило багато скульпторів різних країн Європи. Наприклад, у **Німеччині** це були видатні скульптори *Йоганн Готфрід Шадов* (1764—1850) і його син — *Рудольф Шадов* (1786—1822). **Франція** подарувала світові талановитих скульпторів епохи класицизму — *Етьєна Фальконе* (1716—1791) і

Жана-Антуана Гудона (1741—1828). Майстром європейського класицизму та основоположником європейського академізму XIX ст. був італійський скульптор *Антоніо Канова* (1757—1822).

Йоганн Готфрід Шадов був автором монументально-декоративних творів (наприклад, квадриги на Бранденбурзьких воротах у Берліні), багатьох статуй, портретних бюстів.



Й. Г. Шадов. Квадрига на Бранденбурзьких воротах, «Принцеси»
«Портрет Наталії Орлової, в заміжжі Давидової»



Ж. А. Гудон «Вольтер»



«Зима» або «Змерзла дівчинка»

Загальноєвропейське визнання **Жану-Антуану Гудону** принесли створені ним портрети знаменитих сучасників — Вольтера, Дідро, Бенджаміна Франкліна, Джорджа Вашингтона та інших. Усього в творчому доробку скульптора близько ста п'ятдесяти скульптурних портретів. Ж-А. Гудон умів передавати характер своєї моделі за допомогою ретельно обраної пози, експресивного виразу обличчя і прямолінійного погляду. Серед характерних деталей його скульптурних портретів — красиві й ефектні складки одягу.

Дени Дидро



Для допитливих

Ж-А. Гудон розробив один простий, але вражаючий ефектом прийом. Моделюючи очі й повіки відповідно до форми натури, він робив поглиблення на всю ширину райдужної оболонки з таким розрахунком, щоб тінь, яка заповнює його, здавалася частиною об'ємної та опуклої поверхні ока, а зіниця — зовсім чорною. Залишена маленька «підвіска» білого мармуру породжувала ілюзію світлового відблиску, доводячи враження об'ємності до досконалості. В результаті очі виглядали живими, прозорими і трохи вологими. Такої точності в передачі вираження людського погляду не вдавалося ще досягти жодному скульптору.



Антоніо Канова створював композиції на міфологічні сюжети, портрети знаті й надгробки. Роботи майстра вирізнялися незвичайною витонченістю, плинністю форм і декоративністю. Перша робота А. Канови, виконана в стилі класицизму, — «Тесей і Мінотавр». Надгробок папи Климента XIV приніс скульптору популярність і сприяв утвердженню стилю класицизму в скульптурі. У скульптурній композиції майстра «Венера і Марс» античність поєднувалася з красою природи й ідеальністю форм. Серед його творів: статуя Персей, кілька портретів Наполеона, портрет Джорджа Вашингтона в римських лаштунках та багато інших.



«Скорботна на надгробку Климента XIV»



«Тесей і Мінотавр»

? Що залишили світові українські скульптори-класицисти?

Найвизначнішим українським скульптором був **Іван Мартос** (1754—1835). Він створив численні мармурові надгробки, які знаходилися на кладовищах Санкт-Петербурга, Києва, Батурина. Про твори майстра говорили, що «його мармур плаче», настільки були сповнені щирого суму зажурені фігури на його надгробках. Серед найвідоміших творів Івана Мартоса —

мармуровий пам'ятник-надгробок останньому гетьману Кирилу Розумовському в Батурині. Видатний скульптор створив пам'ятник Потьомкіну в Херсоні, пам'ятник генерал-губернатору Одеси Дюку де Рішельє.



Пам'ятник Потьомкіну в Херсоні



Пам'ятник Дюку де Рішельє в Одесі

Типовим монументальним твором у стилі класицизму став установлений в мальовничому куточку Києва, на Володимирському пагорбі, *пам'ятник київському князю Володимиру* у 1854 році. Бронзова фігура князя з хрестом у піднятій руці підноситься на чавунному постаменті, прикрашеному барельєфами із зображенням сцен хрещення Русі. Над створенням пам'ятника працювали такі скульптори та архітектори, як **Петро Клодт** (статуя Володимира), **Олександр Тон** (п'єдестал) і **Василь Демут-Малиновський** (барельєфи).



Розвиток скульптури в західноукраїнських землях пов'язаний із творчістю австрійського майстра Гартмана Вітвера (1774—1825), який працював у Львові. Найкращою роботою Г. Вітвера вважають чотири фонтани на площі Ринок із фігурами Нептуна, Діани, Адоніса й Амфітри. У своїх творах майстер органічно поєднав стиль віденського класицизму з ренесансно-бароковим ансамблем площі та архітектурою старої ратуші. Г. Вітвер також є автором багатьох надгробків на Личаківському кладовищі.



? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Розкажіть про почуття, які ви відчуваєте, коли дивитесь на ці твори.

Визначте головні ознаки, що характерні для скульптур періоду класицизму.

Робота у групах

На наступний урок підготуйте коротку доповідь про одного зі скульпторів та про його твори, які вам сподобались найбільше.

Живопис

Для мене мистецтво — це ніяк не забава самотнього творця. Для мене це спосіб зачепити якомога більше людей, створивши найбільшу картину загальних страждань і радощів.

Альбер Камю, французький романіст, філософ

Поміркуємо разом. Чи є художники «рабами» історичного періоду, в якому вони живуть? Чи можуть вони вплинути на свідомість сучасників? Чому?

Творам художників класицизму *характерні співзвучність і гармонія, ідеалізування і створення прекрасного*. Розум людини протиставлявся силі природи, особисте — суспільному. У живопису головного значення набули логічне розгортання сюжету і ясна врівноважена композиція. Сюжети картин *закликали глядача до переваги розуму над почуттями та емоціями, до створення порядку в усіх сферах життя*. Бажаючи підкреслити високе призначення мистецтва, його суспільну і громадянську роль, французький філософ-просвітитель *Дені Дідро* писав: «Кожен твір ліплення чи живопису має виражати собою *якесь велике правило життя, має повчати*».

Керманічем стилю була Паризька Академія мистецтв. Саме їй належить створення штучних догматичних правил нібито непохитних законів композиції малюнка, а також раціоналістичних принципів зображення емоцій і поділ жанрів на «високі» й «низькі». **Високому жанру живопису** відповідали історичний, релігійний і міфологічний. До **низького жанру** відносили портрет, натюрморт, пейзаж і побутовий жанр.

У живопису класицизму основні елементи форми — *лінія і світлотінь*. Живописці створили своє *особисте відчуття кольору*. Передній план картини обов'язково повинен бути коричневим, середній план — зеленим, а дальній — блакитним. Це створювало картина́м додаткову об'ємність, наближало просторову композицію живописного твору до композиції сценічного майданчика.

Найпоследовнішим представником класицизму був **Нікола Пуссен** (1594—1665) — французький

живописець, філософ, мистецтвознавець і теоретик мистецтва, один з найосвіченіших людей свого часу. Він створив неперевершені зразки геометрично точної композиції і продуманого співвідношення колірних груп. Його картини високого громадянського звучання заклали основи класицизму в європейському живопису. Вводячи в пейзаж міфологічні персонажі, які уособлюють різні стихії, використовуючи в них епізоди біблійних сказань, Н. Пуссен висловлював ідеї вищої необхідності або долі як початку, що регулює взаємини людини і світобудови.



«Смерть Германіка»



«Порятунок Мойсея»



«Пейзаж з Діогеном»



«Чотири пори року», «Осінь»

Інший француз, **Лоррен Клод** (1600—1682), у своїх пейзажах околиць «вічного міста» упорядковував картини природи шляхом гармонізації їх світлом сонця і введенням своєрідних архітектурних лаштунків. На

відміну від героїчних пейзажів Н. Пуссена, пейзажі Л. Клода були більш ліричні, пронизані різними настроями.



«Вид Кампо Вачіно в Римі»



«Пейзаж із царем Давидом»

У другій половині XVIII ст. живопис звертається до республіканських ідей античності, до образів мужніх борців проти тиранії. Французький художник **Жак Луї Давид** (1748—1825) відроджував ідеї античності, сприймаючи їх як приклад громадянськості. Його називали художником, «чий геній наблизив революцію». У роки революції Ж. Л. Давид — творець **портретів, історичних картин**. Найбільш прославлений його твір — *«Клятва Гораційїв»*. Картина звучить як заклик до зброї, до революційної та патріотичної дії. У величезному полотні *«Коронація Наполеона»* художник поєднав блискучу майстерність портретиста й історичного живописця. У портретах він підкреслював соціальну сутність моделі, характер і діяльності людини. Художник-громадянин проголошував, що деспотизм деяких верств суспільства тримає в немилості всякого, хто хоче виразити чисті ідеї моралі та філософії. Він вважав, що треба робити так, щоб зображення прикладів героїзму і цивільних чеснот електризували народ і порушували в ньому любов до прославляння і збільшення добробуту своєї Вітчизни.



«Коронація Наполеона»



Портрет лікаря Альфонса Леруа
Портрет маркизи де Сорс де Теллюсон
«Зеленциця»

? Яким був внесок українських митців у розвиток живопису періоду класицизму?

В українському живопису того часу сформувалися нові жанри: *пейзажний, побутовий*, але найбільшого розвитку набув *портретний жанр*. Мистецтво класицизму в українському живопису пов'язано з творчістю двох відомих майстрів портретного живопису — *Дмитра Левицького (1735—1822)* та *Володимира Боровиковського (1757—1825)*. Новий етап у розвитку образотворчого мистецтва на

західноукраїнських землях пов'язаний з творчістю Луки Долинського (1750—1824). Засновником світського живопису в Закарпатті вважали Йосипа Змії-Міклош (1792—1848) з Пряшівщини.

Дмитро Левицький мав славу кращого європейського портретиста. Він, як ніхто, вмів з'єднати неабияку майстерність зі спостережливим і правдивим відтворенням рис обличчя портретованих осіб. Поряд з композиціями на релігійні сюжети писав мініатюри і близькі до них за характером інтимні портрети, в яких зображував людину з її почуттями.



Портрет Катерини Нелідової

Портрет архітектора Олександра Кокорінова

Портрет Є. Н. Хрущової і княжни Є. М. Хованскої

Володимир Боровиковський вирізнявся чарівною витонченою манерою написання картин, вишуканою гаммою фарб. Найвідоміші його твори — портрети земляків, які займали високі посади у Петербурзі. Всього за своє життя майстер зробив близько 160 портретів. Його пензлю належать також виконані на рідній землі розписи церков у Миргороді, Кибинцях і Романівці.



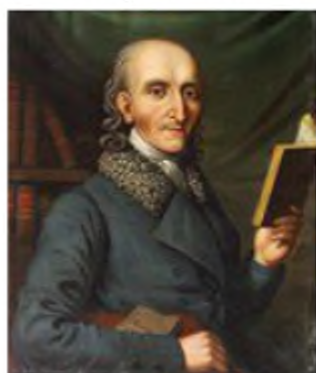
Євангеліст Лука.
Портрет Павла Масюкова
«Алегорія зими у вигляді старого, що гріє руки біля вогню»

Лука Долинський розписував *собор Св. Юра* у Львові. За свій вік художник встиг написати сотні робіт, багато з яких до нас не дійшли. Майстер працював переважно у Львові, хоча його роботи були і в храмах Вороблевичів (Дрогобицький район), Мшані (Городоцький район), Жовкві та Підкамені (Бродівський район). В основному митець відомий як автор ікон, але значну частину спадку становлять портрети. Характерними ознаками його творчого стилю були енергійна манера письма, м'яке моделювання рис обличчя людини світлотінню, теплий колорит без яскравості й гостра психологічна характеристика образів.



Портрет старця
Князь Лев Данилович
Ікона святого Миколая

Пензлю **Йосипа Змій-Мікловшика** належать розписи багатьох церков. Зачинатель світського живопису в Закарпатті, митець створював не тільки іконостаси, фрески і вівтарні образи, а й портрети, пейзажі. Художник працював на території Угорщини, його пензлю належать церковні розписи у багатьох містах. Й. Змій-Мікловшик створив багато композицій на релігійну та побутову тематику. Ним написані живописні композиції з народного життя: жанрові сценки з життя закарпатців несуть яскраво виражений етнографічний характер.



Портрет чоловіка з книгою

У XIX ст. живопис класицизму вступає в смугу кризи і стає силою, яка стримує розвиток мистецтва, причому не тільки у Франції, але і в інших країнах. Незважаючи на явну консервативність класицизму, цей стиль послужив зародженням чималої кількості художніх традицій. До них відносяться — *закінченість композиції, узгоджені форми, їх передача.*

Робота у групах

? За допомогою ілюстрацій у підручнику, порівняйте твори живопису різних стилів: бароко і класицизму. Що в них спільного і чим вони відрізняються? Визначте, в якому жанрі живопису написані ці картини.

Музичне мистецтво. Театр

Музика повинна висікати вогонь з людських сердець.

Людвіг ван Бетховен

Міні-диспут. Чи підкоряються композитори історичним змінам у суспільстві? Як це відбивається в їхній творчості?

Музика класицизму оспівує дії і вчинки людини, її емоції і почуття, уважний і цілісний людський розум.

? Які характерні відмінності музики класицизму? Хто з композиторів був основоположником нового стилю?

Класичний стиль в європейській музиці існував приблизно між 1730 і 1820 роками. У музиці класицизму майже немає потужного, урочистого звуку органу, зменшилася роль хору: звучання органу, клавесина і хору змінилося звучанням симфонічного оркестру; піднесені арії поступилися місцем музиці легкій, ритмічній і танцювальній. Духові інструменти (кларнет, флейта, труба та інші) зайняли своє місце в оркестрі й створили новий, особливий звук. Саме в цей період *сформувався склад сучасного симфонічного оркестру.*



Зростання свободи в суспільстві стало підґрунтям до появи *перших публічних концертів*, у головних містах Європи створилися *музичні товариства й оркестри*. Разом з новим складом оркестру з'явився і *струнний квартет* (дві скрипки, альт і віолончель). У цей період було створено *піаніно* (фортепіано).

Столицею музичного світу в ті часи був Відень. *Головною рисою творчості віденських класиків* був високий стиль музики, в якому багатий образний зміст і складні почуття було втілено в просту, ясну, але досконалу художню форму. Страждання і радості ставали для композиторів предметом роздуму, а не

переживання. Композитори віденської школи створили дуже струнку й логічну **систему правил побудови твору**. Саме в цей період **остаточно сформувалася сонатна форма**, заснована на розробці і протиставленні двох контрастних тем, а також **визначився класичний склад частин сонати і симфонії**. Система жанрів, форм і правил гармонії, що була розроблена віденською школою, зберігає своє значення й досі. Творчість композиторів віденської школи вплинула на подальший розвиток музики.

Найяскравішими композиторами класицизму були видатні австрійці, які увійшли в історію музики як віденські класики — *Йозеф Гайдн* (1732—1809), *Вольфганг Амадей Моцарт* (1756—1791) і *Людвіг ван Бетховен* (1770—1827).

Ще одним видатним представником музичного класицизму був німецький композитор *Крістоф Глюк* (1714—1787). Його творчою програмою були три великих принципи — *простота, правда, природність*. Справжньою революцією стала **опера реформа** К. Глюка.



Й. Гайдн



В. А. Моцарт



Л. ван Бетховен



К. Глюк

Для допитливих

Йозеф Гайдн більше тяжів до народно-жанрових образів, гумору, жарту. Він створив фантастичну хорovu, оперну, оркестрову та інструментальну музику, але найбільші його досягнення — симфонії, яких він написав більше ста. Й. Гайдн заслужено вважається *родоначальником симфонії*. Він надав

симфонії закінчений і витончений вигляд, установив закони, за якими пишуть класичну симфонію і донині.

Людвіг ван Бетховен — один з найбільш виконуваних і шанованих композиторів у світі. Він писав у всіх існуючих тогочасних жанрах, включаючи оперу, балет, музику до драматичних спектаклів, хорові твори. Композитор не лише зберіг основні риси класицизму (ясність, монументальність, стрункість композиції), а й значно розширив сферу образів. Його музиці притаманна величезна енергетична напруга, збудженість почуттів, пристрасть і драматизм. Герой музичних творів Л. ван Бетховена — сміливий, пристрасний, наділений розвиненим інтелектом — одночасно і борець, і мислитель. Найзначнішими у його спадщині вважаються *інструментальні твори*.

Вольфганг Амадей Моцарт склав понад 600 творів (серед яких 41 симфонія, більше 40 інструментальних концертів), багато з них визнані вершиною симфонічної, концертної, камерної, оперної та хорової музики. Найбільшим його досягненням вважаються *опери* («Дон Жуан», «Весілля Фігаро», «Чарівна флейта» та інші), в яких він показав себе і як великий музикант, і як талановитий драматург. Творчість В. А. Моцарта відкрила широку перспективу розвитку різновидів опери — *ліричної і соціальної комедії, музичної драми, філософської опери-казки*.

Крістоф Глюк — автор 107 опер. Його твори характеризуються глибоким ідейним змістом, сильними почуттями, людяністю, поєднанням простоти й монументальності, трагічного пафосу і ліризму. Головним досягненням композитора є *підпорядкування всіх засобів виразності оперного спектаклю єдиному драматургічному задуму*. Прагнучи перебороти номерну структуру опери, К. Глюк поєднував окремі епізоди опери у більші ланцюги, сполучені єдиним драматичним розвитком, підсилював у речитативних епізодах декламаційну виразність, в аріях відмовився від зовнішньої віртуозності, підвищив роль хору й оркестру.

? Яким був внесок українських композиторів у розвиток музичного мистецтва періоду класицизму?

Українські композитори — **Максим Березовський** (1745—1777), **Дмитро Бортнянський** (1751—1825) та **Артем Ведель** (1767—1808) — заклали основи високопрофесійної хорової культури в Україні. Вони

увійшли до історії музичного мистецтва як автори неперевершених **духовних концертів**.

Для допитливих

Жанру хорового концерту в Україні властиві певні *характерні ознаки*, наприклад:

1. Використання псалмів, які з особливою поетичністю й ліризмом передавали релігійні переживання людської душі, філософські думки, розкривали широку гаму почуттів.

2. Західноєвропейська композиторська техніка класичного стилю асимілювалася з національними духовно-хоровими традиціями і створила основу циклічного духовного концерту, який став явищем *виключно українським*, що не має прямих аналогів у західній музиці.

3. Нова якість поліфонічної фактури, що проявилася у поширенні форми фуги.

4. З'явилися виключно нові ознаки хорового концерту, зокрема: внутрішня простота, гармонійність, ясність, емоційне втілення людських почуттів, чуттєві інтонації тощо.

5. Наспівність мелодики, яка спиралася на українську народну ліричну пісню та пісню-романс.

6. Європейська система запису музики: духовні концерти записувалися сучасними нотами круглої форми з тактовими рисками у вигляді хорових партитур.

7. Перевага чотириголосся.

? У чому, на ваш погляд, полягає призначення театру? Яку роль відіграє музика у виставах різних жанрів?



Для **театрального мистецтва класицизму** *характерні* урочистий, статичний лад спектаклів, розмірене читання віршів. *Театральний стиль* був

проголошений мистецтвом декламації і вирізнявся нормативним характером: існував ієрархічний поділ на жанри, головними з яких були *висока трагедія* і *комедія*. Трагедія не повинна була торкатися буденної тематики, комедія — зображувати піднесені пристрасті. Кожен жанр мав строго певні ознаки, змішування яких не допускалося. Всі театральні твори склалися з п'яти актів і були написані у віршованій формі.

З появою цього стилю з театральних підмоств уперше стали порушуватися гострі проблеми громадськості, а також оспівувалися сильні й гідні особистості.

Для допитливих

Вперше *основні принципи нового стилю* сформулював французький драматург, театрознавець **Франсуа д'Обіньяк** (1604—1676) у книзі «Практика театру». Спираючись на погляди Аристотеля і Горация, на драматургію, він виклав вимоги до зразкового театального спектаклю. Твір має слідувати закону трьох єдностей:

- **єдність місця** — події п'єси повинні відбуватися в одному просторі, ніякої зміни декорацій не допускалося;
- **єдність часу** — дія не повинна була виходити за межі доби;
- **єдність дії** — у п'єсі має бути присутня одна сюжетна лінія, не обтяжена побічними епізодами.

Епоха класицизму XVIII ст. для театального мистецтва вважається *«золотим століттям»*, яке розвивалося й удосконалювалося дуже динамічно. Театр був досить професійним, а актор на сцені не просто грав, а жив, переживав. Процес демократизації суспільства в епоху Просвітництва сприяв виникненню нових жанрів — *міщанської драми* і *сатиричної комедії*, що викривали звичаї феодального суспільства.

Значну роль у розвитку театру епохи Просвітництва у Франції мали *ярмаркові й бульварні театри*.

Жанровими різновидами ярмаркового театру стали *пантоміми, фарси, мораліте*, уявлення яких будувалися на мистецтві імпровізації. Це були уявлення часто сатиричного плану, з елементами гротеску і буфонади.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Йозеф Гайдн «Престо для механічних годинників до мажор», «Фантазія для фортепіано до мажор», Шотландські пісні для Джорджа Томсона «Навіщо так ніжний запах троянд?». Слова Р. Бернса, переклад С. Гінзберг.

Вольфганг Амадей Моцарт «Рондо Алла Турка», «Маленька нічна серенада», перший Мвт., «Концерт для скрипки ре К216», «Реквієм: Lacerimosa», «Маленька нічна серенада Allegro».

Людвіг ван Бетховен «Симфонія № 5 - Як доля стукається в двері», «До Елізи», «Соната №14. Місячна Соната», «Ода до радості», «Аве Марія», «Соната №8 "Патетична" ре мінор - Частина 3 - Rondo: Allegro».

Артем Ведель Choral Concerto №1, Choral Concerto №12.

Таким чином, **класицизм** — це один з найважливіших стилів мистецтва минулого, в основі якого лежала нормативна естетика, що вимагала суворого дотримання ряду правил, канонів, єдностей і в той же час певна частка схематизації й ідеалізації, повернення до античної спадщини як до норми й ідеального зразка. В основі класицизму лежать ідеї раціоналізму — розумне переважання боргу над людськими почуттями і пристрастями. Такий підхід істотно відрізняється від концепції героя, прийнятої в епоху Відродження, коли проголошувалася повна свобода особистості, а людина оголошувалася «вінцем Всесвіту».

Характерні риси *архітектури* класичного стилю — ясність задумів і побудов, суворя організованість, впорядкованість, функціональність, відповідність частин, тяжіння до врівноваженості та симетрії. У *живопису* — логічне розгортання сюжету, ясна врівноважена композиція, чітка передача обсягу, за допомогою світлотіні підпорядкована роль кольору, використання локальних кольорів. Класицизм, як художній стиль в *музиці* відрізнявся від класицизму суміжних видів мистецтв. Зміст музичних творів цього періоду пов'язаний з світом почуттів людини, які не піддаються жорсткому контролю розуму. Однак композитори цієї епохи створили дуже струнку і логічну систему правил побудови твору. В епоху класицизму сформувалися і досягли досконалості такі жанри як опера, симфонія, соната.

Поступившись місцем іншим течіям у мистецтві, класицизм неодноразово повертався і ставав актуальним, щоправда в дещо видозміненому вигляді. До середини ХІХ в. класицизм, відстаючи від розвитку суспільного естетичного почуття, переродився в неживий академізм.

Робота у парах

Користуючись таблицею, поясніть, у чому різниця між бароко і класицизмом? Наведіть приклади.

Характерні риси стилю	Бароко	Класицизм
Загальне	Покликаний продемонструвати розкіш і багатство. Підвищена емоційність. Динамізм. Сутність життя — в русі і в	Втілення кращих зразків античності. Спокій і витонченість. Ясність і лаконічність. Шляхетна простота. Прагнення до

	боротьбі мінливих стихій. Ірраціоналізм, містика, експресія. Підкреслена театральність, декоративність, екзальтація	ідеальності. Раціоналізм. Дотримання принципів порядку, однаковості, узгодженості
В архітектурі	Химерність і складність форм. Парадність і пихатість. Популярність просторових ілюзій, які деформують пропорції будівлі. Гігантські розміри. Гра світла і тіні	Відчуття величі. Чітке планування, масштабність і строгість форм. Рівновага частин, гармонійність пропорцій. Регулярність планування. Функціональність, упорядкованість
В інтер'єрі	Пишність, велич, соковитість, просторовий розмах. Переважання вигнутих ліній, лакування. Достаток декору та інкрустацій. Багатство обробки (золото, мармур, мозаїка, кістка). Витончений, витіюватий орнамент. Меблі дуже масивні й складні за формою, рясніють прикрасами	Чіткі геометричні форми. Стриманість у декорі. Використання в обробці дорогих матеріалів, але без надмірностей. Простота ліній, гармонійність колірних поєднань. Орнамент з античними мотивами, строгий і геометричний. Максимальна функціональність і конструктивність меблів
У мистецтві	Динамізм композицій. Інтерес до триумфів, екстатичних проявів природи. Грандіозність, драматичне напруження	Врівноважена композиція, логічне розгортання сюжетної лінії. Відсутність прояву яскравих емоцій
Музичне мистецтво	Несподівані переходи. Контрасти і протиставлення. Технічно складні, віртуозні пасажі в співі. Розвиток сонатної форми. Одночасне звучання безлічі інструментів. Використання танцювальних ритмів.	Гомофоніческая структура музичних творів. Більш чітка структура творів. Послідовність тональностей. Всередині однієї частини твору розкривалося безліч емоцій. Досягалася емоційна кульмінація.

Образотворче мистецтво	Контрастність, напруженість, динамічність образів, прагнення до величчя і пишності, до поєднання реальності і ілюзії. Темні і яскраві кольори.	Логічне розгортання сюжету. Ясна врівноважена композиція. Чітка передача обсягу, за допомогою світлотіні підпорядкована роль кольору, використання локальних кольорів. Передній план обов'язково повинен був бути коричневим, середній — зеленим, а дальній — блакитним. Чітка розмежована планів в пейзажах.
------------------------	--	---

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Видатним шедевром архітектури, що з'єднав класицизм і бароко в єдиний урочистий стиль, був палацово-парковий ансамбль...
 - а) Храм Зевса в Афінах;
 - б) Версаль;
 - в) Замок Тауер у Лондоні.
2. Хронологічні рамки класицизму:
 - а) XVII— початок XIX століття;
 - б) XIV— кінець XVI століття;
 - в) V—XIV століття.
3. Найяскравішими композиторами класицизму були :
 - а) Гвідо д'Ареццо і Г. де Машо;
 - б) Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель;
 - в) Й. Гайдн, В. А. Моцарт, Л. ван Бетховен.

4. Вперше основні принципи класицизму в театральному мистецтві сформулював французький драматург, театрознавець Франсуа д'Обіньяк — це ...

а) вистава, в якій обов'язково повинна бути мораль, тобто повчальність;

б) єдність місця, єдність часу, єдність дії;

в) обов'язково літургійна драма на сюжети зі Священного писання, яка розігрується в храмі.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Перерахуйте характерні ознаки архітектури класицизму.

2. Назвіть особливості театального мистецтва класицизму.

3. Назвіть характерні ознаки класицизму як стилю мистецтва.

4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису, скульптури, чи музики, виконаний у період класицизму, й охарактеризуйте його за планом:

1. Визначення характерних ознак класицизму в цьому творі.

2. Ваше особисте враження від даного твору.

3. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Яке місце в житті людини посідає музика? Із чим це пов'язано?

2. Назвіть характерні особливості музики класицизму. Наведіть приклади.

IV. Поміркуйте...

Порівняйте архітектурні споруди різних стилів: античного і класицизму. Чи є у них спільні риси і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота. Підготуйте доповідь на тему:

1. «Розвиток музичного мистецтва в Україні в XVII—XVIII ст.».

2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва і літератури підготуйте театральний вечір на тему: «Театр у період класицизму». Використовуйте музику цього періоду. Або поставте одну з п'єс Ж. Б. Мольєра.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Мода XVII—XVIII ст.».
2. Підготуйте і проведіть конференцію на тему: «Характерні ознаки класицизму в мистецтві України».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Класицизм» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Романтизм

Змінюється стиль — змінюється мистецтво. Стиль підпорядковує художника і разом дає йому свободу. Все починається зі стилю: ти пізнав його закони — і ти твориш легко, як птах летить ...

Лео фон Кленце, німецький архітектор, художник

Міні-диспут. Як ви, сучасники, сприймаєте твори мистецтва минулого:

- мистецтво як мистецтво (витвір мистецтва цінний сам по собі);
- мистецтво посилює сприйняття світу;
- мистецтво як духовність?

Який ваш варіант сприйняття. Свою думку аргументуйте, наведіть приклади.

Уже говорилося раніше про те, що будь-який стиль не зникає безслідно, він переходить в іншій — нову сукупність стійких форм (функціональних, конструктивних, художніх). Немає стилів у чистому вигляді, в них завжди присутні частини старого і паростки нового. У кожної епохи свої еталони краси і гармонії, своє бачення навколишнього світу. Так сталося і з новим стилем (напрямок) у мистецтві — **романтизмом**, який співіснував із пізнім класицизмом.

Романтизм — ідейний напрям у літературі й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині, Великій Британії і Франції, поширився у першій половині XIX ст. в Російській імперії, Польщі й Австрії, а з середини XIX ст. охопив інші країни Європи та Північної і Південної Америки.

Характерними ознаками романтизму є:

- заперечення раціоналізму;
- утвердження самоцінності духовно-творчого життя особистості (культ почуттів, а не розуму; увага до особистості, її індивідуальних рис);
- світ — хаос, пізнання світу через почуття;
- виняткові герої, які діють у виняткових обставинах;
- конфлікт між почуттями, конфлікт людини і суспільства, людини і натовпу.

Митці-романтики не приймали буденності; шукали історичну свідомість і вивчали історичне минуле. У своїх творах вони зверталися до фольклору, захоплювалися народною мистецькою творчістю. Романтизм мав свій, властивий тільки даному стилю світогляд, багато в чому протилежний класицизму і Просвітництву. Він був реакцією проти застиглих форм, схем, правил і канонів *класицизму* і раціоналізму доби Просвітництва. Втрачала свої позиції в суспільстві і *церква*, формувалася *виключно світська культура* XIX ст.

Мислителі й художники епохи романтизму говорили, що мистецтво має величезну і благу силу впливу на духовне життя особистості, суспільства, людства. Вони часто навіть перебільшували можливості й суспільну роль художньої діяльності, ставили мистецтво над іншими формами культури, включаючи науку та філософію.

Архітектура

Зодчі — люди, які уявні повітряні замки перетворюють на справжні. Тільки завдяки зодчим можна відвідати минулі епохи наяву.

Валерій Красовський

Поміркуємо разом. Як відобразився історичний характер епохи романтизму в архітектурі?

Архітектура романтизму значно відрізнялася від усього, що було до неї. Вона тяжіє до казки, чогось незвичайного і в той же час прекрасного, у ній присутні бунтарські пристрасті й характери та обов'язково краса природи.

Архітектори-романтики глибоко вивчали специфіку стилів архітектури різних епох, намагалися знайти в них співзвучні елементи їх світовідчуття. Особливу увагу приділяли *культурам Сходу*, художні й архітектурні мотиви яких пристосовували до європейського смаку. Ідея зв'язку з природою породила ідею *англійського парку* і використання вільних композицій *китайського* або *японського* саду. Таким чином, національні особливості кожної країни, змішуючись із європейськими традиціями, створювали специфічний інтернаціональний стиль.



Першим зразком романтизму в архітектурі вважається **палац Пена** у Португалії, який був побудований у 1839 р. Характерним для стилю є і **замок Нойшванштайн**

у Німеччині, створений у 1886 р.

Палац Пена ніби плаває у хмарах. В його дуже химерних формах і кольорах простежуються *мавританські* й *готичні*

«нотки». Палац вирізняється фантастичним псевдо середньовічним стилем. Уся композиція складається з гори, палацу і прилеглого парку площею 270 гектарів — один із ранніх зразків романтичної ландшафтної архітектури XIX ст. Замок і парк виникли як літня королівська резиденція.

Замок Нойшванштайн (буквально: «Новий лебединий камінь (круча)») — романтичний замок баварського короля Людвіга II в південно-західній Баварії. Він не будувався як оборонна споруда і для королівських гулянь також не призначався. Нойшванштайн є



результатом романтичної фантазії монарха Людвіга II, каприз короля, захопленого музикою Ріхарда Вагнера. Замок було побудовано для улюбленого композитора короля. Цей замок-палац у душі творів Р. Вагнера, для яких споруда служить якоюсь ілюстрацією або театральною сценою.

З кінця XVIII ст. при будівництві споруд починають використовувати нові конструкції, будівельні матеріали, застосовувати *чавун* тощо. В Англії з'явилися чавунні конструкції соборів уже в 80-х роках XVIII ст. У кінці XVIII—напочатку XIX ст. вони поширилися на території Франції.

Особливий інтерес для того часу представляв **проект складської будівлі в Манчестері (1801)**, що вирішувався у виді восьмиповерхового чавунного каркаса, а також **доки в Ліверпулі й Лондоні**.

Джон Еткінсон Грімшоу
«Доки Ліверпуля»



Для допитливих

Подальший розвиток конструкцій пов'язано із залізом (у Франції). Спочатку залізо використовувалося як допоміжний матеріал, а пізніше, після розробки законів статички, — як основний власний образ архітектури.

Вважається, що **оранжерея ботанічного саду в Парижі** є першою будівлею, зведеною тільки із заліза і скла. Майже одночасно була побудована **оранжерея в парку Ледницького замку** (1845). З будівель подібного типу найбільшої уваги заслуговує **Кришталевий палац** (Кристал палас) на першій Всесвітній виставці в Лондоні (1851). Палац за проектом *Д. Лакстона* вирішений у вигляді просторого виставкового залу символічної довжини 1851 фут, змонтований з типових засклених панелей. У 1936 р. він був знищений пожежею. Палац не вдалося врятувати. Район Лондона, де знаходився палац, досі називається *Crystal Palace* і таку ж назву має футбольна команда.



Галерея В. Еммануїла. Мілан. 1867-1878 рр.



Кришталевий палац. Нью-Йорк

Кришталевий палац породив велику кількість будівель, побудованих за його мотивами. Складно було втриматися від такої простої і витонченої ідеї. Одним із близьких і пафосних проектів був аналогічний **Кришталевий палац в Нью-Йорку**, побудований практично відразу після лондонського в 1852 р. Два архітектора — *Г. Карстенсен* і німецький архітектор *Гільдейместер* зробили будівлю у вигляді хреста з куполом у 100 футів. Побудована поруч дерев'яна вежа в 315 м була тоді найвищою спорудою в Нью-Йорку.

Історична довідка

Перший чавунний міст

вдалося сконструювати тільки в 1779 р. Це був міст через річку Северн в Англії. Він мав незначну довжину (30,62 м), проте вже в кінці століття починають будувати чавунні мости довжиною понад 70 м, наприклад Сандерленд Брідж в Англії (1793—1796). Ініціатива будівництва моста і його проект належали архітектору **Томасу Прітчард**.



належали архітектору **Томасу Прітчард**.

Робота у групах

? Порівняйте архітектурні споруди, що притаманні стилям готики, бароко, класицизму і романтизму. Чим вони відрізняються? Чим схожі? Які враження вони у вас викликають?

Скульптура

Простота, правда і природність — ось три великих принципи прекрасного у всіх творах мистецтва.

Крістоф Вільгельм Глюк, німецький композитор

Поміркуємо разом. Чи можна за зовнішнім виглядом скульптури визначити час її створення?

Дослідження романтизму виявили нерівномірність розвитку різних видів мистецтва. Значними були і національні розбіжності стилю. Не існувало також єдиного центру романтизму, як це було з іншими стилями. Найбільш яскраво проявився цей стиль у живописі, графіці й музиці.

Скульптурі романтизму притаманні всі характерні риси цього стилю. Але унікальні переваги скульптури — її ґрунтовність, реальне заповнення простору — не відповідали романтичному темпераменту. Як вид мистецтва скульптура, пережила кризу, яка загострилася тільки в кінці XIX ст. У

скульптурі романтизму XIX ст. ключовою стала ідея руху, продовження миті у вічності, тема розвитку, боротьби, мінливості.

І все-таки епоха романтизму дала світові імена скульпторів, твори яких не можуть залишити байдужими вже не одне покоління глядачів. Твори мистецтва цих майстрів змушують замислитися: камінь перетворився на людину або людина в камінь. Наприклад, найбільшим майстром, творчість якого становить вершину французької романтичної скульптури, був *Франсуа Рюд* (1784—1855). Всесвітньо відомий італійський скульптор з Мілана *Джованні Трацці* (1818—1875) по праву вважається неперевершеним майстром тривимірного простору. Основною темою робіт скульптора є красиві жінки, загорнуті в найтонше покривало. Шедевром скульптури інтер'єру вважається статуя «*Амур, який стріляє*» *Франсуа Жозеф Бозіо* (1769—1845). Не менш цікавий твір французького скульптора *Луї-Ернеста Барріа* (1841—1905) «*Природа, що розкривається перед наукою*», який повністю відображає всі характерні риси цього стилю. *Антуан Луї Барі* (1795—1875) був першим майстром анімалістичного жанру в скульптурі, твори якого виконані в реалістичній манері. Англійський художник і скульптор *Едвін Генрі Ландсир* (1802—1883) найбільш відомий своїми картинами про життя тварин і пейзажами Шотландії — як живописець; і як скульптор — статуями левів біля підніжжя колони Нельсона на Трафальгарській площі.

? Хіба таке можливо ?

Якщо придивитися, то на деяких мармурових скульптурах можна побачити витончені деталі, текстуру

тканини, тонкі мережива, вени, навіть пори на шкірі. Майстри створювали такі дивовижні речі, що здається мармур або граніт чи бронза були у них в руках пластиліном. Як холодний камінь може створювати приголомшливу ілюзію живого тіла? Це скульптури, які дивували не одне покоління. Скульптори романтизму доводять, що руками майстра може бути створена досконалість. Їх геніальні скульптури насичені емоціями, найсильнішими почуттями, вони немов дихають.

Для допитливих

Французький скульптор **Франсуа Рюд** створив повний дореволюційного пафосу масштабний *рельєф* із фігурами воїнів, що прикрашає Триумфальну арку на площі Зірки в Парижі — «Марш добровольців у 1792 році». Також рельєф носить ім'я французької революційної пісні «Марсельєза». Твір патетично яскраво висловив революційні ідеали автора.

Не менш патетичні й емоційні *меморіал Наполеона* у Фіксене («Наполеон пробуджується до безсмертя»); *пам'ятник М. Нею* на площі Обсерваторії з фігурою маршала, який змахнув шаблею в заклик до атаки; фігура Жанни д'Арк та інші. Головним достоїнством кращих його творів є енергія монументального жесту, експресія художньої мови, динаміка. Динамічним романтичним образом є також «Неаполітанський хлопчик-рибалка, який грає з черепахою».



Франсуа Рюд. «Неаполітанський хлопчик-рибалка, який грає з черепахою», «Жанна д'Арк», рельєф «Марш добровольців» («Марсельєза»)



Свої неймовірні за красою мармурові статуї **Д. Страцці** вирізав із цілісного шматка каррарського мармуру, який має ні з чим не повторюваний ефект «світіння» зсередини. Техніку «вуалей» у скульптурі Д. Страцці довів до досконалості. Найвідоміша робота майстра — скульптура Діви Марії. Легенда про створення скульптури свідчить, що реальна вуаль скам'яніла... Скульптура викликала захоплення А. Канови, який, за його словами, віддав би десять років життя, щоб стати автором такого твору.

А. Л. Барі домагався фотографічної точності могутніх звірів, але при цьому ні одну його роботу не можна назвати сліпим копіюванням оригіналу. Подовгу спостерігаючи за звичками звірів, французький скульптор-аніمالіст дуже точно передав характер кожної тварини. Дух романтизму був присутній в кожній створеній ним скульптурі. Бронзові роботи А. Л. Барі зберігають виразність при повному обході, з якої б точки не дивитися на них. Скульптор-аніمالіст знаходить у тваринах романтичний світ стихії, насильства, напруження пристрастей. Скульптури А. Л. Барі вирізняються яскравим і гострим відображенням природи, енергійним, виразним рухом, цілісністю пластичних форм, позбавлених дріб'язкової деталізації



А. Л. Барі «Лев і змія»

Франсуа Жозеф Бозіо працював над скульптурним оформленням Версаля. Віртуозно вирізаний з білосніжного каррарського мармуру «Амур, який стріляє» прикрашав колекцію скульптури в палаці імператриці Жозефіни.



Ф. Ж. Бозіо. «Амур, який стріляє»

«Геркулес бореться з Ахіллом, який прийняв вигляд змія»

Барріа Луї Ернест «Природа, що розкривається перед наукою»

? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Розкажіть про почуття, які ви відчуваєте, коли споглядаєте ці твори.

Визначте головні ознаки, що характерні для скульптур періоду романтизму.

Робота у групах

На наступний урок підготуйте коротку доповідь про одного зі скульпторів-романтиків та про його твори з тих, які сподобались найбільше.

Живопис і графіка

Художник повинен поєднувати правду з красою.

Ліон Фейхтвангер, німецький письменник

Поміркуємо разом. Знаючи основні характерні ознаки романтизму, проаналізуйте їх у живопису. За допомогою ілюстрацій у підручнику визначте ці ознаки у творах художників-романтиків.





Т. Жеріко «Два поштових коня», П. Прюдон «Злочин, переслідуваний Правосуддям і Помстою»

Ф. О. Рунге «Автопортрет», «Діти сім'ї Хюльзенбек», К. Д. Фрідріх «Крах надії»

К. Д. Фрідріх «Мандрівник над туманним морем»

Е. Делакруа «Греція на руїнах Миссолунгі»

Е. Берн-Джонс «Зачарований Мерлін»

? Що було властивим художникам романтизму? Як відображені в їхній творчості національні особливості й характер епохи?

Романтизм у мистецтві як ідейний напрям спочатку зародилося в Німеччині, в 1790-ті рр., потім романтизм набув поширення в Англії, Франції та інших західноєвропейських регіонах. У кожній західноєвропейській країні він вирізнявся національною своєрідністю, особливим колоритом. Найбільш яскраво цей стиль проявився в живописі та графіці, менш залежних від офіційних замовлень, ніж скульптура й архітектура. Основні характерні риси романтизму в живопису — динамічність композиції, об'ємна просторовість, насичений колорит, світлотінь. Художники-романтики творили, підкоряючись інтуїції,

натхненню, переживаючи яскраві осяяння, змінювані періодами спустошеності. Процес творчості був для них священним таїнством. Але художники-романтики не виробили єдиного набору стилістичних прийомів, їхні твори надзвичайно багатолікі й різноманітні.

Улюбленими жанрами були **пейзаж** і **портрет**. У жанрі *пейзажу* — бурі, грози, виверження вулканів, землетруси, аварії корабля, в яких природні стихії являють свою нищівну велич. У *портретах* — індивідуальність, неповторність кожної людини, динаміка, напружене внутрішнє життя тощо. Розцвів жанр *автопортрета*. Провідні представники романтизму в **Німеччині** — Ф. О. Рунге, К. Д. Фрідріх, Ф. Овербек, К. Ф. Лессінг та інші; в **Англиї** — Джон Констебл, Вільям Тернер, Д. Г. Россетті, Дж. Е. Миллес та інші; у **Франції** — Т. Жеріко і Е. Делакруа; в **Іспанії** — Ф. Гойя.

Для допитливих

Творам **німецьких романтиків** властиві яскраві риси містицизму. Митців приваблювало все незвичайне, надприродне, тому дуже часто німецькі живописці зверталися до готичного мистецтва, таємничих середньовічних легенд і переказів. Художники втілили основну думку німецької романтичної філософії — єдність Бога, світу і людини — в образотворчому мистецтві, в якого, на їх думку, має бути духовне призначення. Роботи німецьких художників-романтиків характеризуються *стилізацією і театральністю*.

Одна з найбільш послідовних романтичних шкіл заснована у **Франції**, яка вела безкінечні війни, страждала від військових авантур Наполеона. Романтизм Франції мав патріотичну, суспільну складову, яку яскраво втілили Т. Жеріко в картині-спротиву «*Пліт Медузи*» і Е. Делакруа — в картинах «*Свобода, яка веде народ*» і «*Винищення греків турками на Хіосі*» («*Різанина на Хіосі*»). Французький романтизм цих художників був найбільш пристрасний, революційний і скандальний.

В іншому ключі протікала еволюція **англійського** живопису. Англійський пейзаж, як і англійський пейзажний стиль у парковому мистецтві, — типовий романтизм, відображав прагнення природного, стихійного відчуття краси в природі. Можна сказати, що в Англії романтизм залишився найбільш живучим течією.

Особливе місце в німецькому живопису займав *романтичний пейзаж*. Один із найяскравіших представників німецького романтизму був **Карл Фрідріх Лессінг** (1808—1880). Він писав меланхолійні романтичні пейзажі, які мали величезний успіх, а так



само картини на історичну тематику. Репродукції картин друкували всі популярні німецькі журнали.

К. Ф. Лессінг «Монастир Ландскапе»

? Картини яких художників-романтиків на вас справили найбільше враження? Які почуття вони викликали? Як ви думаєте, чому?

На формування індивідуального стилю **Джона Еверетта Міллеса** (1828—1896) великий вплив зробило англійське середньовічне мистецтво і живопис Раннього Відродження. Подібно майстрам Середньовіччя, митець дуже ретельно випишував усі деталі на своїх полотнах. Але Дж. Е. Міллеса мало цікавила передача світлоповітряного середовища і колористична досконалість. Він був портретистом, почасти пейзажистом. Найбільш відома картина — «Офелія». В часи сьогодення Дж. Е. Міллес відноситься до числа найулюбленіших англійцями художників середини XIX ст.



Дж. Е. Миллес «Холодний жовтень», «Офелія»

Джозеф Меллорд Вільям Тернер (1775—1851) — знаменитий англійський живописець-романтик, майстер малюнка і гравюри. Він створював новий тип пейзажу, в якому прагнув реалістично і в той же час романтично піднесено відобразити навколишній світ. На своїх полотнах художник змусив колір жити окремим життям.

Хоча живопис англійця **Джона Констебла** (1776—1837) був реалістичний і правдивий, дослідники зараховують художника до романтиків, настільки в його творчості яскраво виражено прагнення щиро передати свої почуття і враження від побаченого, а також бажання показати духовно вільну людину, що становить єдине ціле зі світом природи. Його вважають одним з найталановитіших пейзажистів Англії та Західної Європи.



Дж. М. В. Тернер «Блискучий трофей»

Дж. Констебл «Вид на собор в Солсбері з єпископського саду»

Англійський поет, перекладач, ілюстратор і художник **Данте Габріель Россетті** (1828—1882) був різнобічно обдарований. Основними рисами полотен митця є естетизм, стилізація форм, еротизм, культ краси і художнього генія. Д. Г. Россетті багато працював як ілюстратор і оформлювач книг, виконував ескізи для вітражів і панно, звертався до фотографії, монументально-декоративного живопису.



Д. Г. Россетті «Беатріс», «Кохана»

Фердінан Віктор Ежен Делакруа (1798—1863) — засновник напрямку романтизму у *французькому живопису*. Його картини неспокійні, пройняті революційним пафосом, висловлюють сильні пристрасті. У всіх своїх роботах митець вільно поводився з фарбою, зазвичай використовував чисті кольори, особливо любив поруч із багряно-червоним кольором яскраво-зелений. Тракткування кольору в живописі Е. Делакруа стало прикладом для багатьох художників кінця ХІХ ст.

Першою картиною, представленою 24-річним Е. Делакруа на розсуд публіки, стала «Човен Данте». Сюжет полотна запозичений з пісні ХVІІІ «Божественної комедії» Данте. Полотно наповнене художніми символами: човен, пливе по хвилях часу в потойбічний світ, а фігури грішників, відчайдушно чіпляються за краї суденця.

Справжній успіх прийшов до Делакруа пізніше, в 1824 році, коли він виставив на огляд в паризькому художньому салоні свою картину «Різанина на Хіосі». Полотно живо описувало жахи недавньої війни Греції за незалежність. Французький поет Шарль Бодлер назвав картину «моторошним гімном фатуму і страждання».



Е. Делакруа «Автопортрет», Е. Делакруа «Човен Данте»
Е. Делакруа «Різанина на Хіосі», «Свобода, яка веде народ»

Коли у Франції піднялася нова революційна війна, Е. Делакруа відгукнувся на події картиною «Свобода на барикадах», у якій прославляє революцію. Молода жінка з оголеними грудьми в центрі подій символізує свободу і відвагу революціонерів. Чоловік у циліндрі з рушницею зліва від Свободи — сам Делакруа.

Творчість іспанського художника-романтика **Франциско Гойї** (1749—1828) сповнена нестримної фантазії і трагічного пафосу, пристрасного протесту проти феодального гніту і насильства. Художник був настільки самостійний та оригінальний, що віднести його повністю до якого-небудь напрямку неможливо. Починаючи з портретів і жанрових сцен у дусі рококо, у пізніших роботах Ф. Гойя досяг нещадної правдивості й створював фантастичні образи приголомшливої сили.



Ф. Гойя «Трете травня 1808 року в Мадриді», «Рознощиця води»

У творах Ф. Гойя «Капрічос» («Примхи») (1797—1799) зображені мерзенні чудовиська, образи яких натякали на панування в Іспанії свавілля, викривали владу інквізиції, аморальність і невігластво. У графічній серії «Жахи війни» (82 гравюри, створені у період між 1810 і 1820 рр.) відображені похмурі сцени часів французької окупації Іспанії і народної визвольної війни проти французів.

«Жахи війни»

74. Вовк пише накази на сувої в оточенні уклінних людей і допомагає йому черниця. 71. Проти громадського блага. Крилатий демон сидить на скелі й пише в книгу долі або книгу зла.

Гравюри Ф. Гойї виготовлені методом глибокого друку, їх іноді називають *офортами*. 1—47 графічні аркуші — реалістичне зображення *жахів війни* (це понівечені тіла і кінцівки, розвішані на деревах). І французькі, й іспанські війська дозволяли собі знущатися над полоненими. 48—64 аркуші альбому присвячені *голоду*, який обрушився на Мадрид із серпня 1811 р. до визволення міста військами Веллінгтона у серпні 1812 р. (вмерло 20 000 чоловік). Голод був спричинений цілим рядом причин. Однією з них було те, що французькі війська, партизани і бандити блокували дороги, які ведуть до Мадрида, тим самим ускладнивши поставки провізії. Останні 17 гравюр відображають розчарування ліберально налаштованої частини населення, викликане політикою Бурбонів, — скасуванням Конституції 1812 року і протидією реформам.



15. «Нічого не поробиш» 79. «Правда вмерла»
74. «Це найгірше!» 71. Проти громадського блага.

Робота у парах

? Картини яких художників-романтиків на вас справили найбільше враження? Які почуття вони викликали? Як ви думаєте, чому?

Робота у групах

На наступний урок підготуйте короткі доповіді про одного з українських живописців періоду романтизму та про його твори з тих, які вам сподобались найбільше.

Музичне мистецтво

Любіть і вивчайте велике мистецтво музики. Воно відкриє вам цілий світ високих почуттів, пристрастей, думок. Воно зробить вас духовно багатшими. Завдяки музиці ви знайдете в собі нові невідомі вам раніше сили. Ви побачите життя в нових тонах і фарбах.

Дмитро Шостакович, композитор

Поміркуємо разом. Ви вже познайомилися з різними стилями в історії мистецтва. Знаєте їх характерні особливості. Музика якого стилю справила на вас найбільше враження? Поясніть, чому. Чого ви очікуєте від музики романтичного стилю?

Ф. Шуберт, К. М. Вебер, Р. Вагнер, ранній Дж. Верді, Г. Берліоз, Н. Паганіні, Ф. Ліст, Ф. Шопен, А. Дворжак, Ф. Мендельсон... Як багато значать ці імена для кожної людини світу! Навіть страшно уявити, що хтось би з цих великих музикантів не народився.

? Як ви вважаєте, що об'єднує всіх вищезгаданих музикантів?

Їх об'єднує тяжіння до індивідуалізації музичних образів, пошуки експресії, увага до почуттєвого світу, інтерес до музичного фольклору своїх народів і його імплементації у жанри європейської музики. Все це знайшло своє відображення в новому стилі — романтизмі, представниками якого і були всі названі музиканти. Саме музика, на думку романтиків, краще від інших видів мистецтва відображає людське почуття,

є вираженням суті мистецтва як утілення нескінченної динаміки внутрішніх переживань.

Характерними ознаками романтизму в музиці були антираціоналізм, зосередженість на внутрішньому світі людини, нескінченність її почуттів, настроїв, ліричне начало, емоційна безпосередність, свобода висловлювань, інтерес до минулого, до далеких екзотичних країн, любов до природи, захоплення народним мистецтвом. Народну пісню вони розглядали як праснову професійного музичного мистецтва. Підвищення інтересу до національних форм життя передбачало активне використання сюжетів із народних казок, легенд і переказів або з історичного минулого країни. Фольклор був справжнім носієм національного колориту, без якого композитори-романтики не мислили мистецтва. Великого значення набувають музична образотворчість, звукопис.

Провідною для музикантів цього стилю стала тема особистої драми самотнього, незрозумілого художника, тема безмовної любові й соціальної нерівності. У творчості ряду композиторів, таких як Ф. Шуберт, Р. Шуман, Г. Берліоз, Ф. Ліст, Р. Вагнер ця тематика набуває рис автобіографічності.

Для допитливих

Романтизм у музиці склався в 20-ті роки XIX ст. під впливом літератури романтизму і розвинувся в тісному зв'язку з нею. Завершальний період його розвитку, що отримав назву *неоромантизм*, охоплює останні десятиліття XIX ст. Раніше за все музичний романтизм з'явився **в Австрії** (Франц Шуберт), **в Німеччині** (К. М. Вебер, Роберт Шуман, Р. Вагнер) та **Італії** (Н. Паганіні, В. Белліні, ранній Дж. Верді та інші), дещо пізніше — **у Франції** (Г. Берліоз, Д. Ф. Обер), **Польщі** (Ф. Шопен), **Угорщині** (Ф. Ліст). У кожній країні цей стиль знаходив національну форму. Німецькі музиканти-романтики створили справжній її культ; маючи підґрунтя, одже вони були сучасниками і спадкоємцями

великої німецької музики І. С. Баха, К. В. Глюка, Ф. Й. Гайдна, В.А. Моцарта, Л. ван Бетховена.

У музиці романтиків набагато ширше представлені іронія, гумор, навіть гротеск; одночасно посилюється національно-патріотична та героїко-визвольна тематика (особливо у творах Ф. Шопена, Ф. Ліста, Г. Берліоза та інших).

Музика романтизму — це насамперед *час розквіту симфонічного жанру*, інструментального ансамблю сонати для фортепіано і для інших інструментів. Проте **інструментальна музика** була перетворена зсередини. У великих оркестрах застосовуються різні інструменти, зокрема розширюється роль духових та ударних інструментів. Виникають нові жанрові різновиди, наприклад *симфонічна поема*. Новим жанром стала також **інструментальна балада**.

Ідея синтезу мистецтв композиторів-романтиків сприяла *розвиткові опери*, яка, на їхню думку, була покликана забезпечити сильніший вплив мистецтва на людину. Опера заснована у романтиків переважно на казково-фантастичних, «чарівних» царсько-природницьких та екзотичних сюжетах. (Першою романтичною оперою була «Ундіда» Гофмана). В оперному жанрі розвивається лейтмотивна система.

Музичному виконавству як художньо-творчій діяльності належить особлива роль у становленні й розвитку музичної культури. У музично-виконавському мистецтві романтизм проявився в емоційній насиченості виконання, віртуозності таких музикантів, як Н. Паганіні, Ф. Шопен, Ф. Ліст.

Мелодія у творах романтичного стилю стає більш індивідуалізованою. Різниця мелодійного стилю італійських, австрійських, французьких, німецьких і

польських композиторів більш чітко виражена, ніж це було в музиці класицизму.

? Яким є внесок композиторів-романтиків в історію світової музичної культури?

Франц Петер Шуберт (1797—1828) — австрійський композитор, один з основоположників романтизму в музиці. Ним створено 9 симфоній, понад 25 камерно-інструментальних творів, 21 фортепіанна соната, безліч п'єс для фортепіано в дві і в чотири руки, 10 опер, 6 мес, чимало творів для хору, для вокального ансамблю, понад 600 пісень. Музика Ф. Шуберта тісно пов'язана з народним мистецтвом. Найважливіше місце в творчості композитора зайняла пісня для голосу і фортепіано. У музиці митця велике значення мають колорит, барвистість, що зумовили збагачення гармонії, оркестровки.



Джузеппе Верді (1813—1901) — видатний італійський композитор, «Маестро італійської революції». Він рішуче змінив структуру і характер італійської опери, наповнив її неповторним вокалом, драматизмом, мелодійністю. Опери Дж. Верді стали популярними в середині XIX ст., а опери «Кармен», «Ріголетто», «Травіата», «Аїда», «Отелло», «Трубадур» увійшли до скарбниці світового оперного мистецтва. В історії музичної культури Дж. Верді прославився і як реформатор. З-під пера Верді з'явилося близько 30 опер.



Луї Гектор Берліоз (1803—1869) — французький композитор, диригент, музичний письменник. Його «Фантастична симфонія» — перша романтична програмна симфонія. Разом із Р. Вагнером Г. Берліоз заклав основи нової школи диригування; запроваджував нововведення в області музичної форми, гармонії та особливо інструментування (видатний майстер оркестровки), тяжів до



театралізування симфонічної музики, грандіозних масштабів творів.



Фрідерік Франсуа Шопен (1810—1849) — найвидатніший польський композитор і піаніст. Його твори, особливо *полонези* та *мазурки*, вважають синонімом польськості, їх називають «гарматами, захованими в квітах». Композитор *відродив* на романтичній основі *прелюдію*, створив *фортепіанну баладу*, поетизував і драматизував танці (*мазурку*, *полонез*, *вальс*); перетворив *скерцо в самотійний твір*. Збагатив гармонію і фортепіанну фактуру; сполучив класичність форми з мелодійним багатством і фантазією; написав десятки творів, що склали цілу епоху у світовому музичному мистецтві.



Якоб Людвіг Фелікс Мендельсон-Бартольдї (1809—1847) — німецький композитор піаніст, органіст, скрипаль, диригент, яскравий представник німецького романтизму. Ф. Мендельсон один із творців *романтичного симфонізму* (збагатив його жанром програмної концертної увертюри). Його музиці властиві елегійність тону, опора на побутові форми музикування й інтонації німецької народної пісні. Специфічна для Ф. Мендельсона образна сфера — витончена фантастична скерцозність.

В українській музиці вплив романтизму позначився слабо. Його елементи помітні лише у творах українських композиторів другої половини XIX ст.: С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, В. Матюка, П. Воробкевича, А. Вахнянина й інших, зокрема у їхніх композиціях на слова поетів-романтиків. Особливе місце в історії української музики зайняли написані за творами романтиків опери «Запорожець за Дунаєм» (1863) С. Гулака-Артемівського, «Різдвяна ніч» (1874), «Утоплена» (1883—1884), «Тарас Бульба» (1890) М. Лисенка.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Франц Шуберт «Вечірня серенада», «Трио ми-бемоль мінор», «Лісовий цар», «Вальс квітів», «Баркарола»

Карл Марія фон Вебер Увертюра до опери «Вільний стрілець» у виконанні Симфонічного оркестру ХНУМ ім. І.П. Котляревського. «Symphony No. 1 in C Major: Finale: Presto», «Sonata No. 3 In D Minor, Op. 49 - Allegro Feroce»

Роберт Шуман «Мрії», «Порив з циклу» Фантастичні п'єси », Концерт для фортепіано з оркестром, Ля мінор - 1ч. Allegro Affettuoso

Ріхард Вагнер «Гімн Сонцю», «Сон в літню ніч», «Політ Валькірій» з опери «Валькірія», «Втілення пекла»

Нікколо Паганіні «Вічний рух», Капріс No. 1, Капріс No. 24, «Повернення додому (ремікс)», «Кампанелла»

Вінченцо Белліні Каватіна Норми з опери «Норма», Монсеррат Кабальє Арія Норми «Каста Діва»,

Гектор Берліоз «Фантастична симфонія», 5 частина, «Угорський марш» («Засудження Фауста»).

Фрідерік Шопен Polonaise In A, The Minute Waltz, Ноктюрн No.20 до-дієз мінор, Етюд op.25 №2 (№14) фа мінор.

Ференц Ліст «Шум лісу», «Фортепіанна соната», «Втіха».

Семен Гулак-Артемівський опера «Запорожець за Дунаєм» Козачок, романс Оксани, «Ліричний танок».

Таким чином, романтизм звільнив мистецтво від абстрактних догм класицизму і повернув його до національної історії та образів народного фольклору. Прихильники цього стилю у своїх творах протиставляли класичні вимоги правил романтичної свободі від правил. Вони виступали проти канонів класицизму, висували на перший план індивідуальність, протиставляючи ідеальній красі класицизму

«недосконалу» дійсність. Майстри романтизму створювали яскраві, рідкісні, надзвичайні явища, а також образи фантастичного характеру. У мистецтві романтизму велику роль відіграло гостре індивідуальне сприйняття і переживання. Головним предметом зображення майстрів романтизму була людина, особистість, сильна, неординарна натура, людина, яка захоплена пристрастями, пристрасно прагне до свободи. А головний конфлікт — особистість і суспільство.

XIX ст. — вік розквіту музичного культури Західної Європи. Для романтизму в музиці характерно звернення до внутрішнього світу людини. Завдяки здатності музики глибоко проникати і розкривати внутрішній світ людини, його переживань, вона поставлена на перше місце серед інших видів мистецтв. У період розквіту романтизму зародився ряд нових музичних жанрів, в тому числі жанри програмної музики (симфонічні поеми, балади, фантазії тощо).

Робота у групах

На наступний урок підготуйте короткі доповіді

1. Внесок в історію світової музичної культури композиторів-романтиків, музика яких вам подобається найбільше.

2. Характерні риси театру наприкінці XVIII— у першій половині XIX ст.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Хронологічні рамки романтизму:
 - а) кінець XVIII—початок XIX століть;
 - б) XIV—XVI століття;
 - в) XVII—XVIII століття.
2. Основні характерні риси романтизму в живопису:
 - а) сухість і худорлявість форм тіла, занадто довга пропорція фігур, незручні пози...;
 - б) динамічність композиції, об'ємна просторовість, насичений колорит, світлотінь;
 - в) використання античних сюжетів, трансформованих відповідно до гуманістичних поглядів того часу; поширення станкового живопису та монументального фрескового живопису.
3. Композитори-романтики —
 - а) Ф. Шуберт, Дж. Верді, Ф. Шопен;
 - б) Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель;
 - в) Й. Гайдн, В. А. Моцарт, Л. ван Бетховен.
4. Автор скульптури «Гесей і Мінотавр» ...
 - а) Пракситель;
 - б) Ф. Рюд;
 - в) А. Канова.

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Назвіть характерні риси романтизму як стилю мистецтва.
2. Назвіть твори живописців-романтиків, які ви знаєте.
3. Які характерні риси притаманні композиторам-романтикам?
4. Оберіть на ваш розсуд будь-який твір живопису, скульптури, чи музики, виконаний у період романтизму, й охарактеризуйте його за планом:
 1. Характерні риси романтизму в цьому творі.
 2. Ваше особисте враження від даного твору.
 3. Інші твори цього стилю вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Назвіть, на вашу думку, найкращого архітектора, скульптора, живописця романтизму. Обґрунтуйте правомірність цього визначення для кожного з них.
2. З якими відкриттями в музичному мистецтві пов'язують ХІХ століття? Розкажіть про них.

IV. Поміркуйте...

Поясніть вираз англійського письменника О. Уайльда: «Благо, що дарує мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо».

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота

Об'єднайтесь у групи. Разом з учителями музичного мистецтва підготуйте музичний вечір на тему: «Композитори-романтики». Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Уявіть себе архітектором-романтиком. Архітектура романтизму тяжіє до казки, чогось незвичайного і разом з тим прекрасного, у ній присутні бунтарські пристрасті й характери та обов'язково краса природи. Виконайте роботу в групах або в парах зі створення архітектурного проекту в техніці аплікації або паперової пластики. Після закінчення роботи запропонуйте свій проект до захисту, представляючи власну ідею однокласникам.
2. Підготуйте та проведіть конференцію на тему: «Як романтики відображають навколишній світ у своїх творах?».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект

Враховуючи власні уподобання й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Романтизм» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Реалізм

Я не можу намалювати ангела, так як ніколи його не бачив.

Гюстав Курбе, французький живописець

Міні-диспут. Що краще, на вашу думку: реально зображувати життя, чи прикрашати його? Гірка правда чи солодка брехня? Не сприймати дійсність у всіх її фарбах, навіть якщо вони бувають тільки сіро-чорними, або дивитися на світ через рожеві окуляри?

Реалізм у мистецтві має свої конкретно-історичні форми: в *широкому сенсі* реалізм стародавнього фольклору, мистецтва античності та пізньої готики. Прологом реалізму як самостійного стилю стало мистецтво Відродження («ренесансний реалізм»), від якого через європейський живопис XVII ст., «Просвітницький реалізм» XVIII ст. тягнуться нитки до реалізму XIX ст. (*у вузькому сенсі*), коли виникло і було сформульовано в літературі та образотворчому мистецтві поняття **реалізму як окремого стилю** (середина XIX—початок XX ст.). Реалізм у мистецтві XX ст. характеризувався пошуками нових зв'язків із дійсністю, оригінальних творчих рішень і засобів художньої виразності.

Реалізм (лат. — «суттєвий», «дійсний») — у мистецтві в *загальному значенні* правдиве, об'єктивне, всебічне відображення дійсності специфічними засобами, притаманними видам художньої творчості. У *більш вузькому значенні* реалізм розглядається як художній стиль. Митці досліджують особистість людини в нерозривному зв'язку з сучасним їй суспільством і соціальним становищем у ньому, відтворюють життя в його об'єктивній сутності, показують закономірності розвитку і буття людини, суспільства, світу.

Найбільш повне розкриття рис реалізму вбачається в **критичному реалізмі** XIX ст., що існував у мистецтві європейських країн. Він був орієнтований на зображення життя знедоленого народу, протиставлення

його життя багатіям, співчуття людської неблагополучної долі. Реалісти звинувачували панівну верхівку суспільства у байдужості до страждань знедоленого народу, викривали недоліки суспільної моралі, антигуманну сутність експлуататорів, натомість прагнучи утвердити ідеали добра, справедливості й щастя.

Відмінні ознаки *класицизму* і *реалізму*: на першій план висувається вже не політичне життя та інтереси держави, а *приватне життя пересічного громадянина*. Реалізм прийшов на зміну *романтизму*, який зосереджував увагу на внутрішньому світі людини. Основною для реалізму є проблема взаємин людини і суспільства, вплив соціально-історичних обставин на формування духовного світу особистості. Головні персонажі втрачають героїчні риси. У центрі художніх творів — *сімейні відносини, побутові конфлікти*. У середині XIX ст. реалізм став найвпливовішим стилем європейського мистецтва.

Порівняймо характерні ознаки двох стилів:

Романтизм	Реалізм
Зображення виняткового героя у виняткових обставинах	Зображення типового героя в типових обставинах
Авторське сприйняття дійсності	Відтворення дійсності, її правдоподібне зображення
Самоцінність особистості, підкреслена незалежність її від суспільства, умов і місця існування	Зображення людини в різноманітних соціально-побутових і психологічних зв'язках із навколишнім світом
Суб'єктивність автора, вираз його ставлення до світу, ліризм	Прагнення автора до об'єктивності
Змалювання героя однією двома яскравими, характерними, опуклими рисами, фрагментарно	Створення характеру героя як багатогранного, неоднозначного, внутрішньо суперечливого

Пошуки способів вирішення конфлікту героя зі світом в інших, позамежних, космічних сферах	Пошуки способів вирішення конфлікту героя зі світом у реальній, конкретно-історичній дійсності
Умовний, гранично узагальнений (невизначений простір, невизначений час)	Конкретно-історичний хронотоп (певний простір, певний час)
Самодетермінація особистості — спроможність (здатність) особистості на підставі самопізнання використовувати зовнішні й активувати внутрішні можливості для самореалізації у діяльності	Мотивування поведінки героя особливостями реальної дійсності
Нерозв'язність конфлікту, неможливість або умовний характер успішного результату	Вирішення конфлікту і благополучний результат досягні

Таким чином, *характерними ознаками реалізму є:*

- раціоналізм;
- правдиве, конкретно-історичне, всебічне зображення типових подій і характерів у типових обставинах;
- цікавість до фактів, подробиць повсякденного життя (копіювання дійсності);
- створення соціальних типів, адже людина — продукт суспільства (характер і вчинки героя пояснюються його соціальним походженням та становищем, умовами повсякденного життя);
- конфліктність (драматизація) як сюжетно-композиційний спосіб формування художньої правди;
- вільна побудова творів;
- віра в те, що мистецтво може вплинути на життя, змінити його на краще.

Архітектура

Форма слідує за функцією.

Луїс Салліван, американський архітектор

Поміркуємо разом. Уявіть, що ви архітектор і вам потрібно побудувати житловий будинок. Якому зі стилів ви б віддали перевагу? Чому? А як щодо будівництва вокзалу?

Концентрація капіталістичного виробництва у другій половині XIX ст. супроводжувалася зростанням великих міст, промислових центрів, шляхів сполучення. Збільшення міського населення викликало розширення масового житлового будівництва. З'явилися нові види технічних та інженерних споруд: заводи, фабрики, мости, електричні станції, вокзали, банки, біржі, інститути, бібліотеки. Зводилися «репрезентативні будівлі» — театри, музеї, урядові та адміністративні установи.

Широкий розмах будівництва, однак, не створив сприятливих умов для розвитку архітектури як виду мистецтва. З поширенням приватної капіталістичної забудови міські ансамблі втратили художню цілісність. Різко знизилася якість архітектурних композицій, їх об'ємно-просторове рішення. Промислові підприємства, майстерні тощо впроваджувалися в житлові квартали, що спричинило погіршення санітарно-гігієнічних умов життя. Архітектори часто керувалися вимогами підприємців і замовників, дотримуючись економії, дешевизни і зручності.

Характерними ознаками архітектури другої половини XIX ст. були різноманітність стилів і її практичне призначення. З'явилася величезна творча свобода як архітекторів, так і замовників. *Форми і стилі будов прив'язувалися до їхніх функцій.* З'явився так званий «історичний стиль» (*еклектика*), що виразився в романтичному наслідуванні архітектури різних віків.

Еклектика (еклектизм, історизм) в архітектурі — стиль (напрямок) в архітектурі, що домінував у Європі і Росії в 1830—1890-ті рр. Цьому напрямку притаманні, з одного боку, всі риси європейської архітектури XV—XVIII століть, а з іншого — в ньому є принципово інші властивості. Еклектика (історизм) зберігає архітектурний порядок, але в ній він утратив свою винятковість.



Юрінський замок. *Республіка Марій Ел*
Садибний будинок у с. Червоний Берег. *Республіка Білорусь*
Будинок Сіроткіна. *Київ, Україна*
Залізничний вокзал Загреба. *Хорватія*

У другій половині XIX ст., незважаючи на розширення будівництва, не було створено значних за своїми художніми якостями споруд. Архітектурний стиль допускав можливість застосування різних форм минулого в будь-яких поєднаннях.

Декоративними деталями стали рівномірно покривати поверхню фасадів. Архітектор В. А. Нікольський образно охарактеризував, що архітектура XIX ст. має тенденцію навіть пересічну казарму трактувати як палац. Але незважаючи на безліч неповторних деталей і їх екзотичність та унікальність, ці якості не

сприймаються. Позитивні можливості архітектурної системи, що шукала джерела натхнення у минулому, до кінця XIX ст. були повністю вичерпані.

? Визначте особливості архітектурних споруд другої половини XIX ст.

Робота у групах

На наступний урок підготуйте коротку доповідь:

«Внесок українських архітекторів XIX ст. в історію світової архітектури».

Скульптура

По суті, немає ні прекрасного стилю, ні прекрасної лінії, ні прекрасного кольору, єдина краса — це правда, яка стає зримою.
Огюст Роден, французький скульптор

Поміркуємо разом. Якою, на вашу думку, повинна бути ідеальна скульптура? Чи повинна вона викликати емоції? Чому?

У другій половині XIX ст. в Європі мистецтво скульптури не набуло широкого розвитку і не виробило свій, притаманний тільки даному періоду, стиль. Як і архітектура, скульптура переважно залежала від державних або приватнокапіталістичних замовлень і від офіційних смаків. У скульптурі цього періоду були живучі традиції пізнього класицизму.

Дещо ускладнено розвивалася *монументальна скульптура*, яка була представлена лише поодинокими творами. Наприклад, саме у цей період



скульптором академічного напрямку **М. Мікешіним** (1835—1896) був створений *пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві* (1870).

У реалістичній і навіть натуралістичній манері витримана творчість італійських скульпторів *Луїджі Борре* (1826—1886), *Джуліо Монтеверде* (1837—1917), *Енріко Кьярадїа* (1851—1892). Митці прагнули показати життя «таким яким воно є», тому серед їх героїв переважають «звичайні» люди — актори, селяни, студенти, поети та інші. Їх творам властиві підкреслена емоційність, наголос на особистих переживаннях, гострі драматичні ситуації, пристрасна, яскрава мелодійність.



«Думка»

«Дія»

Одним з найкращих творів кінця XIX ст. вважається величезний монумент, зведений на честь «Батька Вітчизни», п'ємонтського короля Віктора Еммануїла II (перший монарх об'єднаної Італії). Загальноіталійський парламент, що зібрався 17 березня 1861 р., оголосив про об'єднання незалежних держав Апеннінського півострова і створення Італійського королівства. У 1878 р. перший король Італії помер і уряд вирішив увічнити його пам'ять зведенням грандіозного меморіального комплексу на схилі Капітолійського пагорба. З 98 проектів була обрана робота нікому невідомого молодого архітектора *Джузеппе*

Сакконі. 4 червня 1911 р. ще незавершений комплекс був урочисто відкритий королем Віктором Еммануїлом III. Ця подія стала найважливішою під час відзначення 50-річчя об'єднання Італії. Будівельні роботи тривали до 1935 р.

Перед головною будовою — портиком, на чотирьох тріумфальних колонах установлені чотири статуї (скульптори Н. Канталамесса Папотті, А. Аполлоні, М. Рутеллі й А. Дзоккі). Кінна статуя Віктора Еммануїла II — робота скульптора А. Дзанеллі. Внизу, з боків сходів, знаходяться дві композиції — «Думка» (скульптор Джуліо Монтеверде) і «Дія» (скульптор Франческо Джераче). Всього таких композицій шість, вони відображають національні цінності італійців, чотири інші носять назви «Згода», «Сила», «Жертовність» і «Право».

Рішучий поворот до реалізму в мистецтві скульптури пов'язано з італійським скульптором другої половини XIX ст. **Вінченцо Вела** (1822—1891). Його твори звучали як політичний заклик. В. Вела звертався до образів простих знедолених людей («Селянка з дитиною»), до світу робітників. Композиція «Жертви праці» зображує чотирьох шахтарів, які несуть вмираючого товариша — жертву підземної катастрофи. Соціальної спрямованості твору відповідає і його форма, прагнення передати натуру у всій цілісності й характерності, не згладжуючи її недоліки.



«Останні дні Наполеона»



Композиція «Жертви праці»

На стику реалізму, романтизму, імпресіонізму та символізму знаходиться творчість французького скульптора **Франсуа Огюст Рене Родена** (1840—1917). Він визнаний одним із творців сучасної скульптури. О. Роден досяг віртуозної майстерності в передачі художніми засобами руху та емоційного стану своїх героїв і в зображенні людського тіла. Серед головних творів О. Родена — скульптури «Мислитель», «Ворота пекла», «Громадяни Кале» і «Поцілунок».



«Громадяни Кале»



«Поцілунок»



«Мислитель»



«Ворота пекла»

Однією з найвідоміших робіт О. Родена стала скульптурна група «Громадяни Кале» (завершена в 1888 р.). Замовлення на пам'ятник, що увічне героїчну сторінку в історії міста, митець отримав від муніципалітету Кале. Скульптура ілюструє легендарні події, під час Столітньої війни, коли англійський король Едуард III обложив місто, і через деякий час голод змусив здатися тих, хто оборонявся. Король обіцяв пощадити жителів, якщо шість найбільших знатних

громадян винесуть ключі від міста Кале без одягу та взуття з мотузками на головах — на знак рабства і ганьби. Але королева Філіпа пожаліла цих людей та випросила прощення для них.

Рішення, обране О. Роденом, було незвичайним: він зобразив усіх шістьох громадян, а не одну фігуру. У скульптурній групі статичні фігури, при цьому кожен герой, зображений в ту мить, коли вирушав на смерть. Усі герої мають свої характерні риси. О. Роден спеціально не робив постаменту, він хотів, щоб герої Кале не підносилися над людьми, а завжди залишалися серед них.

Для допитливих

Фонтан Даултона — найбільший теракотовий фонтан у світі, створений для Міжнародної Виставки в Глазго в честь золотого ювілею королеви Вікторії: королева Вікторія оточена алегоричними фігурами Австралії, Індії, Канади і Південної Африки. Фонтан був перенесений в парк після Всесвітньої Виставки 1888 р. (архітектор, дизайнер, скульптор А. Е. Пірс; скульптори: Дж. Брод, Г. Елліс, Ф. В. Померой і С. Фрич).



Фонтан «Даултон» у парку Глазго Грін, Великобританія

? Що визначало особливості творчості скульпторів другої половини XIX ст.?

Робота у групах

Який стиль у мистецтві скульптури вам подобається найбільше? Чому?

Живопис

Я хотів писати те, що існує насправді, однак пропонували слідувати невідомому мені ідеалу, повторювати картини старих майстрів. Я малював всіляких богів, богинь, греків і римлян, зовсім мені невідомих, незрозумілих, які були для мене байдужими.

Жуль Бастьєн-Лепаж, французький художник

Поміркуємо разом. Як, на вашу думку, бачили свою творчість художники-реалісти? Прокоментуйте слова французького художника Жуля Бастьєна-Лепажа.

Найбільш яскраво реалізм як новий стиль *проявився в живопису*, особливо в творах французьких художників. У другій половині XIX ст. багато представників цього стилю майже у всіх країнах Європи намагалися відобразити в своїх творах об'єктивну картину дійсності, прагнули до правдивого зображення природи і людини. В центрі уваги замість історичних і легендарних героїв, характерних для класицизму і романтизму, з'явилися прості люди, з їхніми почуттями та прагненнями.

Але в кожній країні були художники-реалісти, які мали *власний стиль* художньої композиції, особливості зображення персонажів і виразні колірні прийоми. Деякі з майстрів ставили акцент тільки на тих явищах, які безпосередньо оточували художників. Найважливіше для них — індивідуальне ставлення до дійсності, індивідуальне бачення світу, боротьба проти академічних традицій, передача безпосередніх вражень і в той же час — збереження вірності в передачі дійсності.

У цей період у мистецтві зіткнулися *дійсні реалістичні тенденції з натуралістичними й імпресіоністичними*. Ці тенденції деколи перепліталися у творчості одного і того ж художника. А вже в 1870-ти

роки реалізм розділився на два основних напрямки — **натуралізм** та **імпресіонізм**.

В останній третині XIX ст. неокласицизм, академічний живопис, пошуки образів у мистецтві Середньовіччя та Відродження вичерпали себе. Лідером у розвитку європейського мистецтва стає Франція. Саме у французькому живопису зародився **імпресіонізм** (фр. Impression — враження). Художники-імпресіоністи прагнули передати на полотні одномоментні враження від постійних і ледве вловимих змін у стані природи і людини.

Найяскравішим представником *реалістичного стилю* у французькому мистецтві XIX ст. зазвичай вважають живописця, графіка, скульптора, громадського діяча **Гюстава Курбе** (1819—1877). Він відкрив у 1855 р. в Парижі свою персональну виставку «Павільйон реалізму». У центрі виставки знаходилося величезне полотно, найамбітніша з усіх картин майстра, під назвою «Майстерня художника: реальна алегорія, що характеризує семирічний період мого творчого життя».



На картині сам Курбе-художник розташований у центрі, а присутні — навколо нього. Вони розділені на дві основні групи. Зліва — народ, причому це скоріше типажі, а не окремі індивідуальності: мисливці, селяни, робітники, священник, єврей, молода мати з дитиною. Праворуч, навпаки, люди, що мають портретну схожість із тими, хто оточував Г. Курбе в Парижі, — це його замовники, критики. Всі присутні на диво пасивні, немов на щось очікують. Вони представляють ту соціальну середу, в якій обертався художник. Яка ж роль оголеної натурниці? Якби мова йшла про традиційну картину, ми назвали б її «Натхненням», або «Музою Курбе», однак вона не менш «реальна», ніж інші, зафіксовані на картині. Можливо, за задумом майстра вона символізує Природу — неприкриту Правду, яку **він проголосив головним принципом свого мистецтва**. Група в центрі картини не випадково освітлена яскравим чистим денним світлом — це підкреслює контраст між художником — активним творцем — і навколишнім світом, який чекає, коли живописець пробудить його до життя.

«Відчайдушна людина»

Г. Курбе прийшов до переконання, що зосередженість романтиків на почуттях і уяві — всього лиш уникнення реальності свого часу. Сучасному художнику треба покладатися тільки на безпосередній досвід і бути реалістом. Його картина «Дробильники каменів» повністю відображає реалістичні погляди митця. Г. Курбе зображав буденне життя з монументальністю і серйозністю. Його реалізм був скоріше революцією у виборі сюжету, ніж революцією стилю. Митець створював жанрові сцени з життя різних верств французького суспільства, портрети, пейзажі, оголену натуру, сцени полювання, натюрморти. Мету своєї творчості Г. Курбе визначив так:



«Бути в змозі передавати звичаї, ідеї, зовнішність людей, епохи, бути не тільки художником, але й громадянином, створювати живе мистецтво». Г. Курбе був активним учасником Паризької Комуни 1871 р.



«Дробильники каменів»



«Зустріч»



«Козулі в лісі»



«Хвилі»

Представниками французького живопису, творчість яких мала характерні риси реалізму, також були *Жан Мілле* (1814—1875), *Оноре Вікторен Дом'є* (1808—1879), *Жан Батист Каміль Коро* (1796—1875), *Жан Бастьєн-Лепаж* (1848—1884), *Пьер Етьєн Теодор Руссо* (1812—1867), *Жюль Дюпре* (1811—1889) та інші.

Традиції реалізму в **німецькому живопису** останньої третини століття продовжує **Вільгельм Марія Хубертус Лейбль** (1844—1900). Його твори далекі від соціальної заостреності, вони правдиво зображують селян, баварських дівчат, життя трудівників, створював цілісні та яскраві характери. У пізніх своїх роботах В. Лейбль переходить до вільної, насиченої світлом і повітрям

імпресіоністичної манери живопису, що поступово розповсюджується в Німеччині.



«У фермерській вітальні»



«Художник на полюванні»

Андерс Леонард Цорн (1860—1920) — шведський живописець, графік і скульптор. Індивідуальність моделі, своєрідність міміки, жесту, швидкоплинного виразу обличчя гостро схоплені в портретах Л. Цорна. Багатою грою світла й тіні відрізняються його численні офорти. «Цорн — такий улюбленець долі, якого природа наділила всім, про що тільки може мріяти художник» (І. Грабар, художник).



«Оскар II»



«Міссіс Бекон»



«Літній час»

Генрі Джон Кінг (1855—1924) — британський художник-реаліст, який писав пейзажі й картини у *вікторіанському стилі*. Під впливом французьких реалістів та імпресіоністів сформувався його *власний стиль* художньої композиції, особливостями якого були увага до характеру зображення персонажів і виразні колірні прийоми. Його спеціалізація — сільські пейзажі. Художник практично ніколи не зображував міста з їх промисловими видами. В основному на всіх картинах Дж. Кінга можна побачити життєрадісних сільських дівчат,



що працюють у полі чи на фермі, або жінок на тлі заспокійливих сільських пейзажів.

Для допитливих

Вікторіанський стиль — умовна назва тривалого періоду в історії мистецтва Англії другої половини XIX ст., пов'язаного з роками правління королеви Вікторії (1819—1901). Він увібрав у себе все найкраще і найдорожче, що було в той час. Разом з тим, вікторіанський стиль — це торжество прагматизму і матеріалізму. В «Естетичний період» (1885—1901) цього стилю прийшло розуміння соціальної несправедливості, страхітливих умов праці та бідності, що раптом розбудило національну свідомість і сприйнятливність до тяжкого становища людей інших соціальних верств.

? Яким є внесок українських митців у розвиток живопису періоду реалізму?

Відомий український художник-реаліст, майстер портрету, історичних і побутових сцен Ілля Рєпін (1844—1930) жартівливо говорив, що він лише «кладе потрібний тон на потрібне місце». Митець залишив багату й різноманітну мистецьку спадщину.



- «Запорожці пишуть листа турецькому султану
«Іов та його друзі»
- «Іван Грозний і син його Іван»
- «Микола Чудотворець позбавляє від смерті невинно засуджених»
- «Садко»
- «Портрет С. М. Драгоманової»
- «Жебрачка з Веля»

Микола Пимоненко (1862—1912) — український художник кінця XIX— початку XX ст., автор багатьох картин на сільську та міську тематику. Він зробив значний внесок у створення *національного реалістичного* мистецтва живопису. У своїх роботах майстер правдиво й поетично висловив глибоку повагу та щиру любов до трударя, до рідної землі та українського народу, глибинне розуміння прекрасної народної душі. *«Він був істинним українцем. Не забудеться краєм за правдиві й милі, як Україна, картини»* (Ілля Рєпін).



«Святочне ворожіння»



«Жнива»



«Свати»



«На річці»

Як уже зазначалося вище, багато художників-реалістів мали *власний стиль* художньої композиції, особливості зображення персонажів і виразні колірні прийоми. Не виключенням були й українські художники-реалісти. Одні з них культивували так званий «ідейний реалізм», інші опрацьовували більш етнографічно-побутові теми; треті — зверталися до історичних і батальних сцен. Але

це були майстри реалізму, і їхні картини достойно зайняли місце серед кращих творінь світового живопису.

? Уважно розгляньте ілюстрації у підручнику. Розкажіть про враження, які ви відчуваєте, коли споглядаєте ці твори.

Визначте головні ознаки, що характерні для картин художників кінця ХІХ— початку ХХ ст., які працювали у реалістичному стилі.

Робота у групах

На наступний урок:

1. Підготуйте короткі доповіді про одного з художників та про його твори, що сподобалися найбільше.

2. Створіть галерею картин українських художників-реалістів М. Ярошенка, К. Трутовського, О. Сластьона, П. Мартиновича, С. Васильківського, М. Самокиша та інших.

Музичне мистецтво

Найвища якість усякого мистецтва — це його щирість.

Сергій Рахманінов, композитор

Поміркуємо разом. Л. Бетховен Соната №14 («Місячна»), К. Дебюссі «Місячне світло», С. Рахманінов, «Рапсодія на тему Паганіні»... Чи можна музику цих композиторів обмежити рамками одного стилю, однієї епохи?

Як, на вашу думку, бачили свою творчість композитори-реалісти? Прокоментуйте слова композитора Сергія Рахманінова.

До кінця ХІХ ст. панівним напрямом у музиці був романтизм. Але одночасно з ним у музичному мистецтві простежується прояв характерних рис нового стилю — **реалізму**. *Характерними ознаками періоду реалізму в музичному мистецтві, як й в архітектурі й скульптурі, є різноманітність стилів.* Реалізм у музиці існував разом із класичним і романтичним стилями. Важко провести чітку грань — ці композитори є лише представниками романтичного стилю, й у їх творчості звучать нотки тільки...

Як творчий метод у музичному мистецтві, реалізм правдиво і багатосторонньо відображав дійсність специфічними засобами, властивими цьому виду мистецтва. Як стиль, він був обмежений певними хронологічними рамками і представляв конкретну форму творчого мислення.

Музика великих *композиторів-реалістів* володіла величезною силою вираження людських почуттів з усіма їхніми найтоншими відтінками. Композитори ставили собі завданням дати правдиву картину і глибоке розуміння дійсності, конкретність відображення життєвих явищ у мистецтві. Вони збагатили реалістичний напрямок новим колом образів, пов'язаних як з повсякденним життям людей, так і з історичними подіями, як із гармонійним самовідчуттям особистості, так і з її внутрішньою конфліктністю, із зіткненням особистості й соціальних умов, що перешкождали її розвитку і самоствердженню.

У творчості **західно-європейських композиторів** другої половини XIX ст. *Р. Вагнера* (1813—1883), *Ж. Бізе* (1838—1875), *Дж. Верді* (1813—1901), *І. Брамса* (1833—1897) та інших уже простежувалися реалістичні тенденції.

Багато композиторів вважали, що найбільшої конкретності, реалістичності музика може досягти в синтезі з драмою — **в опері**. Саме вона і *стає головним жанром* у творчості композиторів-реалістів. У цей же період виникає в опері новий напрямок — **«веризм»** (італ. *vero* — істинний, правдивий). Його представники — композитори *Р. Леонкавалло* (1857—1919), *П. Масканьї* (1863—1945), *Дж. Пуччіні* (1858—1924). В основі творів цих майстрів — життєво

достовірні сюжети, правдиве відображення душевного світу простих людей, емоційно виразна музика.



Опера Дж. Бізе «Кармен»



Опера Дж. Пучіні «Мадам Батерфляй»

Для допитливих

Жорж Бізе — французький композитор. Події франко-прусської війни та Паризької Комуни сприяли утвердженню демократичних поглядів композитора і його прагнень до правдивого, реалістичного мистецтва. Опера Ж.Бізе «Кармен» — одна з вершин французького оперного реалізму, одна з найпопулярніших опер у світі. В ній правдиво розкриті переживання і пристрасті простих людей. В опері втілені іспанський національний музичний колорит, напружений хід драматичних подій.

Джакомо Пуччіні — італійський композитор. Він був найяскравішим представником художнього напрямку в Італії — «веризму». В своїх творах майстер ставив собі за мету показати життя людей з безліччю протиріч, страждань, принижень, часто породжених нерівністю суспільного становища. Багато опер Дж. Пуччіні, що з'явилися на рубежі століть, зберегли свою популярність до наших днів — «Богема», «Тоска», ««Мадам Батерфляй (Чіо-Чіо-сан)», «Турандот».

Вільгельм-Ріхард Ваґнер — німецький композитор, диригент, теоретик музики, письменник-публіцист. Художній напрям — «Веймарська школа». Відомий, насамперед, завдяки своїм операм. Р. Ваґнером була створена нова оперна форма «музична драма». Саме її створення і стало метою творчого життя композитора. Він вважав, що театр мусить трактуватися як храм мистецтва, а не як розважальний заклад. Р. Ваґнер справив значний вплив на європейську культуру межі XIX і XX ст., особливо на модернізм. Критики вважають, що кожна людина впізнає себе в операх Р. Ваґнера. Їй достатньо чути їх, а не бачити, і вона знаходить зображення власних бажань, свою

чуттєвість і пристрасть, свою вимогу змін, спрагу життя, жага до діяльності і, як протиставлення, — свідомість безсилля, що переважає всяке людське діяння.



Опера Р. Вагнера «Кільце Нібелунгів»



Опера М. Лисенка «Тарас Бульба»

У другій половині XIX ст. **українські** композитори створили чимало безцінних музичних скарбів, вивели національну музику на новий щабель розвитку. Розвиток суспільно-політичного і культурного життя України другої половини XIX ст. свідчив про зростання національної самосвідомості, становлення української нації (спільність її психічного складу, національного характеру).

Саме у період становлення реалістичного стилю в українському музичному мистецтві почалось активне **формування самобутньої композиторської школи.**

Загальноновизнаної популярності як співак і композитор набув **С. Гулак-Артемівський** (1813—1873), який написав першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм», що стала міцним фундаментом національного оперного мистецтва (демократичний характер сюжету, мелодійність музики, що увібрала фарби українського пісенного мелосу, колоритність образів, соковитий народний гумор).

Галерея українських композиторів-реалістів

Збирав та здійснював обробку українських народних пісень, писав музичні твори, організовував музичні колективи і керував ними композитор **П. Ніщинський** (1832—1896). Перлиною

української класики стала виразна музична картина з народного життя «Вечорниці».

Опера **М. Аркаса** (1853—1909) «Катерина» на текст однойменної поеми Т. Шевченка завоювала палкий відгук широкого слухача. Вона відзначалася хвилюючим сюжетом, мелодійним багатством і співучістю.

Науковий доробок українського композитора, музичного та громадського діяча, фольклориста, журналіста **П. Сокальського** (1832—1887) склав понад сто творів, серед яких *опери* «Мазепа», «Майська ніч», «Облога Дубна»; *кантати, балади*, близько 40 *фортепіанних творів*, понад 40 *романсів* тощо.

Композитор **М. Калачевський** (1851—1910) написав відому «Українську симфонію», в основу якої ліг народнопісенний матеріал. Домінуючий настрій симфонії — світла лірика, м'який гумор.

Хоровий твір «Заповіт» на вірші Т. Шевченка належить одному з перших українських композиторів-професіоналів Галичини **М. Вербицькому** (1815—1870). Він писав музику до театральних вистав, створив близько десяти симфоній-увертюр.

У творчості українського галицького композитора, диригента, священика УГКЦ, **І. Лаврівського** (1822—1873) переважає світська і духовна хорова музика. Суспільне піднесення українців Галичини після «Весни Народів» 1848 р. надихнуло його на такі твори, як «Гей, браття, щиро та сміло» (на вірш М. Шашкевича), «Козак до Торбана» (на слова І. Гушалевича) та інші. І. Лаврівський був автором багатьох хорів, пісень, музики до драматичних спектаклів.

З ім'ям українського письменника, драматурга, театального актора **М. Кропивницького** (1840—1910) пов'язано створення українського професійного театру й наступний етап розвитку реалістичної драматургії.

Цілу епоху в музичному житті України становить творчість **М. Лисенка** (1842—1912) — українського композитора, піаніста, диригента, педагога, збирача пісенного фольклору, громадського діяча. Починаючи з 70-х р. XIX ст. композитор обробив і опублікував понад 600 зразків українського музичного фольклору, створив великий цикл «Музика до «Кобзаря» Т. Шевченка», який включає більше 80 творів різних жанрів і форм, що стали наріжним каменем подальшого розвитку українського академічного музичного мистецтва та утвердження його самобутності. До найвідоміших творів композитора належать музика гімнів «Молитва за Україну» та «Вічний революціонер».

М. Лисенко — автор опер, у тому числі дитячих, а також оперети які стали основою українського національного оперного мистецтва.

Безпосередній поштовх до розвитку цілого ряду музичних жанрів дав український театр, який у 70—80-ті роки ХІХ століття досяг високого професіоналізму. Діяльність музично-театральних труп на чолі з М. Кропивницьким, М. Садовським, М. Старицьким, П. Саксаганським, М. Карпенко-Карим, М. Заньковецькою замінила суттєво відсутній у той час український оперний театр.

Слухаємо музику (на вибір учителя)

Орієнтовний матеріал для сприймання:

Жорж Бізе Хабанер, куплети Тореадора Ескамільо из опери «Кармен».

Джузеппе Верді опера «Аїда» Марш Переможців, опера «Тоска» (скрипка і вірменський дудук), опера «Рігалетто» пісенька Герцога.

Джакомо Пуччіні опера «Мадам Батерфляй» арія Чіо-Чіо-сан, Вальс Мюзетти з опери «Богема».

Петро Ніщинський «Вечорниці».

Микола Аркас Опера «Катерина» 1 дія 1 номер.

Робота у групах

На наступний урок підготуйте короткі доповіді про одного з композиторів та про його твори, які вам сподобалися найбільше.

Таким чином, **реалізм** в мистецтві в широкому сенсі правдиве, об'єктивне, всебічне відображення дійсності специфічними засобами, притаманними різним видам художньої творчості. У більш вузькому значенні реалізм

розглядається як художній стиль, який виник в епоху Просвітництва (XVIII ст.). У XIX ст. цей стиль став формою відповідної реакції на романтичну і класичну ідеалізацію, а також на заперечення загальноприйнятих академічних норм. Прихильники цього стилю відображали в різних видах мистецтва гострі соціальні проблеми, конфлікти; прагнули дати оцінку явищам суспільного життя; намагалися розкрити причини протистояння соціальних закономірностей і морального ідеалу, особистісного та масового. Майстри, що працювали у стилі реалізму в XX ст., шукали нові зв'язки з дійсністю, оригінальні творчі рішення і засоби художньої виразності. У своїх творах вони відтворювали типові характери героїв, ситуацій при повноті їх художньої індивідуалізації (конкретизації як національних, історичних, соціальних, так і фізичних, інтелектуальних і духовних особливостей).

Характерними ознаками *архітектури* другої половини XIX ст. були різноманітність стилів і її практичне призначення. В *музичному мистецтві*, як й скульптурі існувало теж різноманітність стилів.

Європейське мистецтво кінця XIX—початку XX ст. було контрастним і різностильовим. Але не кожна епоха може похвалитися такою кількістю талановитих художників, композиторів і виконавців. Мистецтво реалізму лише відображало по-своєму те, що відбувалося в реальному світі.

Запитання та завдання для самоконтролю та самоперевірки

Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника

I. Оберіть одну правильну відповідь:

1. Діячі мистецтва, що працювали у стилі реалізму, намагалися у своїх творах...

а) відтворити життя в його об'єктивній сутності, показати закономірності розвитку і буття людини, суспільства, світу;

б) показати самоцінність духовно-творчого життя особистості (культ почуттів, а не розуму; увага до особистості, її індивідуальних рис);

в) зберегти, в основному, тільки релігійну тематику.

2. Найяскравіший художник французького живопису, один із завершувачів романтизму і засновників реалізму в живописі —

а) О. Дом'є;

б) Г. Курбе;

в) Ф. Гойя.

3. Творчість українських композиторів другої половині ХІХ ст....

а) була повністю підпорядкована релігійному світоглядові;

б) потрапила під сильний вплив західноєвропейської культури;

в) сприяла зростанню національної самосвідомості, становленню української нації (спільність її психічного складу, національного характеру).

II. Дайте короткі відповіді на запитання:

1. Перерахуйте основні ознаки, що притаманні архітектурі реалізму.

2. Назвіть характерні особливості жанру опери в період другої половини ХІХ ст.— початку ХХ ст.

3. Назвіть провідних майстрів музичного мистецтва цього періоду, дайте коротку характеристику їхньої творчості.

4. Оберіть, на ваш розсуд, будь-який твір живопису, скульптури, чи музики, виконаний у період реалізму, й охарактеризуйте його за планом:

1. Характерні ознаки реалізму в цьому творі.

2. Ваше особисте враження від даного твору.

3. Інші твори цього стилю, що вам сподобалися. Чому?

III. Дайте розгорнуті відповіді на запитання:

1. Розкажіть про розвиток живопису другої половини ХІХ—початку ХХ ст. Назвіть провідних майстрів, дайте коротку характеристику їхньої творчості.

2. Поясніть причини своєрідності творчості Огюст Родена. Обґрунтуйте взаємозв'язок творчості видатного скульптора з історичним розвитком епохи, в яку він жив.

IV. Поміркуйте...

Проведіть порівняльний аналіз характерних рис, що притаманні романтизму і реалізму. Наведіть приклади. Чи є у них спільні риси і чим вони відрізняються? Завдяки яким ознакам ви б одразу впізнали твори цих стилів?

V. Творче практичне завдання

I. Продовжте речення: «При вивченні цієї теми для мене найбільш цікавим відкриттям було...».

II. Групова робота. Підготуйте доповідь на тему:

1. «Розвиток музичного мистецтва в Україні другої половини ХІХ ст. початку ХХ ст.».

2. Об'єднайтесь у 2 групи. Разом з учителями музичного мистецтва підготуйте музичний вечір на тему: «Всесвітньо відомі опери другої половини ХІХ—початку ХХ ст.».

Використовуйте музику цього періоду.

III. Колективна робота

1. Зробіть у класі виставку ваших замальовок на тему: «Як я бачу навколишній світ».

2. Підготуйте і проведіть конференцію на тему: «Роль мистецтва у житті людини».

VI. Протягом другого півріччя виконуйте мистецький проект.

Враховуючи власні інтереси й можливості, оберіть для самостійної роботи тему з розділу «Реалізм» для індивідуального або групового проекту, який виконуватимете протягом II півріччя.

Короткий словник-довідник

Алілуйний спів — урочистий релігійний спів із характерним розспівом на окремих складах слова.

Архітектура (грец. — будівництво), — це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси.

Архітектурний ордер (лат. — лад, порядок) — тип архітектурної композиції, що використовує певні елементи і підпорядкований певній архітектурно-стильовій обробці. Включає в себе систему пропорцій, склад і форму елементів, а також їх розташування.

Базиліка (грец. — «дім царя») — особливий тип споруди, прямокутний у плані. Він складається з непарної кількості нефів, різних за своєю висотою. У цих громадських будівлях проводили судові процеси, вирішували фінансові питання, торгували.

Гедонізм (др. грец. — «насолода», «задоволення») — етичне вчення, згідно з яким задоволення є вищим благом і метою життя.

Гімн — хвалебна пісня, звернена до Бога.

Готика (готичний стиль) (італ. — незвичний, варварський) — художній стиль, що став завершальним етапом у розвитку середньовічного мистецтва. Він зародився в середині XII ст. на півночі Франції. У XIII ст. поширився на території сучасної Німеччини, Австрії, Чехії, Іспанії, Англії. В Італії та країнах Східної Європи готика з'явилася пізніше і проіснувала там до XVI ст. включно. Термін «готика» введений в епоху Відродження як зневажливе позначення всього середньовічного мистецтва.

Канон (грец. — «канон», «зразок», «правило») — музично-поетична композиція з дев'яти розділів, що включала в себе теми покаяння і прославлення. Виконувався під час ранкової служби.

Класицизм (лат. — зразковий) — це художній стиль і естетичний напрям в європейському мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст. Батьком цього стилю в архітектурі прийнято вважати великого італійського, венеціанського архітектора Андреа Палладіо. Свого розквіту досягає у Франції у XVII ст. У середині XVIII ст. виник новий напрям класицизму — *академістів*, з прагненням до ясності й простоти, відображенням ідеалу «природної людяності». У

деяких країнах класицизм зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст.

Меса (італ. *messa*, лат. *missa*) — традиційна назва богослужіння в Римо-католицькій церкві, найвища літургійна служба.

Мозаїка (лат.— присвячене музам) — це мистецтво оздоблення поверхонь (підлог, стін та склепінь) зображеннями або візерунками, виконаними з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток та інших матеріалів.

Мотет (фр. *motet* від *mot* — слово) — вокальний багатоголосний твір поліфонічного складу. Мотет як музичний жанр виник у XII ст. у Франції.

Музика — вид мистецтва, в якому переживання, почуття та ідеї виражаються ритмічно та інтонаційно організованими звуками. Музику поділяють на світську й духовну, на інструментальну й вокальну. Музика фіксується в нотному записі.

Неф (лат. — корабель) — витягнуте приміщення або поперечна частина простору монументальної споруди (зазвичай в будівлях типу базиліки), що розташоване між рядами колон, стовпів, арок, яке дуже нагадує за формою судно, символізуючи тим самим довгий шлях віруючих до порятунку.

Псалми — спів при акомпанементі струнного інструменту, ліричний молитовний твір; релігійні пісні, що були написані на честь свят, обрядів поклоніння або на відзначення трагічних подій; молитва, що як складова частина входить у псалтир.

Реалізм (лат. — «суттєвий», «дійсний») — у мистецтві в загальному значенні правдиве, об'єктивне, всебічне відображення дійсності специфічними засобами, притаманними видам художньої творчості. У більш вузькому значенні реалізм розглядається як художній стиль. Митці досліджують особистість людини в нерозривному зв'язку з сучасним їй суспільством і соціальним становищем у ньому, відтворюють життя в його об'єктивній сутності, показують закономірності розвитку і буття людини, суспільства, світу.

Ренесанс або **Відродження** (фр. *Renaissance* — «Відродження») — культурно-філософський рух кінця

Середньовіччя — початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину античності.

Рококо (фр. *Rococo*), **рокайль** (від орнаментального мотиву рокайль) — це перехідний стиль у мистецтві, що виник у Франції в першій половині XVIII ст., під час правління регента Філіпа Орлеанського і панував до 1780 рр. Назва стилю виникла від найменування елемента орнаменту *рокайоль*, який нагадував за формою морську раковину. Цей стиль частково продовжує риси, успадковані від *бароко*, але сильно їх видозмінює. Ранній етап розвитку *французького рококо* (приблизно до 1725 р., так званий стиль *регентства*). Розвинутий рококо (приблизно 1725—1750 рр., так званий *стиль Людовика XV*). Стиль рококо — породження світської культури, двору, французької аристократії.

Романський стиль — художній стиль європейського середньовіччя, для якого характерні чіткість форм, суворість краса, значність і урочиста міць. Цей стиль панував на великій території сучасної Західної Європи та частини Східної Європи від Англії та Іспанії до Угорщини та Польщі. Термін спочатку застосовувався лише до архітектури, а пізніше — до живопису, скульптури та інших видів мистецтва.

Романтизм — ідейний напрям у літературі й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині, Великій Британії і Франції, поширився у першій половині XIX ст. в Російській імперії, Польщі й Австрії, а з середини XIX ст. охопив інші країни Європи та Північної і Південної Америки.

Скульптура (лат. — вирізаю, висікаю) — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму й виконуються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини та ін.).

Стиль (лат. — гостра паличка для письма; манера письма, спосіб вираження) — це сукупність стійких ознак, що характеризують твори мистецтва певної культурно-історичної епохи або індивідуальну манеру митця.

Статуетка (лат. — маленька статуя) — невелика скульптура, виконана з дерева, кістки, глини, каменю, металу та інших матеріалів, що зображає антропоморфні образи, фігури тварин, неживі й абстрактні предмети. Відноситься до *скульптури малих*

форм, тобто заввишки не більше 80 см і довжиною не більше 1 м. Статуетки можуть мати безліч призначень — від культового до утилітарного.

Театр (грец. — видовище, місце для видовищ) — вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя крізь драматичну дію, що виникає в процесі гри акторів перед глядачами.

Тропар — хвалебний піснеспів, який складався до свята або урочистої події, але не був самостійним твором, а входив у більш великий твір.

Фреска (італ. Fresco — свіжий) — живопис по сирій штукатурці, одна з технік стінних розписів. При висиханні вапно, що міститься в штукатурці, утворює тонку прозору кальцієву плівку. Це робить фреску довговічною.

Зміст

Вступ	3
Античний стиль	5
Архітектура	5
Скульптура	11
Живопис	19
Музичне мистецтво	21
Античний театр	24
Вітчизняні архітектурні пам'ятки стародавніх епох	27
Візантійський стиль	37
Архітектура	38
Скульптура	42
Живопис	43
Музичне мистецтво	48
Романський стиль	53
Архітектура	53
Скульптура	57
Живопис	59
Музичне мистецтво. Театр	62
Готичний стиль	68
Архітектура	69
Скульптура	74
Живопис	76
Музичне мистецтво. Театр	80
Ренесанс	84
Архітектура	85
Скульптура	93
Живопис	99
Музичне мистецтво	107
Бароко	112
Архітектура	114
Скульптура	120
Живопис	122
Музичне мистецтво. Театр	125
Рококо	133
Архітектура	136
Скульптура	140
Живопис	145

Музичне мистецтво	150
Класицизм	154
Архітектура	157
Скульптура	161
Живопис	166
Музичне мистецтво. Театр	173
Романтизм	182
Архітектура	184
Скульптура	187
Живопис. Графіка	191
Музичне мистецтво	200
Реалізм	207
Архітектура	210
Скульптура	212
Живопис	217
Музичне мистецтво	225
Короткий словник-довідник	233